

Lodewijk van Deysse en Dr. Charles M. van Deventer

door

HARRY G. M. PRICK

Hoezeer ook ingenomen met de lof, hem na voorlezing van het dertiende hoofdstuk van *Een liefde* toegezwaaid door François Erens op 29 januari en 8 februari, door Willem Kloos op 6 en 8 februari, door Albert Verwey op 8 februari 1886¹, was Lodewijk van Deysse toch, zoals hij op 17 februari van dat jaar in zijn dagboek noteerde, de mening toegedaan dat „om een groot complex te volvoeren, om m.a.w. de god van toekomstige eeuwen te zijn, men zich een *sentiment van verachting* (moest) vormen voor dadelijke successen”, een sentiment dat de behoefte aan die successen langzamerhand deed vergaan. Bovendien achtte hij het maken van uitstekende Kunst „voor de eenzame werker” een dadelijk succes, dat zeker opwoog tegen de lofprijzingen van zijn literaire vrienden, afgezien nog hiervan dat het voorlezen uit eigen werk, vóór de openbaarmaking daarvan, hem wel eens nadelig zou kunnen worden. Van nature geneigd om, als er maatregelen genomen moesten worden, meteen tot de meest krasse zijn toevlucht te nemen, gaf hij aan Kloos op 20 februari „niet thuis”² en besloot³ op 21 februari de „omgang met de heeren van den Nieuwen Gids als een sneeuw” van zich af te schudden. Op 22 februari berichtte hij aan Kloos o.m.

„dat, hoeveel gemis en koude ik mij door zoodanig besluit voor eenigen tijd ook berokken, ik fysiesch en psychiesch genoodzaakt ben aan den onweêrstaanbaren drang tot afzondering, die ik gevoel, te gehoorzamen voor eenige weken. Te treden in een ontleding der oorzaken, die mij daartoe nopen, mij-zelf onbekende en onontleedbaar schijnende oorzaken, zou voor jou even onbelangrijk zijn als voor mij hersenpijnlijk.

Ik kan er niets van zeggen. Ik kan alleen zeggen, dat dit gevoel zoo eens om 't jaar, bij 't naderen van de lente, over mij schijnt te komen en dat ik het niet overmeesteren kan.

1. Deze lofprijzingen werden door Thijm geregistreerd in een *Dagboek van Appreciaties*.

2. Blijkens een, van 2 februari tot 13 november 1886, door Thijm bijgehouden *Omgangsdagboek*.

3. Dit besluit werd vastgelegd in een cahier met *Uitspraken van algemeene stemmingen*.

Het is, zoo als Barrès tot Erens zeide : „j'ai besoin d'être seul”.

Het eenige wat ik je nu nog verzoek, is de tolk van deze mededeeling bij de andere vrienden te willen zijn. In de tweede helft van April of in Mei ga ik dan waarschijnlijk weêr op reis ! Mocht ik iets hebben, een varium, een klein kritiesch artikel, een novelle of wat dan ook, dat mij waardig zoû voorkomen misschien in de *Nieuwe Gids* te worden opgenomen, dan stuur ik het je wel, als je 't permiteert.”⁴

Nam Kloos deze mededeling lakoniek op – in een briefje van 26 februari '86 gewaagde hij terloops van „je hermeten-aspiraties” –, een andere (niet literaire) vriend, Arnold Ising Jr.⁵, door Kloos op de hoogte gesteld van Thijm's „drang tot afzondering”, vroeg terstond aan de laatste om tekst en uitleg. Hij kreeg die op 1 maart d.a.v. in een epistel⁶ waaruit zonneklaar blijkt dat Thijm tegenover Kloos de waarheid geweld had aangedaan. Ising toch mocht vernemen dat Thijm vóór alles wilde voorkomen door de publieke opinie bij een letterkundige coterie, die van „de heeren” van de *Nieuwe Gids*, gerangschikt te worden, dat hem vooral in Kloos irriteerde dat deze hem voortdurend wilde dwingen tot medewerking aan de *Nieuwe Gids*, en – last but not least – dat geen van allen onder de medewerkers aan dat tijdschrift Thijm's literaire overtuigingen en sympathieën onderschreven⁷.

Gezegd moet worden dat Thijm met zijn voornemen om geruime tijd „claustraal” te leven werkelijk ernst maakte. Afgezien van enkele onderbrekingen van zijn zelfverkozen ballingschap – de bijwoning van de première van Van Eeden's blijspel *De Student thuis*, waarover hij, anoniem, verslag uitbracht in het dagblad *De Amsterdammer* van 16 april, een (in het zelfde blad) op 6 mei, eveneens anoniem verslagen vergadering van moderne theologen, een bezoek aan Frank van der Goes op 7 mei, het zelf nog enkele malen bezoek ontvangen van François Erens – duurde het inderdaad tot 14 juni '86 voordat hij weer bij Kloos kwam opdagen⁸ en daar overigens onaangenaam getroffen werd door diens famili-

4. De volledige brief werd gepubliceerd door G. H. 's-Gravesande, *Van Deyssel zocht de eenzaamheid*, in *Critisch Bulletin*, XXI (1954), 526-527.

5. Zie *De briefwisseling tussen Lodewijk van Deyssel en Arnold Ising Jr. | 1883-1904*, uitgegeven, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Harry G. M. Prick, 's-Gravenhage 1968, 28-29.

6. A.w., 29-30.

7. Dit is wel de allervroegste bevestiging van Nijhoff's constatering (*Verzameld Werk II*, Den Haag/A'dam 1961, 307) : „Kloos, Gorter en Van Eeden zijn voor mij de beweging van '80. Voor Van Deyssel, met oneindig dieper en ontijdelijker aangelegenheden in de geest vervuld, was het een voorbijgaande literaire fuif, waaraan hij gaarne meedeed, omdat hij daar snel kon schijnen wat hij was (...)”

8. Wel richtte hij zich op 5, 9, 11 en 29 april, op 7, 8 en 21 mei en op 2 juni 1886 schriftelijk tot Kloos. Deze verzond op 3 en 6 april en op 7, 19 en 23 mei brieven aan Thijm.

ariteit⁹. De arme Willem kon ook bezwaarlijk van Thijm's gezicht aflezen dat zijn vriend zich toen juist weer geheel doordrongen begon te voelen van de „gepozeerdheids en ingetogenheids-penchants" waaraan hij ook in de lente van '85 ten prooi was geweest en die hem toen alleen geklede jassen en zwarte dassen deden dragen! Het gesprek tussen die twee zal wel gelopen hebben over Thijm's in zicht komende voltooiing van *Een Liefde*, over Kloos' bespreking¹⁰ van de, ook als vrucht van Thijm's afzondering, op 29 april uitgekomen brochure *Over Literatuur (De Heer F. Netscher)*¹¹ en over de, op 25 mei – in de redactievergadering van *De Nieuwe Gids* – plaatsgevonden en toen onbeslist gebleven discussie over de aanbieding van het redacteurschap aan Thijm¹².

Het teruggetrokken leven werd intussen geprolonged en – zo moet Thijm het wel hebben toegeschenen – niemand van de vrienden die daarop, ongevraagd, inbreuk dorst te maken. Dat de dag niet geprezen mag worden voor de avond, zou echter blijken – maar dan ook nadrukkelijk – op 7 juli 1886. Rond die datum gonsden de Amsterdamse bladen van een incident waardoor Frank van der Goes, eerst zeer tegen zijn zin, maar al vlug tot zijn genoegen, in het middelpunt van de belangstelling was komen te staan. In *Recht voor Allen*, het orgaan van Domela Nieuwenhuis, was op 24 april, van de hand van zekere A. Boelens, een artikel verschenen, *De Koning komt*, op grond waarvan Domela Nieuwenhuis veroordeeld werd tot een jaar gevangenisstraf. Dit werd voor Van der Goes aanleiding tot het schrijven van een nadien bij W. Versluys, de uitgever van *De Nieuwe Gids*, verschenen brochure, getiteld *Majesteitsschennis. (Het geding tegen den Heer F. Domela Nieuwenhuis)*. Het concept van zijn opstel had Van der

9. In verband daarmee tekende hij op 17 juni 1886 in zijn dagboek aan dat hij zich voortaan maar sporadisch in de Amsterdamse koffiehuisen zou vertonen: „Dat toch familiariseert te veel met menschen van geringen aard, die er habitués zijn. Zeer voorname lieden, lieden, waarover gesproken wordt, ontmoet men daar uiterst zelden.”

10. Die bespreking trof Thijm aan in de juni-aflevering van *De Nieuwe Gids*, 293-304 (herdrukt in Willem Kloos, *Veertien jaar literatuur-geschiedenis*, deel I, 4e vermeerdeerde druk, A'dam 1925, 182-195). Dezelfde Literaire Kroniek besprak ook Frans Netscher's *Studie's naar het Naakt Model*. Voor Thijm's dankbrief aan Kloos, van 2 juni 1886, zie G. H. 's-Gravesande, *De geschiedenis van De Nieuwe Gids / Brieven en Documenten*, Arnhem, 1955, 104 (verder geciteerd als: 's-Gravesande, *Gesch.*). In zijn dagboek noteerde Thijm nog, op 6 juni '86: „Gisteren en eergisteren heb ik, van mijn stuk gebracht door het succes en door den te grooten lof van Kloos in den Nieuwen Gids over mijn brochure, tot twee uur 's nachts cognac gedronken en gerookt”.

11. Deze, aan Willem Kloos opgedragen, brochure verscheen bij Brinkman en Van der Meulen te Amsterdam. Ze werd voor de eerste maal herdrukt in L. van Deyssel, *Verzamelde Opstellen*, A'dam 1894, 41-97.

12. G. Stuiveling, *De Nieuwe Gids als geestelijk brandpunt*, tweede druk, A'dam 1959, 128.

Goes voorgelezen, eerst op 22 juni '86, op de laatste vergadering die *Flanor* mocht beleven¹³, vervolgens op de redactievergadering van *De Nieuwe Gids*, d.d. 27 juni, waar besloten werd, terwille van de actualiteit, aan de verschijning van dit stuk in brochurevorm de voorkeur te geven boven de, noodzakelijk later vallende, publicatie als tijdschriftbijdrage¹⁴. Ongelukkigerwijs verscheen in *Het Handelsblad*, waar men kennis had gekregen van de drukproeven, reeds vóór de verschijning van de bewuste brochure, een heftig artikel tegen „de assuradeur Van der Goes”, omdat hij de vooroordelen van zijn maatschappelijke stand verloochende ten gunste van de arbeidersbeweging. Daarop plaatsten Frederik van Eeden, Willem Kloos, Willem Paap en Albert Verwey, als redacteuren van *De Nieuwe Gids*, in *De Amsterdammer*, een protest tegen de weergave der woorden en bedoelingen van Frank van der Goes door *Het Handelsblad*¹⁵.

Deze hele aangelegenheid liet ook Thijm niet onberoerd, ja, zij bracht hem zelfs op het idee om er litteraire munt uit te slaan, er romanstof in te zoeken voor wat dan zou moeten worden een Nederlandse *L'Assommoir* of *Germinal*. In augustus 1886 zou hij zelfs, met dit oogmerk, aan Domela Nieuwenhuis om een onderhoud vragen¹⁶ en dat verkrijgen in diens woning aan de Haagse Malakkastraat 96. Maar nu, in het middaguur van 7 juli '86, spoedde hij zich naar de Prinsengracht 293 om Van der Goes zijn sympathie te gaan betuigen met de onaangename omstandigheden waarin deze door de aanval van *Het Handelsblad* was komen te verkeren. Thijm trof zijn vriend niet alleen aan. „Het gansche jeugdige Holland” was in Van der Goes' studeerkamer tezamen gekomen, zo berichtte hij op 10 juli aan Arnold Ising. Hem bleek toen ook dat 't hele geval, in elk opzicht, beschouwd werd als een schreeuwende reclame voor *De Nieuwe Gids*, meer waard dan hoeveel advertenties ook.

Die middag zal het wel luidruchtig zijn toegegaan en Van der Goes' fameuze sigarenkást, „een heele collectie, een bibliotheekje van sigarensoorten, ten grieve der hem bezoekende vrienden”¹⁷ zal flink geplunderd zijn. Wij kunnen slechts gissen wie er zo al

13. 's-Gravesande, *Gesch.*, 18.

14. G. Stuiveling, a.w., 128 en 129.

15. W. J. M. A. Asselbergs, *Het tijdperk der vernieuwing van de Noordnederlandse letterkunde*, Den Bosch-Antwerpen z.j. (1952), 28.

16. Het antwoordschrijven van Domela Nieuwenhuis, d.d. 3 aug. 1886 stelden wij, met andere gegevens over de relatie Van Deyssel/Domela Nieuwenhuis, ter beschikking van Evert Zandstra, die een en ander openbaar maakte in zijn boek *Vrijheid / Het leven van F. Domela Nieuwenhuis*, A'dam 1968, 159-162.

17. Lodewijk van Deyssel, *Gedenkschriften* / voor de eerste maal volledig naar het handschrift uitgegeven, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Harry G. M. Prick, Zwolle 1962, 244. Verder geciteerd als: *Gedenkschriften* (ed. Prick).

waren, zekerheid hebben wij alleen over de aanwezigheid van Willem Paap en die van Chap, gelijk Charles M. van Deventer voor zijn vrienden heette. Wellicht in de mening verkerend dat Thijm zijn afzondering had opgegeven, verschenen deze twee, samen met Frank van der Goes, nog diezelfde avond onverwacht op Thijm's kamer in het ouderlijk huis aan de N.Z.Voorburgwal 161, waar zij het tegendeel van welkom waren. In de omgang met vrienden placht het Thijm te vergaan zoals het hem telkens vergaan was onder het schrijven aan *Een Liefde*. Zodra er in die roman meerdere belangrijke personages samenkwamen, voelde hij zich dadelijk veel zenuwachtiger onder het schrijven, dan wanneer hij maar met één bezig was, welke hevige of verfijnde gewaarwordingen die éne ook bezat. „Ik *walg* au fond van al die hollandsche jongelui als ze bij mekaar in gezelschap zijn”, zo zou hij op 4 oktober '89 aantekenen, „ik *walg niet*: van Verwey, Kloos, Israëls, Erens en Ising als zij met mij alleen zijn een van allen”¹⁸. Nu, op de morgen na deze ongewenste invasie, moest hij noteren: „Het is ridikuul, om menschen bij me te ontvangen, die mij of impertinenties zeggen, òf mij om andere redenen onaangenaam zijn”.

Wat aangaat Frank van der Goes, in zijn al eerder geciteerde brief aan Kloos had Thijm zich erover beklaagd dat Van der Goes steeds tegenover hem stond „in een controleerende, pedagogische en gispende houding”, maar waar deze intieme vriend meer dan één potje bij Karel breken kon, was het zeggen van impertinenties hem, door de bank heen, stilzwijgend toegestaan. Veel later zou Thijm zich van Van der Goes herinneren dat hij pittig was, „mij vermanend, mij vernederend; maar dit alles te zamen was zóet-zuur, rinsch, oude Rhijnwijn, ja, te gelijk zoet, prikkelend en rinsch, zoo als zekere champagnes sec of champagne met een tik(-je Angostura)”¹⁹. Uit zijn brief van 10 juli '86 aan Ising wordt duidelijk dat hij zich ditmaal niet over Van der Goes te beklagen had. Er is daarin sprake van „den op 't oogenblik zeer goeden v.d. Goes”, waartegen dan schrill afsteken „den dwazen Paap” en „den volstrekt anti-artistieken en geheel verschoolden van Deventer”. Waar Thijm overtuigd was van Paap's onbeduidendheid, irriteerden diens onhebbelijkheden hem minder dan die van Chap, waarschijnlijk omdat hij zich in zijn aanvankelijk gunstiger beoordeling van Van Deventer teleurgesteld voelde.

„Na gisteren”, zo vervolgde Thijm's notitie van 8 juli '86, „na gisteren zal ik Van Deventer ook opnemen in mijn Haineux Por-

18. Zie voor de context: Harry G. M. Prick, *Lodewijk van Deyssel en „Flanor”*, in *De Nieuwe Taalgids* LV (1962), 26-31.

19. *Gedenkschriften* (ed. Prick), 336.

traits littéraires". Hiermee doelde hij op een nog te verwezenlijken plan om verschillende van zijn tijdgenoten, zowel sympathieke als hem antipathieke, in een reeks van literaire portretten te ver-
 eeuwigen²⁰. Tot dusver had hij aan dit plan nog geen uitvoering
 gegeven, maar nu tekende hij alvast, pro memorie, betreffende
 Van Deventer aan :

„Van Deventer – type van den praetensiëuzen *érudit*. Iemant, die graag
 gezellige gesprekken over belangrijke onderwerpen houdt, – literatuur,
 filosofie, schilderkunst, muziek, van alle landen en tijden, – onmiskenbaar
 teken van onartisticiteit. Neemt het impressionisme aan, om dat hij door
 menschen, die hij om zekere redenen op dit punt voor zeer kompetent is
 komen te houden, er met lof over heeft hooren spreken. *Voelt niets* van
 moderne kunst, *begrijpt niets* van fantasie, vindt George Eliot mooi en
 sommige dingen van Malot. Schoolmeestersnatuur in zijn hoogmoed van
 veel gelezen te hebben.

Tusschen hem, die gedachten van Plato, Kant, Berthelot²¹ herhaalt,
 zonder iets van zichzelf te hebben (v. Deventer), en hem, die gedachten
 van de *Fliegende Blätter*, *Uilenspiegel* en de *Dageraad* herhaalt (Croiset)²²
 is en klein accidenteel onderscheid. Maar naarmate v. Deventer zich zelf
 voor een superieurer mensch houdt om dat hij zulke diepzinnige gedachten
 herhaalt, is hij meer onuitstaanbaar.”

Om aan Thijm's misprijzing van Charles van Deventer meer
 reliëf te geven, gaan wij nu eerst de contacten na die Thijm met
 de vier jaar oudere Van Deventer – dit „filosofisch *wezen*”²³ –
 gehad heeft of kan hebben gehad. Uiteraard dient hieraan een en
 ander vooraf te gaan over Van Deventer's levensloop.

Charles Marius van Deventer werd op 1 juli 1860 te Dordrecht
 geboren als zoon van Julius Christiaan van Deventer (geb. Amers-
 foort 10 sept. 1824, overleden te Dordrecht 14 mei 1892), sinds
 1853 conrector van de Latijne School en nadien, met ingang van
 9 september 1865, directeur van de toen juist opgerichte H.B.S.
 te Dordrecht, tevens belast – zevenentwintig jaar lang – met het
 onderwijs in de Nederlandse taal- en letterkunde. J. C. van De-
 venter genoot groot aanzien als vertaler van allerlei meer of minder
 klassieke werken uit de wereldliteratuur: Macauly's *History of*
England, Gustaf Freytag's *Soll und Haben*, Mathias Claudius'
Wandsbecker Bote, Wieland's *Die Abderiten*. Daarnaast was hij

20. Zie Van Deyssel's *Van lang geleden*, door ons gepubliceerd in *Maatstaf* II,
 juli/aug. 1954, 191-201.

21. Lees: Berthollet, t.w.: Claude-Louis Berthollet (1748-1822), een Frans
 chemicus.

22. Arnold J. L. Croiset (1856-1913). Was in de jaren 1883-1887 bevriend met
 Thijm. Hield zich bezig met populair-historische studies en werkte als overtuigd
 atheïst mee aan het vrijdenkersorgaan *De Dageraad*.

23. Zo kenschetste Thijm Van Deventer in een dagboekantekening van 24 febr.
 1886.

medewerker aan o.m. *De Tijdspiegel* en *De Nederlandsche Spectator* en – uiteraard niet op de laatste plaats – aan de door hem zelf in 1856 gestichte *Wetenschappelijke Bladen*, gedurende de eerste vier jaren van hun bestaan het vaste publiciteitsorgaan van Conrad Busken Huet. Nog voordat Charles van Deventer in januari 1880 als student in de chemie naar Amsterdam vertrok, was hij zijn vader bij diens werkzaamheden voor de *Wetenschappelijke Bladen* dikwijls behulpzaam, hetzij door het vertalen van wetenschappelijke artikelen, hetzij door het schrijven van boekbeoordelingen, welke laatste eerst sedert 1888 geregeld door hem werden ondertekend.

Julius van Deventer was gehuwd met een zuster van Conrad Busken Huet, Anna Maria Busken Huet²⁴, overleden op 27 december 1910. Bijgevolg was de auteur van de *Litterarische Fantasiën en Kritieken* een volle oom van Charles van Deventer. Onder invloed van zijn vader, die op zijn beurt de invloed van zijn grote zwager sterk had ondergaan, had Charles al vóór zijn twintigste jaar de moderne literatuur, met inbegrip van de vaderlandse, terdege bestudeerd. De verhouding tussen Charles en oom Koen was, van de kant van de eerste, onmiskenbaar gekleurd door genegenheid en bewondering²⁵. Toen Huet op 1 mei 1886 plotseling te Parijs overleed en de familie Van Deventer daarvan telegrafisch verwittigd werd, getuigde Charles op 9 mei 1886, in een brief aan Jacobus van Looy: „Ik ben nog nooit van mijn leven zoo beroerd geweest” en bracht hij voorts in herinnering hoeveel plezier Van Looy en hij eertijds beleefd hadden aan de gezamenlijke lectuur van de *Litterarische Fantasiën*²⁶. Dat Chap van die lectuur ook invloed had ondergaan, werd meer dan een halve eeuw later vastgesteld door Van Deyssel toen deze schreef dat „in (Van

24. Mevr. A. M. van Deventer-Busken Huet had eveneens een grote literaire belangstelling. Zij vertaalde o.m. van Miss Anne Thackeray, oudste dochter van William Makepeace Thackeray, in 1868 *The Village on the Cliff* (1867) en in 1874 *Old Kensington* (1873). Haar ongehuwd gebleven zuster Charlotte Busken Huet (zie J. Berg, *Charlotte Busken Huet te Paramaribo 1871-1878*, in *De Nieuwe Gids*, jrg. 43, 1928 II, 284-289 en 546-554) vertaalde ook al Miss Thackeray. In 1871 verscheen bij H. A. M. Roelants te Schiedam *Aan Esther en andere verhalen*. / Uit het Engelsch vertaald door Charlotte Busken Huet. De publicatie van deze vertaling dankte zij aan de bemoeiingen van haar zwager Jules van Deventer en aan die van E. J. Potgieter. Mevrouw Anne Dorothée Busken Huet-van der Tholl, de vrouw van Conrad, was al evenzeer door Miss Thackeray gegrepen en vertaalde in 1864 *Elisabeth*.

25. Uit Huet's brief aan Ds. M. A. Perk, d.d. 6 november 1881 (*Jacques Perk / Brieven en dokumenten*, bijeengebracht en uitgegeven door Garnt Stuiveling, A'dam 1959, 406) blijkt dat Charles van Deventer zijn oom had voorbereid op het weldra te verwachten overlijden van Jacques Perk.

26. G. H. 's-Gravesande, *De geschiedenis van De Nieuwe Gids / Supplement*, Arnhem 1961, 19.

Deventer's) denkwijze en in den stijl zijner Essays (...) de manier van zijn oom Busken Huet bespeurbaar" was ²⁷.

Al op de lagere school, waar hij de naam had een kraan te zijn en dan ook door zijn medeleerlingen „de wijze" werd genoemd, was Chap onder de bekoring gekomen van de homerische en andere aan de Griekse mythologie ontleende verhalen, die hem door zijn vader werden verteld. Om onder diens leiding te blijven, volgde hij de H.B.S. maar leerde intussen van zijn vader spelenderwijs Latijn ²⁸. Ofschoon in de vierde klas Chap's liefde voor de scheikunde ontwaakte, vervolgde hij na het behalen van zijn H.B.S.-diploma – steeds onder de leiding van zijn vader – de studie der klassieken en ontwikkelde zich weldra tot een kenner van het Grieks dat hem, vooral na de kennismaking met Plato, om aesthetische en wijsgerige redenen bijzonder aantrok. Hij werd tenslotte een zo groot vereerder van de Griekse wijsgeer, dat hij niet kon leven zonder diens werken bij zich te hebben en hij nam, in latere jaren, zijn Griekse Plato-editie dan ook meestal mee op reis in een houten kastje, dat hij er opzettelijk voor had laten maken ²⁹. Willem Kloos zou in 1909 Van Deventer's manier van spreken „soms fijn-geestig, vernuftig-diepzinnig als zijn lievelingsschrijver Plato" roemen ³⁰, en in 1931, in zijn *Verzonkene maar op eens nu*

27. *Gedenkschriften* (ed. Prick), 496.

28. W. P. Jorissen en L. Th. Reicher, *Dr. Charles Marius van Deventer* / 13 Dec. 1883-13 Dec. 1909, in *Chemisch Weekblad* VI, no. 50, 11 dec. 1909, 1007-1010.

29. Mr. Frans Erens, *Vervolgen Jaren*, vervolledigd uitgegeven en van aantekeningen voorzien door Harry G. M. Prick, met een inleiding van Anton van Duinkerken, Zwolle 1958, 232. Verder te citeren als: *Vervolgen Jaren* (ed. Prick).

30. Willem Kloos in *Chemisch Weekblad* VI, no. 50, 11 dec. 1909, 1005. Vgl. nog een herinnering aan Van Deventer, door Kloos gereleveerd op een plaats waar men die niet verwachten zou, n.l. in zijn beoordeling van Leonhard Huizinga's *De gestroomlijnde wereld* in *De Nieuwe Gids* jrg. 51, 1936 II, 433-434. In 1883 werd Kloos, als hij 's avonds om elf uur gebogen zat boven Propertius of Thucidides „plots van binnen opgelucht, doordat ik op eens buiten, in de op dat oogenblik tamelijk leeg geworden Nieuwebuurtstraat, een korten scherp fluittoon hoorde", signaal waarmee Van Deventer zijn bezoek placht aan te kondigen. Eenmaal op Kloos zijn kamer „begon dan dadelijk onze gewende discussie, ernstig maar toch los-levendig voortgaand over allerlei kwesties van de Griekse filosofie. Hij interesseerde zich toen als zuiver-wetenschappelijk koel-gemoedelijke natuur eenigszins voor Aristoteles en ook een beetje voor de Stoïcijnen, terwijl ik zelf als binnen-in steeds een gevoelig wijsgeerig mijmeraar zijnde, reeds diep was geïnteresseerd geworden door wat ik uit de editie van Karsten over Herakleitos en de andere vóór-Socratici was te weten gekomen, terwijl Charles en ik beiden, als intelligente jongelui, met Plato dweepten en elkander wederzijds mededeelingen deden uit verschillende dialogen, die de andere nog niet gelezen had. Ik had toen reeds soms geprobeerd de Parmenides van dien grooten wijsgeer te gaan begrijpen, maar moest mij bekennen, dat de gedachtengang van de gesprekken er in mij niet overal zoo klaar als een klontje geworden was. Doch Charles gaf mij mijn innerlijke gerustheid terug door zijn mededeeling, dat de groote preciese bestudeerders van dien dialoog ook niet allen tot het zelfde resultaat over de wezenlijke bedoeling van dat stuk waren gekomen."

herrezenen levensherinneringen aan Dr. Charles van Deventer uit de jaren 1880-'84 en later, uitroepen: „Charles, gij spraaakt, lijk Plato deed”³¹.

Van Deventer's eerste openbare geschrift dat aandacht aan de wijsgeer van zijn voorkeur wijdde, *Iets over den Eros van Plato*, verscheen intussen eerst in *De Nieuwe Gids* van oktober 1887. M.a.w., wanneer Thijm zich in de zomer van 1886 ergert aan Chap's herhalen van de denkbeelden van Plato, dan geldt die geïrriteerdheid Chap's navertellen van die denkbeelden, een navertellen in de meest letterlijke zin van het woord! Wie zich *Vincent Haman* herinnert³², weet dat ook Willem Paap met dit navertellen van Dr. Fleutge³³, onder welke naam Van Deventer in die sleutelroman enkele malen optreedt, danig de draak gestoken heeft. Chap verschijnt bij Paap ten tonele als de man „die navertelde wat hij bij de Duitschers over Plato had gelezen, en om gewicht aan het standje te geven, beweerde dat je daar in geen dertig jaar mee klaar kwam”. In het zestiende en tevens laatste hoofdstuk wordt nogmaals gesold met de man „die nog altijd – de dertig jaar waarin hij beweerde dat je Plato kon leeren, waren trouwens nog niet om – in artikelen navertelde wat hij bij de Duitschers gelezen had dat in Plato stond”.

Bij de Duitsers ging Chap ook wel voor andere dingen te rade, zoals aardig geïllustreerd wordt in een brief, door Arnold Ising op 2 maart 1889 aan Thijm gericht: „Vrijdag zou Goes komen en om hem een beetje te amuseeren, vroeg ik er Dr. Van Deventer bij! Goes bleef weg en met Van Deventer, neen maar! daar ging het heelemaal niet mee. Ik sprak in een graftoon, Mina gebruikte al hare eigenwijze woorden – dat krijgt ze als ze geen plezier heeft en zich buiten haar gemak voelt en Van Deventer vertelde anecdoten van Koningen, waar ik geen syllabe van in mij kreeg en van dat hij in een Duitsch boek gelezen had hoe men schilderijen restaureeren moet – het zit 'm in het vernis, weet je en dan moeten

31. *De Nieuwe Gids*, jrg. 46, 1931 II, 368-370. Het citaat is ontleend aan het eerste van de drie aan Van Deventer gewijde sonnetten die bedoelden te doen blijken – zoals in het derde sonnet werd verwoord –, dat de „Schemerdeuren / Van 't Eeuwge scheiden niet wie verder dan de Menig' ziend / Want alles uit de strevende Onbewustheid stil bespiend. / Weten fijn-juisier, dan 't dof Grauw doet, anderen te keuren.”

32. Voor Van Deventer over *Vincent Haman*, zie Maurits Uyldert, *Dichterlijke strijbaarheid / Uit het leven van Albert Verwey* II, A'dam 1955, 135.

33. In *Het levensverhaal van een vergetene / Willem Anthon Paap 1865-1923 / Zeventiger onder de Tachtigers*, A'dam 1959, 212, ziet Dr. Jaap Meijer een aanknopingspunt tussen deze spotnaam en de in *Vincent Haman* voorkomende mededeling: „Fleutge was fluitend binnengekomen. Fleutge was een vroolijke kerel, hij floot altijd”. Een bevestiging hiervan vormt o.i. de aanhef van de in noot 30 geciteerde herinnering van Kloos.

ze alcoholbaden hebben en verdoeken en een heel oud schilderijtje in het Rijksmuseum, maar ze lezen hier dat boek niet"³⁴.

Zou dit brieffragment niet hebben misstaan in *Vincent Haman*, het vervolg er van bevestigt al evenzeer de juistheid van Erens' opvatting, dat Ising „de dingen van het leven, de bijzonderheden van het dagelijksch bestaan" onmiskenaar „met gevoel en fijnen observatiegeest" wist te bespreken³⁵: „(Van Deventer) rookte sigaartjes van 10 centen, zonder er iets van te merken en hij zag gerookte zalm voor ham aan en zei voortdurend dat er met eten en drinken geen heil aan hem te behalen was. Uit wanhoop ging ik met hem schaken, maar ik zag geen stuk en ik vond altijd door, dat hij precies op een walrus leek. Toen hij tegen half drie weg was, waren Mina en ik allebei ziek."

Met dit citaat zijn wij vooruitgelopen op Van Deventer's situatie temidden van wat Kloos in *De Nederlandsche Spectator* van 19 november 1881 had omschreven als „de kleine en stille gemeente", „wier zielen in dagelijksche gemeenschap plegen te verkeer, met wat er schoonst en heerlijkst op dezer wereld is gedicht en gedacht"³⁶. Van Deventer was op die datum al bijna twee jaar in Amsterdam woonachtig, want studeerde sinds januari 1880 scheikunde bij Prof. Dr. J. H. van 't Hoff. Met Kloos zelf had Chap in zijn eerste studiejaar kennisgemaakt ten huize van Jacques Perk, bij welke gelegenheid Kloos zich „*tragisch-bleek als twintigjarige schrale Staak*" een vriendelijke maar zwijgzame en vooral door eigen gedachten beziggehouden toehoorder had betoond, tot wie de quintessence van Chap's conversatie maar moeizaam en slechts ten dele was doorgedrongen, zodat hij een halve eeuw later zou verzuchten: „*O, vrij vaak / Blijf 't Wijze, wat Ge, in latre Tij'n ook, zeydet mij, rad strijken / Als vlotte Wolken om mij henen want mijn eigen Taak / Reeds woelde in mijn Ver-wègheid, maar thans weet ik, dat Uw rijke / Doorwrochte Inzijndheid, die vlug-logisch voortsprak, toen reeds raak / Wijsheên omhoog wierp...*"³⁷

Toen op 14 juni 1881, in het gebouw *De Eensgezindheid* op het Spui, de eerste, d.w.z. de constituerende vergadering van de letterkundige vereniging *Flanor* plaats vond³⁸, ontmoette Charles van Deventer daar, buiten Willem Kloos, ook o.m. Frederik van

34. *De briefwisseling tussen Lodewijk van Deysel en Arnold Ising Jr., a.w.*, 89-90. Mina (Otten) was Ising's gezellin.

35. *Vervolgen Jaren* (ed. Prick), 251.

36. Citaat uit de aanhef van Kloos' befaamde *In memoriam Jacques Perk*.

37. Citaten, ontleend aan de *Verzonkene maar op eens nu herrezene levenserinneringen aan Dr. Charles van Deventer uit de jaren 1880-'84 en later*, II, in *De Nieuwe Gids* jrg. 46, 1931 II, 369.

38. C. G. L. Apeldoorn, *Dr. Willem Doorenbos*, A'dam 1948, 187.

Eeden, Frank van der Goes, Arnold Ising Jr. en Willem Paap. Met Van Eeden behoorde Van Deventer weldra tot de allerijverigste leden³⁹. In het eerste verenigingsjaar reeds onthaalde Chap het gezelschap op een lezing over *George Eliot en the mill on the floss*⁴⁰, niet – zoals wij zagen – tot genoegen van Thijm, al kan deze van de strekking van Chap's betoog alleen weet hebben gekregen via derden, daar hij eerst op 16 oktober '83 als lid van *Flanor* werd aangenomen⁴¹. Dat Thijm en Chap elkaar toen al enkele maanden kenden, kan worden opgemaakt uit een brief van Van Eeden aan Thijm, waarin de laatste wordt uitgenodigd om op de avond van 30 juli '83 bij Van Deventer te verschijnen, alwaar Van Eeden zijn blijspel *Het Sonnet* zou voorlezen⁴². Waar Van Eeden bezwaarlijk iemand ten huize van Chap kon noden zonder dat de betreffende al eerder aan Chap was voorgesteld, mogen wij wel aannemen dat het eerste contact tussen Chap en Thijm plaatsvond op de *Flanor*vergadering van 5 juni '83, toen Thijm door Willem Kloos in de kring van *Flanor* geïntroduceerd werd. Of Thijm ook Van Deventer's, in het derde verenigingsjaar vallende, lezing *Over de Ars poëtica van Aristoteles*⁴³ heeft bijgewoond, konden wij niet nagaan. In elk geval hebben de heren elkaar ook ontmoet op de vergadering van 26 november, waar – op voorstel van Van Deventer – besloten werd om op 28 november, bij gelegenheid van de Amsterdamse opvoering van *Het Sonnet*, aan Van Eeden een krans namens *Flanor* te doen toekomen⁴⁴.

Van Deventer's eerste schriftelijke contact met Thijm bestond uit een, 20 december 1883 afgestempelde, briefkaart waarop Thijm werd uitgenodigd om op vrijdagavond 22 december naar de Frans Halstraat 48 te willen komen en daar de, waarschijnlijk goede, afloop van het tweede gedeelte doctoraal te vieren.

„Verwacht echter het tegendeel van een Lucullusonthaal. Er is geen kwestie van feest of fuif. Behalve op een enkel grocje worden de gasten op elkanders aangename kwaliteiten onthaald. Wil jij het menu van dien aard met een aantal schotels komen verrijken, dan doe je mij, en de anderen, die haast niet meer weten of je een lorgnet draagt of niet, veel genoegen.”

39. M. B. Mendes da Costa, „*Flanor*”-Herinneringen, in *De Nieuwe Gids* jrg. 40, 1925 I, 509. Noot 1.

40. A.w., 521.

41. Harry G. M. Prick, *Lodewijk van Deyssel en „Flanor”*, in *De Nieuwe Taalgids* 55 (1962), 27.

42. Zie *De briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deyssel* / In opdracht van het Frederik van Eeden-Genootschap verzorgd en toegelicht door Dr. H. W. van Tricht en Harry G. M. Prick, Zwolle 1964, 7.

43. M. B. Mendes da Costa, a.w., 531.

44. 's-Gravesande, *Gesch.*, 10. Ten onrechte wordt daar de vergadering op 27 nov. gesteld.

Uit de aanhef van Chap's briefkaart van 25 januari '84, aanhef die „Beste Karelkje” luidde, mogen wij wel opmaken dat het groc-avondje zich in een wolkenloze sfeer voltrokken had. Chap toch veroorloofde zich met dit „Beste Karelkje” een familiere vrijmoedigheid die door Thijm enkel geduld werd van heel intieme vrienden als Frank van der Goes en Arnold Ising Jr. en die dan ook, zonder dat dit ooit tot Chap zal zijn doorgedrongen, op de betrokkene gewerkt moet hebben als de bekende rode lap op een stier. Het lijkt ons dan ook onwaarschijnlijk dat Thijm gevolg heeft gegeven aan Chap's uitnodiging om op 26 januari „met een uitgelezen schaar schrijvers, journalisten, artisten enz. in allen eenvoud een gezellig avondje door te brengen”, evenmin als hij gevolg had gegeven aan een uitnodiging van Van Eeden, d.d. 23 januari '84, om op diens kamer Amstel 17, met enige vrienden Van Deventer „nog eens gezellig het afscheid toe te drinken”⁴⁵. Beide avonden hielden verband met Chap's vertrek naar Dordrecht waar hij zich, vrij van onderwerping aan welke maatschappelijke plichten ook, ging wijden aan zijn dissertatie: *Schetsen uit de geschiedenis van de scheikunde*. „Dissertatiestudie, klassieke talen zullen den voorrang hebben, doch ik denk ook mij aan het piano-spelen te zetten, en misschien is er nog tijd voor muziektheorie. Zoo'n gansche dag kan in vele deelen verdeeld worden, ieder gewijd aan nuttige studiën”, zo berichtte hij in die dagen aan Frederik van Eeden⁴⁶, met wie hij ook een filosofische correspondentie aanving, sterk beziggehouden als hij werd door Aristoteles en de Socratische inductie⁴⁷. Tussen de bedrijven door las hij – juni 1884 – *La joie de vivre* van Emile Zola⁴⁸, wellicht daartoe bewogen door Van Deyssel's hooggestemde bespreking van die roman, op 23 maart '84 in het weekblad *De Amsterdammer*⁴⁹, dat ook in zijn Dordrechtse teruggetrokkenheid door Chap werd uitgespeld⁵⁰.

Van tijd tot tijd deed Van Deventer Amsterdam aan om met zijn aanstaande promotor, Prof. Gunning, over zijn dissertatie-onderwerp te spreken. Wij mogen aannemen dat hij op 2 februari '84 uit Dordrecht zal zijn overgekomen – wanneer hij althans daarheen reeds vertrokken was – om de opvoering bij te wonen van Van Eeden's *Frans Hals* door de schildersvereniging Sint Lucas, met Jacobus van Looy als speler van de titelrol. Chap moet

45. *De briefwisseling*, enz., 8.

46. S. M. Noach, *Uit de brieven van Charles M. van Deventer aan Frederik van Eeden*, in *De Gids* 1941 I, 258-277. Het brieffragment komt voor op blz. 259.

47. S. M. Noach, a.w., 261, 262.

48. S. M. Noach, a.w., 264.

49. Deze bespreking werd nooit herdrukt.

50. S. M. Noach, a.w., 266.

toen ook Thijm hebben ontmoet. Vast staat dat hij aanwezig was op een luidruchtig feest, dat zich uitstreckte van 's avonds 10 tot in de vroege ochtend van 11 april '84 op Thijm's kamer in de Plantage Badlaan no. 16⁵¹. Uit het feit dat ook Chap – toen in de stad om een privatisimum te volgen – door Thijm werd uitgenodigd⁵², mag worden afgeleid dat de gastheer van die avond nog niet al te veel hinder ondervond van „den praetensiëuzen *érudit*”, misschien wel omdat Thijm er toen nog in slaagde Chap een zeker ontzag af te dwingen voor zijn eigen eruditie. Wel heel merkwaardig is in dit verband dat Thijm in 1884 bij Van Deventer de blijvende indruk moet hebben gevestigd van een grote vertrouwdheid met de *Imitatio* en met de daarover bestaande literatuur; anders is het onverklaarbaar dat een zo terzake kundige vriend als François Erens op 9 augustus 1904 aan Thijm kon schrijven: „Amice, Daar ik door een uitgever ben verzocht de *Imitatio* te vertalen⁵³, zoo ben ik zoo vrij je te vragen of ge ook weet, welke daarvan de beste uitgave is. Van onzen vriend Dr. Ch. van Deventer vernam ik namelijk, eenige weken geleden, in Aken, dat ge van dat boek indertijd een speciale studie hadt gemaakt naar aanleiding van eenige beweringen van Busken Huet in zijn „Land van Rembrand”. Overigens repliceerde Thijm, op 17 augustus, vanuit Argenteau bij Luik⁵⁴: „Over mijn Thomas a Kempis-studie heeft de Heer Van Deventer u onjuist ingelicht, hoe hoffelijk het overigens van hem zij zich dit nog wel te herinneren. Het is 26 jaar geleden, dat ik als knaap zoo eene 'studie' begon⁵⁵ en, in 1884, vertelde ik dit eens aan onzen Charles”.

Ook een zakelijk onderwerp was in dat lang vervlogen jaar aan de orde geweest: de afspraak n.l. dat Chap zijn dissertatie zou laten drukken bij de firma C. L. van Langenhuisen, een boekhandel en uitgeversmaatschappij, sinds 6 maart 1863 onder leiding van J. A. Alberdingk Thijm gekomen. Juist in het voorjaar van '84 zon Thijm's jongste zoon op allerlei middelen om die boekhandel uit te breiden en te aktiveren. Uit een brief van 3 november 1884

51. Deze kamer werd door Thijm bewoond van maart 1883 tot 20 april 1884. Zie Harry G. M. Prick, *Varianten in de eerste zang van Kloos' Okeanos*, in *De Nieuwe Taalgids* 51 (1958), 249.

52. Naar zich laat afleiden uit een briefkaart van Van Deventer aan Thijm, d.d. 9 april 1884: „Amice, Ik vergat gisteren je te zeggen, dat ik Donderdagavond privatisimum heb, en dus niet voor 11 uur komen kan. t.t. Ch. van Deventer.”

53. Deze vertaling: Thomas à Kempis, *De navolging Christi*. Uit het Latijn door Mr. Frans Erens, verscheen in 1907 bij S. L. van Looy te Amsterdam.

54. Van deze brief is in het Van Deyssel-archief een concept aanwezig.

55. Inderdaad is in het Van Deysselarchief een manuscript (uit 1880 daterend) aanwezig, getiteld *De Navolging van Christus, nicht Jedermanns Sache | Eene studie, betreffende het algemeen gebruik derzelve*, door K. J. L. Alberdingk Thijm, opgedragen aan een trouwe lezeres van Thomas van Kempen, zijne veel beminde Moeder.

moest Thijm nu Chap's schoorvoetend gedane bekentenis verne-
men dat de dissertatie niet bij Van Langenhuysen zou worden
gedrukt, maar reeds half gereed was gemaakt door een uitgever
in Dordt, die èn om financiële èn om andere – door Chap niet
gepreciseerde – redenen de voorkeur verdiende. Tevens berichtte
hij dat zijn promotie op 13 december zou plaats hebben.

„Als het gezicht van mijn dissertatie je niet al te onaangenaam aandoet,
zal ik je een exemplaar van dat fraaie werk sturen. (...) Een week na
mijn promotie kom ik weder voor misschien een jaar in Amsterdam, als
particulier assistent van van 't Hoff. Ik zal dan echter een solied mensch
moeten worden, wijl ik iederen dag om 9 uur present moet zijn, voorlopig
waarschijnlijk Zondag ook.”

Of Thijm nog op deze brief gereageerd heeft, valt niet meer na
te gaan. Maar op 4 december '84 nodigde Chap hem uit om mee
aan te zitten aan het souper dat, in het avonduur van 13 december
ter ere van zijn promotie plaats zou vinden in het restaurant de
Geelvinck, Singel bij Koningsplein („Geen gala maar een mooie
das”). Drie dagen vóór dat festijn kon Willem Kloos vanuit
Brussel aan Jacobus van Looy berichten dat ook hij Van Deventer's
promotie zou komen bijwonen: „Die beste Chap heeft mij tien
pop te leen geoffreerd, om mijn reiskosten te vergoeden...”⁵⁶ Het
was ook tijdens dit promotiediner dat Thijm aan Martha van
Vloten werd voorgesteld⁵⁷, terwijl hij tevens kennismaatte met het
gewezen *Flanor*-lid H. G. Samson, toen student in de medicijnen
en later de arts die Willem Kloos zou behandelen tijdens diens
bekende crisisperiode⁵⁸.

Waar Thijm van half april tot eind juli '85 te Laroche verbleef,
was er in die maanden uiteraard geen mogelijkheid tot contact met
Van Deventer. Evenmin zagen beiden elkander bij gelegenheid van
Van Eeden's slagen voor diens artsexamen, immers toen Van
Eeden daarover op 16 maart '85 verslag uitbracht aan Van Looy,
noemde hij enkel Kloos, Chap, Veth en Verwey als de vrienden
die zich op zijn kamer aan oesters en spiritualiën te goed hadden
gedaan⁵⁹. Wel was Thijm, kort voor zijn vertrek naar Laroche in
gezelschap van Chap en enkele anderen, waaronder een zekere
d'Hamecourt, kapitein op een der boten van de lijn Amsterdam-
Rotterdam-New York, en die hij door zijn Amerikaanse broer
Frank Alberdingk Thijm had leren kennen, een avond te Amster-
dam „uit” geweest. Na het afscheid nemen had d'Hamecourt toen

56. 's-Gravesande, *Gesch. (Supplement)*, 62.

57. *Gedenkschriften* (ed. Prick), 489.

58. Harry G. M. Prick, *Lodewijk van Deyssel en „Flanor”*, in *De Nieuwe
Taalgids* 55 (1962), 29.

59. *Mededelingen van het Frederik van Eeden-Genootschap*, IV, sept. 1937, 28.

opgemerkt, dat die Van Deventer niet erg „fijn in de manufactuur” zat⁶⁰, opmerking die treffend overeenkomt met een zinsnede uit een door Aäron Aletrino op 17 juni '85 aan Jacobus van Looy toegerichte brief: „(Chap) is nog altijd trouw bezig om zich te wennen later een inwoner te worden van een „stankdal van Java”. Trouwens dat mag-i wel doen om z'n naam van doctor in de chemie op te houden, want het zomerpak dat-i zich heeft aangeschaft, komt zóó weinig overeen met z'n waardigheid, dat Veth van plan is er een caricatuur van te maken”⁶¹. In die zelfde brief is ook sprake van de Vrijdagavond-trio's bij Chap „waar Chap de eerste viool speelt in dubbelen zin”. Willem Witsen speelde dan cel, Aletrino piano. Jan Veth, Van Eeden en Kloos vormden het publiek. In latere jaren – januari tot midzomer '88, toen Erens met Chap samenwoonde in de Jacob van Campenstraat 37⁶², werden die wekelijkse muziekavonden gecontinueerd, met achter de piano Alphons Diepenbrock instee van Aletrino. „Er werd ernstig gemusiceerd; er werd bijna altijd klassieke muziek gekozen, vooral Mozart, Haydn en Beethoven”⁶³.

Er bestaat geen enkele aanwijzing, en het lijkt daarom dan ook onwaarschijnlijk dat Thijm een van deze muziekavondjes heeft bijgewoond. Hij zal Chap, compleet met diens onafscheidelijke paraplu en met zijn eeuwige hoge hoed⁶⁴, die volgens de boosaardige Piet Tideman tot dekking diende van „een hoofd van kokosnoot” en „een baard van zeemans-wier”⁶⁵, wel niet eerder hebben teruggezien dan aan het diner ten huize van Frank van der Goes, waarmee de oprichting van *De Nieuwe Gids* gevierd werd⁶⁶. Chap is er toen vermoedelijk onkundig van geweest dat het weinig

60. *Gedenkschriften* (ed. Prick), 498.

61. 's-Gravesande, *Gesch. (Supplement)*, 14.

62. *Vervolgen Jaren* (ed. Prick), 466.

63. A.w., 231.

64. Zie Chap's portret tegenover blz. 177 in *Vervolgen Jaren* (ed. Prick).

65. Zie Tideman's gedicht, *Kinderraadsel*, in *De Nieuwe Gids*, jrg. 9, deel I, oktober 1893, 192-195, met deze inzet:

Van Deventer kwam eens een heer,
met hooge hoed en paraplu,
zijn hoed knikkebolde op en neer,
flink pikt de paraplu.

Hij heeft een hoofd van kokosnoot,
een baard van zeemans-wier,
hij stopt zijn vrinden in een sloot
en praat met Zondags-zwier.

Naar aanleiding hiervan schreef Alphons Diepenbrock aan Piet Tideman: „Het is ook goed dat van Deventer eens even uit zijn Platonisch slakkenhuis wordt gehaald.” (Alphons Diepenbrock, *Brieven en Documenten*, bijeengebracht en toegelicht door Eduard Reeser, deel II, 's-Gravenhage 1967, 42).

66. *Gedenkschriften* (ed. Prick), 242, 243; *Vervolgen Jaren* (ed. Prick), 198.

gescheeld had of hij zou daar hebben gezeten als zesde redacteur, speciaal belast met de rubriek Wetenschap, wanneer niet Kloos, in een brief van 19 augustus 1885, Van Eeden had aangeraden Chap niet als redacteur op te nemen⁶⁷. Overigens droeg Van Deventer aan het eerste, in oktober 1885 verschenen, nummer van *De Nieuwe Gids* niet minder dan tweeëntwintig pagina's bij over *De wet van Berthollet en de moderne scheikunde*, een nevenvrucht van het onderwerp van zijn dissertatie. Begin mei '84 had Chap al aan Van Eeden laten weten: „Berthelot⁶⁸ heeft een artikel geschreven onlangs over de alchymisten, waarin hij hun theorieën op Plato terugvoert, en wel op den Timaeus. Volgens de algemeene opvatting is Aristoteles de autoriteit der alchymisten. Om nu met overtuiging Berthelot, wiens uitspraak, al is zij fout, door de grootheid van haar vader niet genegeerd kan worden, bij te vallen of te bestrijden, dien ik den Timaeus zelf te bestudeeren, en dat is geen makkelijk werk”⁶⁹. Daarmee bezig ging *De Nieuwe Gids* hem dan ook af en toe de keel uithangen, en zonder overdrijving kon hij – 2 augustus 1885 – ook weer aan Van Eeden, schrijven: „Ik geloof niet dat iemand zoo hard werkt als ik. Tot verpoozing heb ik gelezen in Plato, Rabelais en Swinburne, en van geen van drieën een voldoende fractie begrepen. Ook verslond ik eenige tijdschriftartikelen. Daar kan ik nog wel bij”⁷⁰. Des te jammer voor Chap dat zijn opstel zo weinig weerklank vond; het *Nieuws van den Dag* van 7 oktober '85 sprak van een artikel „zooals er honderd in een jaar geschreven worden en al of niet gelezen”⁷¹, terwijl de *Zaanlandsche Courant* van 28 oktober '85 niet het enige blad was dat dit opstel meer op zijn plaats achtte in een tijdschrift voor vakgeleerden⁷².

Op dit tijdstip hebben wij nog steeds niets zien gebeuren dat Thijm's voornemen van 8 juli '86, om in zijn *Haineux Portraits littéraires* ook Van Deventer op te nemen, zou kunnen rechtvaardigen. Chap's laatste samenzijn met Thijm, vóór die achtste juli, dateerde van 16 februari '86 en was het gevolg van een mondelinge of schriftelijke uitnodiging om op 15 februari⁷³ ten huize

67. *Mededelingen van het Frederik van Eeden-Genootschap* X, sept. 1946, 5.

68. Alweer de naam foutief gespeld. Zie noot 21.

69. S. M. Noach, a.w., 263.

70. S. M. Noach, a.w., 267.

71. Zie de *Pers-critieken vóór en tijdens de eerste afleveringen*, in *De Nieuwe Gids* jrg. 44, 1929 I, 20.

72. Idem, *De Nieuwe Gids* jrg. 44, 1929 I, 127.

73. Omdat Chap op een briefkaart d.d. 15 februari '86 aan Thijm berichtte: „Houd mij ten goede indien ik heden avond niet bij u kom; ik heb allerlei drukten, en zij zullen mij wellicht den avond thuishouden. Evenwel hoop ik een ander maal te komen”, moeten wij aannemen dat daarna terstond door Thijm schriftelijk een afspraak werd gemaakt om hem (Thijm) dan op 16 februari te bezoeken.

van Thijm te verschijnen. Werd die uitnodiging mondeling gedaan, dan moet dit gebeurd zijn op de kamer van Willem Paap, waar Thijm met Frans Netscher, Kloos, Van Eeden, Van Deventer en Van der Goes samenkwam op 13 februari om eerst de volgende dag, om zeven uur 's morgens, huistoe te keren. Dat er zich in de vriendenkring der Tachtigers op die februari-avond iets heeft voorgedaan, dat van meer dan incidentele betekenis moet worden geacht voor de psychische dispositie van de letterkundige artiesten van de beweging van Tachtig, is door Dr. Jaap Meijer in diens boek over Willem Anthony Paap krachtig gesuggereerd. Helaas kunnen wij slechts gissen wát dit iets dan toch wel geweest kan zijn! „In de nacht van 13 op 14 februari 1886 werden harde scheidingslijnen getrokken tussen de jongemannen rondom *De Nieuwe Gids*”, zo besluit Jaap Meijer⁷⁴. Ook wie niet onmiddellijk geneigd mocht zijn deze conclusie te onderschrijven, zal toch – wanneer hij zich de aanhef van ons artikel herinnert – moeten erkennen dat Thijm's besluit van 21 februari (d.w.z. van één week later!) rustig geïnterpreteerd mag worden als het trekken van een scheidingslijn. Dat Thijm op 14 februari bezoek ontving van Erens, op 15 februari van Ising, Verwey, Kloos en Van Eeden, op 16 februari van Kloos, Van Deventer, Erens en Van der Goes, doet niets af aan, ja, accentueert juist het feit, dat hij zich op 21 februari van de vrienden distancieerde, en dat wel zó nadrukkelijk dat hij in zijn dagboek, waaruit hij elke vorm van lyriek wenste te weren, zijn toevlucht nam tot de lyrisch gekleurde formulering van het als een sneeuw van zich afschudden van de omgang met de heren van de *Nieuwe Gids*!

Wat nu Thijm's bezwaren speciaal tegen Van Deventer betreft, ter verklaring dáarvan kunnen wij het best uitgaan van de, in latere jaren, meer dan eens en niet zonder ironie door Van Deventer gedane verzekering dat hij niet het voorrecht had

„tot de onverdeelde vereerders van den heer Van Deyssel te behoren. Dit is een lastig gemis, waardoor men allerlei onaangenaamheden kan krijgen, en zelfs ruzie. Voor verscheidenen is Van Deyssel niet alleen *de* man der nieuwere Hollandsche literatuur, doch ook een soort van half-god, zoo geen heele. Zij kunnen niets dan volkomenheid aan hem zien, en zijn dientengevolge fanatiek gestemd tegenover hem, die het ongeluk heeft met andere oogen te kijken. En indien zij ook al *in abstracto* het bestaan van onvolkomenheden toegeven, aan niemand gunnen zij het recht ze *in concreto* te vermelden; dat is heiligschennis meenen zij, en heiligschennis is het ook den heer Van Deyssel te grieven. Ik nu echter ben niet voor-

74. Jaap Meijer, *Het levensverhaal van een vergetene / Willem Anthony Paap 1856-1923 / Zeventiger onder de Tachtigers*, A'dam 1959, 182.

nemens den heer Van Deyssel, hetzij als een heilig huisje, hetzij als kruidje-roer-mij-niet te beschouwen." 75

Zeker, dit citaat dateert van 5 maart 1900, en van 10 mei 1901 weer een ander, waarin Van Deyssel wordt voorgehouden dat er nog andere middelen in de kunst zijn „dan de lyrische versieringen der Zolasche formule” 76. Maar niets in de heldere, rechtlijnige betoogtrant van Van Deventer belet ons te veronderstellen dat hij in de tachtiger jaren anders hierover zou hebben gedacht, veronderstelling die – zoals wij nog zullen zien – volledig bevestigd wordt door de eerste openbare botsing, tussen Chap en Thijm, in het weekblad *De Kroniek* van 5 januari 1896. Tien jaar eerder waardeerde Chap al in Thackeray, een van zijn favoriete auteurs, dat deze nooit de minder goede kwaliteiten van zijn lieveling verbloemt 77. Verrassend is ook, reeds in mei 1884, zijn – bij alle waardering voor die vriend – nuchter-objectieve kijk op Kloos’ sociaal individualisme 78. Op grond van zijn bestudering van Chap’s briefwisseling met Frederik van Eeden, schreef S. M. Noach aan Van Deventer fiere oprechtheid toe 79. Die oprechtheid en onafhankelijkheid van oordeel worden ook hoorbaar in een brief van Chap aan Willem Witsen, d.d. 11 april 1888: „Het is wel treurig gesteld met een kring, waarvan de leden over elkanders doen geen meening mogen hebben en die uitspreken zonder geëxcommuniceerd te worden” 80. Op 14 april schreef hij aan dezelfde o.m. „indien hij (Kloos) niet wil, dat ik eerlijk ben, is hij tyrannie” 81. Maar even goed droeg hij aan Kloos, in februari 1889, zijn eerst in *De Nieuwe Gids* verschenen, nadien in de *Helleensche Studiën* herdrukte, dialoog op: *Glaukon of over de moeite, evengoed zal hem de aanhef van het broddeldicht Aan mijn goeden ouden makker Dr. Charles M. van Deventer* 82, waarmee Kloos

75. *Hollandsche Belletrie van den dag | Kronieken*, Haarlem 1901, 132.

76. Idem, *Nieuwe bundel*, Haarlem 1904, 62.

77. S. M. Noach, a.w., 268.

78. S. M. Noach, a.w., 263, 264.

79. S. M. Noach, a.w., 258.

80. 's-Gravesande, *Gesch.*, 142/143.

81. Idem, 144.

82. De volledige titel van dit sonnet, gepubliceerd in *De Nieuwe Gids*, jrg. 45, 1930 I, 627, luidt: *Aan mijn goeden ouden makker Dr. Charles M. van Deventer | Ter stille herinnering aan vier tezelfder tijd door hem en mij ernstig doorstreden studentejaren (1880-1884)*. Dit sonnet stak wel schril af bij het gedicht waarmee Van Deventer Willem Kloos op diens zestigste verjaardag bedacht en dat werd gepubliceerd in *De Nieuwe Gids*, jrg. 34, 1919 I, 655:

Stemmen

Wij winden om uw slapen
Den krans van de' ouderdom,
En enkel dwaze knapen
Beklagen u daarom.

Chap's zeventigste verjaardag vierde, deugd hebben gedaan en tevens weemoedig gestemd :

Als kind diep-geestelijk-eenzaam, peinsde ik reeds gelaten-wijd. / Maar later, moe van 't zwoegen, vlug soms turend door de ruiten, / Staarde ik naar vaag gewarrel van veel ijle liên daarbuiten, / In hoop, dat Jij dan naadren kwaamt tot zwaar gepraat bereid. / Ja, na vreemd-strevend mijmren uren-lang, mocht 'k jong dus blijd / U, geestlijk-steevge, vreedge ontmoeten, die 't verzwegene muiten / Mijn's zelfs vaak vree gaf....

Nee, aan Thijm is Van Deventer's „zwaar gepraat” niet besteed geweest. Trouwens, Kloos moest erkennen dat Chap niet altijd even fijn-geestig en vernuftig-diepzinnig als Plato, maar „óók vaak droog en deeglijk als Aristoteles”⁸³ sprak, „nuchter-wijsjes (kon) wezen en „stemmig-deftigjes” kon doen, en dan minder dan ooit wist te repliceren „met raketten van geestesvonken in dolle scherts”⁸⁴, zoals die zo goed afgingen aan hun wederzijdse vriend Jacques Perk. Ook Frederik van Eeden viel, op 11 april 1887, in een brief aan Jan Veth, eenmaal korzelig over Van Deventer uit : „Ik ben geneigd hem een zanik te vinden en hem dat te zeggen”⁸⁵. En zelfs Jacobus van Looy, die 't met Van Deventer wel vinden kon – hij las hem althans in nov. '87 *De Nachtcactus* voor⁸⁶ – onderkende in Chap's kritische bedrijvigheid dikwijls ook „erg veel geleuter”⁸⁷.

Bovendien moet Thijm al vroeg beseft hebben dat hij op Chap niet die greep had als op de andere leden van de Tachtiger bent ; dat Chap die, naar het woord van Kloos, „als jongmensch, in zijn letterkundige begrippen en smaak, de tradities nog volgde der toen reeds op het uiterste liggende en verkwijnende generatie uit het

Hij wijde vele jaren
Van rijp geluk in vree,
En dankend zult ge ervaren
Veel wel en minder wee.

Gij zult niet méér begeeren
Dan wat er langs u strijkt,
En 't zal uw rust niet deren
Zoo 't weder kwijnt en wijkt.

Zoo murmelt zacht gefluister
Met stemmen stil en zoet,
Ik staar en vraag en luister
Of ik gelooven moet.

83. In : *Chemisch Weekblad* jrg. 6, no. 50, 11 dec. 1909, 1005.

84. Willem Kloos in een *Litteraire Kroniek*, in *De Nieuwe Gids*, jrg. 20, 1904 I, 162.

85. *Mededelingen van het Frederik van Eeden-Genootschap* IV, sept. 1937, 50.

86. Jac. van Looy aan Thijm, d.d. 20 nov. 1887. Zie blz. 232 in *Roeping*, jrg. 31, aug. 1955, alwaar (blz. 227-244) door ons een aantal van Van Looy's *Brieven aan Karel Alberdingk Thijm* werden gepubliceerd.

87. A.w., 233.

midden der vorige eeuw" ⁸⁸, nu niet zo snel tot applaus te bewegen was en nog minder tot de verrukte – later Van Eeden zo irriterende – uitroep: „*Il casse tout, c'est magnifique*” ⁸⁹. De man die één alinea goede taal, in een kritiek over literatuur, liever had dan een vel druks, waarin zevenenvijftig waarheden worden verkondigd, de man die bij tijden verzekeren boven aantonen stelde ⁹⁰ en die er van droomde „brandende stukken proza (te) schrijven, die de oogen der menschen plotseling wakker schrikken” ⁹¹, die man was ook eigenlijk wezensvreemd aan Van Deventer. En dit laatste was hij heel speciaal toen hij in 1888 uitriep: „La Terre, het is de grootste waarheid, die ooit over een waereld werd gezien en geschreven. Geen eeuw had een epiek als La Terre! Wat Homerus, wat Shakespeare, wat Balzac, – La Terre!” ⁹²

Zeker, in juni '91 zou Van Deventer vaststellen (in zijn bestrijding van Allard Pierson's opvatting omtrent *De Wolken* van Aristophanes) ⁹³ dat de *Nefelai* „zoozeer de scherp geziene, en grootgevoelde grandioze tragedie (is) van den strijd met het Oude tegen het Nieuwe, dat ieder Nederlander, die om zich heeft gekoken, in de laatste vijf en twintig jaar minstens zes groote opvoeringen heeft kunnen bijwonen, en vele kleine. Ik overdrijf niet, want zie hier de zes: de eerste heette Darwin, de tweede Multatuli, de derde Wagner, de vierde Zola, de vijfde de Haagsche Schilders, de zesde de *Nieuwe Gids*”. Zola werd dus door hem een belangrijk tijdsverschijnsel geacht. Maar toen hij Van Deysse's bekende ontboezeming over *La Terre* ⁹⁴ onder ogen kreeg, moet het hem toch zijn voorgelopen als stond de wereld op 't punt te vergaan en Van Deysse te dansen, zo niet te trappen op wat Chap 't allernaast aan 't hart lag. Beschouwde hij immers het lezen van Grieks

88. *De Nieuwe Gids*, jrg. 20, 1904 I, 157.

89. De bekende regel uit Edmond Rostand's *Cyrano de Bergerac*, ook door Adwaita geciteerd in zijn sonnet *Ik sprak enthousiast over 't Parthenon* (Johan Andreas Dér Mouw, *Verzamelde Werken* I, A'dam 1947, 90). Vgl. S. M. Noach, *Het „Dromenboek” van Frederik van Eeden*, in *Mededelingen van het Frederik van Eeden-Genootschap* IV, juli 1939 (6-23), alwaar op blz. 23: „Een ander maal is Karel Thijm (in een van Van Eeden's dromen – H. P.) niet aan 't schrijven, maar aan 't boetseren en betrapt Van Eeden zichzelf op een klein gevoel van jalousie. „Ze zullen weer zeggen: wat geniaal!” denkt hij.

90. L. van Deysse, *Verzamelde Opstellen*, A'dam 1894, 41 en 42.

91. A.w., 70.

92. A.w., 126.

93. Ch. M. van Deventer, *Prof. A. Pierson over Aristofanes*, in *De Nieuwe Gids*, jrg. 6, deel II, juni 1891, 276-288. Van Deventer richtte zich daarin tegen Pierson's *Geestelijke Voorouders. Hellas*, derde stuk. *Het Drama*, Haarlem z.j. Pierson herdrukte nadien zijn boek zonder de door Van Deventer als wenselijk bepleite wijzigingen aan te brengen, hetgeen voor Van Deventer een reden werd om in zijn *Helleensche Studiën*, A'dam 1896, eveneens zijn aanval te herdrukken.

94. Voor de eerste maal gepubliceerd in *De Nieuwe Gids*, jrg. 3, deel I, febr. 1888, 434-456.

niet als „het eenige middel om op aarde de hemelsche zaligheid te verwerven”⁹⁵ en zou hij later niet een uitvoerige studie wijden aan Honoré de Balzac?⁹⁶ Hoe hevig Van Deysse’s lyrische exclamatie bij hem aankwam, zou in 1896 blijken, toen Van Deventer de dan al geheel van Zola naar Maeterlinck geëvolueerde auteur toebeet :

„Wat recht anders dan het recht des Tyrans, wat ander recht hebt gij uw beetren te smaden? Terwijl gij u begroeft in Zola (...), toen leefde Kloos op Elysium met Homerus en Vondel en Shelley en Shakespeare; terwijl gij knieldet voor den Gallischen Sofist, was Verwey in hooge luchten met Shelley en Goethe; terwijl gij u rondwenteldet in het slijk vóór het Zwijn, zag Van Eeden het licht reeds scheemren, wegwijzer voor zijn bestaan.”⁹⁷

Met dit citaat zijn wij echter tien jaar vooruitgelopen. Keren wij terug naar 1886, dan valt er – na het onwelkome contact met Van Deventer op de avond van de 7e juli – voorlopig geen ontmoeting, mondeling noch schriftelijk, tussen Chap en Thijm te releveren. Per briefkaart van 3 augustus ’86 liet Chap aan Van Eeden weten: „Broertje v.D. is in Goes benoemd. Ora pro eo. Compliment aan je vrouw en je patiënten. Zeg het voort”⁹⁸. Het betrof hier Van Deventer’s benoeming tot leraar in de scheikunde en in de natuurlijke historie te Goes. Lang zou hij daar niet blijven: de kleinsteedse sfeer stond hem al vlug tegen en bovendien had hij er als leraar geen leven, omdat de leerlingen hem om zijn uiterlijk sarden⁹⁹. In november 1887 keerde hij terug naar Amsterdam, werd daar eerst privaatsistent, later assistent van Prof. J. H. van ’t Hoff, en bleef dit tot Van ’t Hoff in 1895 een professoraat in Berlijn aanvaardde¹⁰⁰.

Toen Van Deventer inwoner van Amsterdam werd, was Thijm sinds een half jaar te Mont-lez-Houffalize gevestigd. Het had er alle schijn van dat Chap voorgoed buiten Thijm’s gezichtsveld zou raken. Behalve dan door Chap’s bijdragen aan *De Nieuwe Gids*, was Thijm vanuit Amsterdam slechts eenmaal aan hem herinnerd geworden toen Arnold Ising hem, 8 februari ’88, vroeg: „Vind u niet dat Van Deventer precies op een walrus lijkt?” Thijm zal dan ook zelf vreemd hebben opgekeken toen Chap hem, op een

95. S. M. Noach, a.w., 266.

96. N.I. in *De Gids* 1896 II, 432 e.v.; 1896 III, 104 e.v.

97. *Lodewijk van Deysse beschuldigd door Ch. M. van Deventer*, in *De Kroniek* no. 54, 5 januari 1896, 5.

98. S. M. Noach, a.w., 267.

99. H. v. H., *Dr. Ch. M. van Deventer †*, in *Den Gulden Winckel | Geïllustreerd Maandschrift voor Boekenvrienden*, Jrg. 1931, 193.

100. W. P. Jorissen en L. Th. Reicher, *J. H. van ’t Hoff’s Amsterdamer Periode, 1877-95*, Leipzig 1912.

briefkaart van 17 maart '88 berichtte : „Niet omdat ik denk, dat het je veel kan schelen, maar uit conscientie deel ik je mede dat ik in de Wetenschappelijke Bladen van deze of van de vorige maand eene korte recensie van je roman heb geschreven. Ik (kan) ze je niet sturen want ik bezit geen exemplaar en ontving geen afdrukjes”. De bewuste recensie¹⁰¹ is Thijm nooit onder ogen gekomen en hij heeft er zich dus ook nooit aan hoeven te stoten dat een kwart van Chap's stukje, meer een aankondiging dan een recensie, werd ingenomen door Chap's verontschuldiging een boek „nu reeds zoo berucht om de naaktheden, die het bevat” aan te prijzen in een ernstig tijdschrift als de *Wetenschappelijke Bladen*. „Laat ons”, aldus Van Deventer, „de twintig cruditeiten uitknippen, en dan erkennen, dat onze letterkunde in veel opzichten een groot, een schoon, een hollandsch boek is rijker geworden”. En hij concludeerde : „Het is een schoon en treffend boek, want het is een groote tragedie, de tragedie van een groote passie, die zich wijdde aan een ziel, en eerst laat bemerkt, dat die ziel de toewijding niet verdiende”.

Bij deze ene briefkaart is 't in 1888 gebleven. Zelfs Van Deysel's, in april van dat jaar gepubliceerde, opstel over *Lidewijde*¹⁰² vermocht Chap niet uit zijn tent te lokken, ofschoon de auteur daarvan toch tot de slotsom kwam : „Huet was dus geen kunstenaar, die literatuurkritiek schreef ; maar hij was nog meer niet ; hij was ook niet een man van zeer superieur intellekt, hij was geen wetenschapsman van den eersten rang, hij was geen groot kritikus”. Misschien ook had Van Deventer 't toen te volhandig met de voorbereiding van zijn studie over de *Einfache Herleitung einiger für die Chemie wichtiger thermodynamischer Beziehungen*¹⁰³. Het werd 28 december 1898 voordat hij, in een opstel over Huet's posthuum verschenen roman *Robert Bruce's leerjaren*, en dan nog terloops, opmerkte :

„Dat de heer van Deyssel jaren geleden *Lidewijde* onder handen nam, zooals hij het deed, is te begrijpen. Hij wilde toen bewijzen, dat er geen complete eerste-rangswerken in het Holland dezer eeuw bestonden, zelfs door de besten niet waren geproduceerd, en dat ook *Lidewijde*, vermaard als een geniale hollandsche roman, waarin de schrijver met de traditie over wat men zeggen mocht en wat niet, had gebroken, — dat zelfs dit *Lidewijde* geen plaats had naast de groote werken der Franschen. Zóó laat zich de houding van den heer van Deyssel begrijpen, al zie ik in hem, met zijn

101. *Wetenschappelijke Bladen*, 1888, 467-468.

102. *De Nieuwe Gids*, jrg. 3, deel II, april 1888, 30-60.

103. *Zeitschrift für psychische Chemie*, jrg. 2 (1888), 92 e.v., herdrukt in het *Maandblad voor Natuurwetenschappen*, jrg. 15 (1888), 15 e.v.

scherp geteekende voorkeur in één richting, den man niet om Huet's kunst, al had zij zich geheel gaaf geopenbaard, naar behooren te waardeeren." ¹⁰⁴

De februari-aflevering 1889 van *De Nieuwe Gids* bracht, zo als wij reeds aanstipten, de door Van Deventer aan Kloos opgedragen dialoog *Glaukon of over de moeite*. Hélène M. Boissevain heeft later de door Van Deventer in zijn *Platonische studiën* gevolgde werkwijze voortreffelijk gekarakteriseerd als volgt: „Een Platonische dialoog besluit hij als de befaamde kat, van wie van Alphen zegt: „zij ging niet heen voor zij de rat gevangen in haar klauwen had.” In alle bewegingen en schijnaanvallen volgt van Deventer zijn tegenstander en hij geeft het niet op, voor hij met ragfijne ontleding in de samenstellende deelen, zuivere aanvoeling met zijn gansche wezen en herscheppend vermogen de quintessens van de besproken dialoog als een Kanaänsche druiventros in de hand houdt.” ¹⁰⁵ Nu stond Thijm op 't punt van ragfijne ontleding en zuivere aanvoeling zijn mannetje, maar voor deze dialoog over de moeite bleef hij toch ontoegankelijk. Hij schreef althans op 3 februari 1889 aan Kloos: „Glaukon van uw vriend v. Deventer gaat waarschijnlijk mijn bevattingsvermogen te boven, dat is tenminste geen lektuur voor mij. Het proza van v. d. Goes en van Eeden vind ik dertig maal beter. Glaukon vind ik een stuk voor den studenten-almanak.

Het zijn meestal gymnasium-leerlingen, die zich met zulke rede-neeroefeningen, in den trant van v. Heusdens Socratische School ¹⁰⁶, vermaken” ¹⁰⁷.

Kloos heeft hierop niet gereageerd, maar Van Deventer's Platonische studiën moeten tussen midden maart en begin augustus 1889 een onderwerp van gesprek hebben gevormd tussen Thijm en Albert Verwey. Binnen die tijdruimte toch waren er weer mondelinge contacten met de vrienden mogelijk nu Thijm, sinds het overlijden van zijn vader op 17 maart '89, het ouderlijk huis aan de N.Z. Voorburgwal voor enkele maanden betrokken had. Verwey's uiteenzetting betreffende Van Deventer moet een diepe indruk bij Thijm hebben achtergelaten, want op 23 januari '91, dus bijna twee jaar later, bracht hij Verwey in herinnering: „Ook de verhouding van Van Deventer (in zijn Dialogen tot Plato) heb je mij met een unieke dadelijkheid van konversatie-bekwaamheid

104. *Hollandsche Belletrie van den Dag / Kronieken*, Haarlem, 1901, 30 en 31.

105. H. M. Boissevain, *Van Deventer's „Platonische” en „Helleensche Studiën”*, in *De Nieuwe Gids*, jrg. 47, 1932 I, 423-424.

106. Philips Willem van Heusden (1778-1839). Trachtte de wijsbegeerte van Plato in Nederland te herstellen. Hij was een tegenstander van de nieuwere Duitse wijsbegeerte. Hoofdwerken: *De Socratische School* en *Brieven over het beoefenen der wijsbegeerte*.

107. 's-Gravesande, *Gesch.*, 229 en 230.

duidelijk gemaakt" ¹⁰⁸, zinsnede waarop Verwey per omgaande, want reeds op 24 januari, repliceerde : „... ons praten over v. Deventer herinner ik me nog goed. Je gezelschap was me in dien tijd van heel veel waarde en ik onthoud er alles van". Met Chap zelf zijn er in die perioden eveneens contacten geweest ¹⁰⁹ waartoe het initiatief zowel van Chap als van Thijm zelf is uitgegaan.

Op 30 december 1889 werd Thijm, dan sinds augustus woonachtig te Bergen op Zoom, door Van Looy aan het bestaan van Chap herinnerd : „Van Deventer heeft in de 'Wetenschappelijke bladen' een kritiek geschreven (over *Proza* - H.P.), erg veel geleuter lijkt me dikwijls, maar ook wel goede meeningen. De citaten vind ik 't mooiste, klompjes *gouderts* tusschen zuiver lood van wetenschappelijkheid. Alleraardigste mopjes staan er ook in" ¹¹⁰. Eerst drie maanden later - 5 april 1890 - reageerde Thijm : „De kritiek van van Deventer, die je zoo goed waart mij te zenden, heb ik met groot genoegen gelezen. De wetenschappelijkheid van zijn aanmerkingen vind ik zeer orisjineel. Hij heeft ook indertijd iets over mij geschreven, maar dat heb ik nooit machtig kunnen worden" ¹¹¹. Of deze reactie een ironische ondertoon had, laat zich niet met zekerheid vaststellen. De spelling „orisjineel" in plaats van „origineel" wijst in de richting van ironie, maar daarmee zou weer niet rijmen een verzoek van Thijm aan Chap om hem een aantal van zijn boekbesprekingen ter inzage te zenden, verzoek waaraan Chap op 19 april '90 gevolg gaf. De lectuur van die overdrukjes deed Thijm besluiten om in *De Nieuwe Gids* een varium te wijden aan *De kritiek van Dr. Ch. M. van Deventer*, besluit waaraan hij - wellicht gelukkig voor Chap - nooit uitvoering heeft gegeven. Van Thijm's voornemen heeft Chap weet gehad. Een briefkaart van 10 juli 1890 lijkt geschreven te zijn om Thijm indirect daaraan te herinneren : „Is het onbescheiden indien ik u verzoek mij de overdrukjes terug te sturen die ik u voor eenige weken zond ? Ik zie met genoegen dat ook volgens uw meening *Goena Goena* beter is dan *In en Uit 's Lands Dienst*" ¹¹².

108. Maurits Uylert, *De jeugd van een dichter | Uit het leven van Albert Verwey*, A'dam 1948, 185.

109. Dit valt af te leiden uit enkele briefkaarten van Chap om tot afspraken te geraken. Wij citeren zo'n briefkaart, van 16 april 1889 : „Amice, Aanstaaenden Donderdag komen eenige N.G. heeren bij mij koffiedrinken ; indien gij lust hebt u daar bij te voegen zal ik het mij tot een groote eer rekenen u te ontvangen". Omstandigheden maakten 't echter Thijm onmogelijk aan deze invitatie gevolg te geven.

110. Zie noot 86.

111. 's-Gravesande, *Gesch. (Supplement)*, 83.

112. Dit slaat op A. J.'s nooit herdrukte bespreking van Maurits (P. A. Daum's) romans *Goena-Goena* en *In en uit 's Lands Dienst*, in het weekblad *De Amsterdammer* van 6 juli 1890. Men verwarre deze bespreking niet met *Romans van*

Deze briefkaart werd op 19 juli door Thijm met een briefkaart beantwoord, maar eerst op 1 september retourneerde hij de bewuste overdrukjes en deelde toen ook mee dat er van het geplande varium niets zou komen. De briefkaart waarop dit gebeurde is evenmin bewaard gebleven als Thijm's briefkaart van 19 juli, maar dat deze reconstructie van de gang van zaken juist moet heten, blijkt uit de slotalinea van Chap's briefkaart van 7 september '90 :

Amice, Misschien kunt ge mij een kleine dienst bewijzen. In der tijd hebt gij in het Weekblad een stukje geschreven over van der Goes' beschouwing van Swart Abrahams. Bezit gij dat artikel nog en zoudt ge het mij eenigen tijd willen afstaan ? Ik zal u zeggen waarom. Er is mogelijkheid, dat ik – schrik niet – eenige van mijn recensies gezamenlijk ga uitgeven. In die verzameling zal een opstel over de Sw.Abr.-polemieek voorkomen, dat geschreven werd voor het verschijnen van uw artikel, en nu wilde ik dat laatste in een naschrift vermelden, of in een omwerking opnemen. Ik moet u er echter bij zeggen, dat uw stuk mij onaangenaam aandeed, en dat ik den indruk ontving, dat gij door antipathie tegen Multatuli een zaak in de war wilde brengen, die door van der Goes goed in elkaar was gezet. Heb ik permissie over u te schrijven zooals ik wil ?

Tot mijn spijt merk ik uit uw briefkaart dat ik de kans misloop door iemand van uw kracht besproken te worden.

Zodra Chap Van Deyssel's *Multatuli-studiën*¹¹³, geschreven naar aanleiding van Dr. Th. Swart Abrahamsz., *Eduard Douwes Dekker, Eene ziektegeschiedenis* en Frank van der Goes' *Dr. Swart Abrahamsz over Multatuli*, ontvangen had, berichtte hij, 9 okt. 1890, aan Thijm : „Gij zijt wel goed zoo aan mij te denken, en uw goedheid treft mij te meer, wijl het mijn plicht was geweest, u de moeite te besparen. De uitgave, waarover ik u schreef, zal namelijk *niet* geschieden ; en hoewel ik uw artikel gaarne herlezen zal, bestaat het oorspronkelijke doel van mijn verzoek niet meer”.

Hierna viel er tussen Thijm en Chap een stilte die eerst eind september 1891 door de eerste werd verbroken, en nog wel met een boekgeschenk, zoals blijkt uit Chap's briefkaart van 26 september '91 :

„Amice, Ik dank U zeer voor de toezending van A.J.'s studie over Multatuli¹¹⁴, te meer omdat ik er veel over had hooren spreken, zonder haar gelezen te hebben. Indien het uw bedoeling was dat ik de studie zou recenseeren in de W.B. zult ge wellicht teleurgesteld worden. Ik recenseer

Maurits, in L. van Deyssel's *Derde bundel Verzamelde Opstellen*, A'dam 1897, 9-14, – een herdruk van Thijm's *Nieuwe Gids*-bespreking van genoemde romans.

113. L. van Deyssel, *Tweede bundel Verzamelde Opstellen*, A'dam 1897, 141-150.

114. A. J., *Multatuli*, Bussum 1891, herdrukt in 1922 te Rotterdam onder de titel *Multatuli | Multatuli en Mr. J. van Lennep | Multatuli en de vrouwen* | door A. J. (L. van Deyssel).

tegenwoordig haast niet meer, en bovendien ben ik er niet zeker van, dat ik u voordeel zou doen. Ik ben er nog niet in geslaagd de studie lezende de gedachte van mij af te zetten, dat A.J. de zelfde man is als V.D."

Ook een wederzijdse vriend als Frederik van Eeden had daar moeite mee, zodat Thijm zich op 23 september '91 geroepen voelde zijn creatie van de A.J.-figuur omstandig te verdedigen. „A.J. schrijft”, zo betoogde Thijm toen ¹¹⁵ o.m., „zeer-bijna even goed als F. v.d. Goes (in zijn Tindal-brief, enz), en Ch. M. van Deventer (in de *Wetensch. Blad.*)”, zinsnede die de indruk wekt dat Thijm een bespreking door Van Deventer stellig op prijs zou hebben gesteld.

Deze indruk wordt zo wel bevestigd als versterkt door Thijm's openbare lofprijzing van Van Deventer's, in de *Wetenschappelijke Bladen* gegeven, bespreking van de toen recent verschenen roman *Zuster Bertha*, door A. Aletrino. Die lofprijzing („een voortreffelijk uitvoerig opstel”) trof Van Deventer aan in Thijm's eigen bespreking van *Zuster Bertha*, ongesigneerd verschenen in de rubriek „Boekbeoordelingen” van de decemberaflevering van *De Nieuwe Gids* ¹¹⁶. Wel had Thijm ook zijn bedenkingen. Allereerst tegen een passus waaruit bleek dat Van Deventer een bepaald gedeelte van Aletrino's roman belangrijk, maar zonder literaire bekoring achtte. „Heel wel”, zo merkte Thijm op, „men wordt echter verzocht niet belangrijk doch literair te wezen”. Vervolgens zinde 't hem niet dat Van Deventer deze roman voortdurend „sensationeel” werk noemde „en zijn opstel zelfs met een dissertatie over 'sensatie' in 't algemeen (begon), als vond hij daartoe in dit boek de beste aanleiding”, terwijl Thijm daarentegen moest verklaren „dat wat ik Sensatie noem in 'Zuster Bertha' niet wordt gevonden”. Deze tweede bedenking bracht Thijm er toe – en wij mogen daar Van Deventer indirect dankbaar voor zijn – voor de eerste maal uitvoerig en nauwkeurig het hem zo na aan het hart liggende Sensatie-begrip nader te omschrijven.

Chap's reactie liet niet lang op zich wachten. Op 10 december 1891 vertrok uit de Boerhavestraat 28 het volgende belangwekkende epistel naar Thijm :

„Amice, Vergun mij een kleine bespreking tot je te richten, naar aanleiding van wat gij zegt over Aletrino's boek en mijn recensie.

Ik heb met mijn aankondigingen nooit bedoeld een literaire campagne te houden ; zelfs ben ik er reeds eenigen tijd mede opgehouden ; Zuster

115. *De briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deyssel* enz., 127.

116. Herdrukt in de *Tweede bundel Verzamelde Opstellen*, A'dam 1897, 175-186. Zie ook Harry G. M. Prick, *Naar aanleiding van een notulering door de Nieuwe Gids-redactie*, in *De Nieuwe Taalgids* 57 (1964), 92-96.

Bertha wilde ik echter recenseeren, omdat ik meende er gunstig over te kunnen schrijven, daardoor de verspreiding te bevorderen, en dit laatste wilde ik wederom doen, voor zoo ver ik het naar mijn vermogen en in oprechtheid doen kon, omdat Aletrino een vriend van mij is. Mijn getheoretizeer over zijn schrijfwijze beoogde dien ten gevolge vreemdheden, door ze te verklaren, minder stuitend te maken, en het is daarom (onder anderen, want er zijn nog meer redenen), dat ik aan zijn werk een bespreking van de sensatie vastknoopte. Mijn motief ontsproot dus geenszins uit een literair-historische opzet, doch was zuiver opportunistisch.

Ik meende inderdaad het woord sensatie te omschrijven naar de wijze waarop het door de deskundigen gebruikt wordt. Ik merk uit uw artikel, dat ik mij vergist heb, en ben blijde dat ik een zoo uitvoerige definitie van het woord heb gegeven, want de lezer (er zijn er in de Minahassa en op de Fidzi-eilanden) kan nu voor het woord de definitie in de plaats stellen, en weet dan waaraan hij zich te houden heeft.

Ik geloof echter niet, dat uw gebruik van het woord sensatie overeenstemt met dat van de meeste menschen, ook niet van de Amsterdamsche luidjes. Het visionnaire wat gij in het woord legt, wordt bij ons er niet begrepen als het essentieele. Uw sensatie is er ook voor mij een, doch als ik mij verstaanbaar wilde maken, zou ik de uwe noemen een visionnaire of symboliseerende sensatie, of zoo iets.

Impressie-werk zou ik Zuster Bertha daarom niet noemen, als het er op aan kwam, omdat ik dat woord gebruik voor een ding, waarbij de details ondergeschikt zijn aan een totaal werking. Bij Aletrino mis ik echter de laatste en springen de details, dat zijn dan wat ik noemde de sensaties voortdurend uit. Het schijnt echter dat gij meer indruk van Zuster B. hebt ontvangen dan ik, en gij kunt het dus impressie-werk noemen.

Nu ge eenmaal mij genoemd hebt, bevreedde het mij, dat ge niet kategorischer verklaardet het met mij oneens te wezen over de eindwerking van Aletrino's bemoeiingen. Ge zijt zoo goed mijn recensie voortreffelijk te noemen, en tevens opgewonden over Aletrino; hoe gaat dat samen? Bovendien had ik gehoopt bij u instemming of bestrijding te vinden aangaande mijn bezwaren over zijn eentonigheid in diktie en fraseering. Ik erken ten volle de mogelijkheid dat het niet-getroffen worden aan mij ligt, en wilde juist daarom gaarne van anderen vernemen wat hun ervaring is over den definitieven indruk. Kloos noemde Z.B. „knap, maar wat droog”, en dit stemt vrijwel overeen met mijn meening, doch wat vindt gij nu eigenlijk ervan behalve het verblijdende als historisch verschijnsel? Dat is mij nog niet duidelijk.

Is het niet curieus, dat Aletrino zelf het elfde hoofdstuk het beste achtte, terwijl ieder ander het slecht vindt? Maar ik hoor dat bij u iets dergelijks plaats heeft: gij vindt uw korte besprekingen onbelangrijk, en wij hebben er hier groot plezier aan. Ik bewonder uw rijkdom in inventies; het titelblad van ten Brink is weder een benijdenswaardige vinding¹¹⁷.

117. Dit slaat op Thijm's bespreking van Jan ten Brink's *De Oude Garde en de Jongste School*. „Bespreking” is hier een te groot woord, want Thijm spreekt uitsluitend over de typografie van het titelblad.

Doch als Jo van Sloten¹¹⁸ dit las (die m.i. over de wederzijdsche bespreking van de N.G. luidjes ten deele gelijk heeft!) zou ze mislijk worden van dit geëai, en ik ben doodsbang voor die dame."

Dit epistel, met zijn complimenteuse slotalinea's, werd door Thijm per omgaande, want reeds op 12 december beantwoord, antwoord dat zich helaas niet onder Van Deventer's bewaard gebleven papieren bevindt. Wel bevatten deze een brief van Thijm, d.d. 26 juni 1892, waarvan de ondertekening ons indirect laat weten dat Chap's brief van 10 dec. 1891 bij Thijm in goede aarde moet zijn gevallen. Voor de eerste, - en waarschijnlijk enige - maal luidde toen de ondertekening „Uw vriend K. Alb. Thijm”.

Op 22 juni 1892 had Chap n.l. Thijm verzocht om even aandacht aan het volgende te schenken :

„Ik ben in den laatsten tijd bezig medewerkers en kapitaal bij-een te brengen noodig tot het tot stand brengen van een *weekblad*. Volgens mijn meening is het oogenblik geschikt voor zulk een onderneming. De *Amsterdammer* is geheel een burgerlui's blad geworden, en weert het letterkundige¹¹⁹. De Portefeuille en de *Spectator* voldoen niet aan de neiging van velen. Een literair blad is er eigenlijk niet.

Mijn vraag is of gij aan het door mij bedoelde blad zoudt willen medewerken ; mijn verzoek of ge mij veroorloven wilt u te vermelden als een van hen, die hun medewerking hebben toegezegd.

Ge begrijpt, dat een weekblad ook een financieele onderneming is, en een groot aantal abonnés noodig heeft om te bestaan, zoodat men trachten moet het publiek te winnen. Ik zou daarom den toon van het blad willen definieeren als *gematigd-N.Gids*. Ge zoudt onder uw eigen naam (ik bedoel van Deysel) kunnen schrijven, doch tevens u hoeden voor die zware proefnemingen, waarin gij uw kracht zoekt, doch waarvoor nog geen uitgebreid publiek bestaat. Zowel kritieken als schetsen zouden welkom wezen.

Het honorarium zal vermoedelijk bedragen f. 3,- of f. 4,- per kolom, die zoo groot is als een kolom van den *Spectator* of een weinig grooter.

U betuigende dat ik zeer tevreden zou wezen indien ik mij van uw medewerking verzekerd mocht achten, verzoek ik u nogmaals over mijn schrijven te denken, en noem mij,

t.t.

Ch. M. van Deventer

118. Onder pseudoniem Jo van Sloten had Justus van Maurik, in het weekblad *De Amsterdammer* van 1 november 1891 de aanwezigheid gesuggereerd (bij de medewerkers aan *De Nieuwe Gids*) van „adoration mutuelle”. Zie voorts *De briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deysel* enz., 136.

119. Inderdaad zou in 1894 ontevredenheid met de wijze waarop niet het maatschappelijke en staatkundige, maar het artistieke leven besproken werd in *De Amsterdammer*, aanleiding geven tot de oprichting van het weekblad *De Kroniek*. Zie Walter Thijs, *De Kroniek van P. L. Tak | Brandpunt van Nederlandse cultuur in de jaren negentig van de vorige eeuw*, A'dam-Antwerpen 1956, 18.

N.B. Het blad zou wel voor een belangrijk deel literair wezen, doch bevat ook rubrieken voor tooneel, schilderen, politiek en wetenschap. Ook moppen worden geduld."

In het antwoordschrijven van Thijm verbaast ons niet alleen de uitdrukking van zijn vriendschappelijke gevoelens t.o.v. Chap, maar ook zijn zorgeloosheid t.a.v. *De Nieuwe Gids* en de redacteurs van dat tijdschrift. Wanneer Van Deventer zijn plan had kunnen realiseren, zou dit aan *De Nieuwe Gids* zeker niet ten goede zijn gekomen. Versnippering van medewerkers was wel het laatste waaraan dat tijdschrift behoefte kon voelen.

De brief van Thijm luidde dan :

„Amice, Met belangstelling lees ik, in uwv brief van den 22sten, van uw weekblad-plan.

Ik acht mij vereerd door uw uitnoodiging om mij als aanstaand medewerker in het prospectus te noemen. Ik zeg daarop natuurlijk : ja, heel graag.

Gij zult echter wel natuurlijk vinden, dat ik mij nu nog niet tot, min of meer bepaalde, medewerking kan *verbinden*.

Ik geloof dat, onder zekere voorwaarden, — indien gij b.v. u van de vaste medewerking van v.d. Goes, Biederlack en Lotsy kondt verzekeren, en vooral ook indien b.v. Veth in 't vervolg *dáarin alleen* zijn aantekeningen schreef — zulk een blad wel kans van slagen heeft. Uitmendend zou ook wezen indien gij, naast Hélène Swarth, Couperus en ook Netscher kreeg. Artikelen als de laatste van Netscher in de Amsterdammer zouden m.i. niet afgewezen moeten worden.

Het Weekblad zou naar mijn meening nog eerder minder-exklusief dan gematigder dan de N.G. moeten zijn. Erens ook kan goed weekblad-artikelen schrijven. Gij zoudt er ook eenige jonge Vlamingen (er zijn er een paar goede) aan kunnen verbinden.

Ik zou wel 50 medewerkers weten. Maar Couperus, en zoo de meesten van reputatie, worden nu tamelijk hoog overal gehonoreerd. Dat is altijd een moeilijkheid. Als gij goed wilt werken, is onvermijdelijk, dat de honoraria eenigszins hoog gesteld worden. Die een noemenswaard succes wil, *moet* tamelijk veel wagen.

Maar ik schrijf u daar eigenlijk allerlei dingen, waarnaar gij mij in 't geheel niet gevraagd hebt en vraag u daarvoor verschooning.

Uw vriend

K. Alb. Thijm." 120

Hierop slechts met een briefkaart te reageren en daarmee ook nog te wachten tot 11 augustus '92, was nu niet bepaald hoffelijk van Chap en al evenmin een handelwijze die getuigde van tact. Thijm vernam intussen uit die briefkaart dat Chap tot dusver toezegging tot medewerking had verkregen van : Albert Verwey,

François Erens, P. L. Tak, Louis Couperus, Jan Veth, R. N. Roland Holst, Frans Netscher, A. Aletrino, Jac. van Looy, Etha Fles, Josephine Giese, Johan de Meester, H. J. Biederlack en G. Busken Huet. „Met anderen”, aldus Chap, „ben ik nog in correspondentie. De haagsche artisten zijn gunstig gezind naar ik hoor, en ik schrijf aan Haverman, Toorop en Thorn Prikker. Kunt ge ook Vlaamsche artisten recommandeeren, bij voorkeur met adres?”

Thijm's ijver bekoelde door deze nuchtere berichtgeving volstrekt niet. Op 14 augustus zond hij Chap een lijst¹²¹ van eenen-vijftig eventuele medewerkers toe, die hij hoffelijk liet aanvangen met Ch. M. van Deventer en die uiterst vaag besloot met de toevoeging: „en verdere geleerden, staatslieden, enz.” Daarna volgden

„met mijn verontschuldigen, nog eenige gedachten over het Weekblad :

Ik geloof *niet* aan den bloei er van. Kwam de Nieuwe Gids elken maand reeds en was dáar dan eens zoo veel bruikbare kopie als men plaatsen kan, dán was er kans voor het Weekblad.

Ik voeg hier echter onmiddelijk bij, dat ik aan de mogelijkheid van het bestaan van den *Nieuwen Gids* in der tijd ook heelemaal niet geloofd heb.

Wil het gedijen, maak het dan zoo veel-rubriekig mogelijk (ook met *Modes*, enz.) Ook een schaakrubriek, veel staathuishoudkunde.

Gij zult zeggen : De Spectator bestaat toch ook. Ja, dat's waar. Maar wie weet hóe lang die getobt heeft.

Maak het geïllustreerd, maar geen landschappen. — Kan het misschien niet verbonden worden met „Portefeuille der Nederl. Etsclub” ?

Begin met een kapitaal van f. 100.000. Of maak er een uitgebreide Vennootschap van zoo als *La Plume*¹²².

Vlamingen kan ik u niet aanbevelen. De talentige Vlamingen schrijven in 't Fransch.

Ik groet u zeer / K. Alberdingk Thijm.”

Chap's weekbladplannen hebben het niet tot verdere ontkieming gebracht. Meer succes had hij een maand later met de samenstelling van een bloemlezing uit *De Nieuwe Gids*, die op 20 november 1892 bij S. L. van Looy te Amsterdam verschijnen zou onder de titel *Een Pic-Nic / In Proza*, bloemlezing die het in 1900 tot een tweede, in 1904 tot een derde, druk bracht. Graag had Chap hierin ook opgenomen Thijm's geruchtmakende bespreking van *De Ooievaar*, weekchrift voor Realistische Letterkunde, en Critiek¹²³, maar hiertoe verleende Thijm hem geen verlof. „Ge hebt misschien gelijk”, aldus Van Deventer op een briefkaart van 30 september

121. Idem.

122. Voor gegevens over *La Plume*, een der spreekbuizen van de literaire symbolisten, zie Jacques Lethève, *Impressionistes et symbolistes devant la presse*, Paris 1959.

123. L. van Deyssel, *Verzamelde Opstellen*, A'dam 1894, 145-148.

'92, „dat de Ooievaar minder geschikt is, hoewel het mij spijt zulk een vroolijke bijdrage te moeten missen”. Hiernaast had Van Deventer uitgekozen, „de recensie van de Oude Garde, *In de zwemschool*¹²⁴ en *Een Huwelijksaanzoek*¹²⁵, die ieder een andere varieteit van uw talent vertegenwoordigen”. Een weinig gelukkige en zekere niet representatieve keuze! Als Stijn Streuvels in 1939 schrijft dat in *Een Pic-Nic / In Proza* „voornamelijk de excentrische buitelingen van de Nieuwe-Gids-mannen voorkwamen”¹²⁶, heeft hij het gelijk grotendeels aan zijn kant. Van Deyssel's „bespreking” van Jan ten Brink's *De Oude Garde en de Jongste School* is inderdaad „louter virtuositeit en persiflage, een acrobatie van woorden, om de zaak heen, iets dat men bewonderen kan als een goochelaar”¹²⁷, en de beide prozastukken zijn niet meer te genieten, al mogen zij ook als experimenten nog steeds belangwekkend heten.

Een wat inniger bestendinging van de toch zeker niet onprettige contacten, die Chap en Thijm in 1892 mochten hebben, bleef evenwel uit. Misschien ook dat Chap zich in 't algemeen niet graag met nauwe banden aan een ander lieerde. De tweeëndertigjarige scheen vooralsnog de huwelijksband te duchten, zodat Arnold Ising Jr. op 31 december '92 aan Thijm kon overbrieven:

„Zooals je weet woont onze vriend Chap van Deventer met zijn hoogen hoed, zijn parapluie en zijn meissie op een bovenhuis in de Deymanstraat bij de Weesperzijde. Hij is wel aardig ingericht. Hij heeft zijn kamer vóór. Daar merk je niets van het meissie. Daarachter een alkoof en daar weer achter de kamer van het meissie uit een zingend koffiehuis in de Nes. Het meissie heeft het altijd razend druk met de huishouding en het verven van gangen en portalen en Chap brengt haar niet in de circulatie.”

Het is mogelijk dat wij ons vergissen wanneer wij in Ising's brief een ondertoon van leedvermaak menen te beluisteren. In elk geval werd die onmiskenbaar hoorbaar toen hij op 10 mei 1894 aan Willem Witsen schreef: „Zeg Wim, wat zijn Karel'tje en Chap en Kobus nijdig. Ze moeten maar een ombertje met elkaar maken, en o! o! o! Ze hebben de proeven niet nagezien! Die lui merken niets dan zichzelf, maar heel akelig; ze vinden het niet eens grappig dat ze in hun eigen strikken, zoo netjes vast zitten”¹²⁸.

124. L. van Deyssel, *Derde bundel Verzamelde Opstellen*, A'dam 1897, 133-138.

125. A.w., 169-171, echter dan getiteld *De Koning der Eeuwen*. De oorspronkelijke titel werd later minder passend geacht.

126. Stijn Streuvels, *Ingoyghem II / 1914-1940*, Brugge 1957, 190.

127. A.w., 192.

128. Slaat op de mislukte poging tot reorganisatie van *De Nieuwe Gids* en de daarmee verband houdende naasting, door Piet Tideman, van - bij de drukkerij van dat tijdschrift door Albert Verwey bezorgde - copy van Thijm en Jac. van Looy. Tideman had deze copy doen publiceren in de op 7 mei 1894 verschenen mei-

Nee, Ising maakte ditmaal geen goede beurt, al was hij met zijn „Kareltje en Chap” dichter bij de waarheid dan hij vermoed kan hebben. Immers deze twee hadden elkaar in 1893 dan toch eindelijk „gevonden” en wel op basis van de twaalf *Krabbeltjes*¹²⁹, toen door Chap bijgedragen aan de oktoberaflevering van *De Nieuwe Gids*. De man wiens beide huwelijken kinderloos bleven en die als leraar zo te lijden had van het gesar zijner Goese discipelen, gaf er in die *Krabbeltjes* blijk van dat hij zich volkomen kon inleven in de gedachtenwereld van kleine kinderen. Mochten tot aan zijn levenseinde de kinderen uit zijn onmiddellijke omgeving ervan genieten, wanneer hij hun, met behulp van een verzameling zelfgemaakte eenvoudige toestellen, in een kast op zijn studeerkamer zorgvuldig bewaard, de wetten der natuur op de hem eigen sobere wijze uiteenzette¹³⁰ —, zijn liefde voor de jeugd, in 't algemeen, heeft Chap geuit in deze *Krabbeltjes*, verrukkelijke kindergedichten van een gehalte dat niet onderdoet voor dat der geslaagde prestaties in dit genre van Annie G. M. Schmidt of Mies Bouhuys¹³¹. Kloos, die herhaaldelijk heeft aangedrongen op

aflevering van *De Nieuwe Gids*, waarin ook, zonder voorkennis van Chap, diens artikel over Plato's *Symposion* werd afgedrukt. Thijm en Van Looy protesteerden hiertegen in *De Telegraaf*; Van Deventer zond zijn protest aan het weekblad *De Amsterdammer*. Zie voorts 's-Gravesande, *Gesch.*, 422.

129. Te weten: *Kinderpartij* / *Het leven in Afrika* / *Jachtavontuur* / *Stadsgezicht* / *Madeliefje* / *Klein meisje* / *Slangengevecht in Artis* / *Niet huilen, Rietje!* / *Arm poesje* / *Groote en kleine kat* / *Eendje* / *Smousje*. In *De Nieuwe Gids*, jrg. 34, 1919 I, 762, verscheen nog: *De Rakker*.

130. Prof. Dr. Ernst Cohen, *Dr. van Deventer's levenswerk*, in *De Telegraaf*, Avondblad, 2e blad, 29 aug. 1931.

131. J. A. Rispens (*Richtingen en figuren in de Nederlandsche letterkunde na 1880*, Kampen z.j. (1938), 134) oordeelde: „Deze versjes zijn de humor van een fijnen geest. Als ik ze leg naast Van Eedens *Grassprietjes* door Cornelis Paradijs en ik moet ze vergelijken, dan geef ik de voorkeur aan de *Krabbeltjes*. Van Eedens verzen, waarin hij zich vroolijk maakt over de poëtafsters zijner dagen, de epigonen der vorige generatie, zijn ironisch en sarcastisch; men proeft er het welbehagen van den schrijver over zijn pikante zeggingswijze uit; in Van Deventers gedichtjes is afwezigheid van alle effect; ze zijn vervuld van de heerlijke doelloosheid van den humor”.

Om aan lezers die nooit Chap's *Krabbeltjes* onder ogen kregen, een indruk van deze gedichten te geven, schrijven wij het eerste „*Krabbeltje*”, getiteld *Kinderpartij* voor hem over:

Weet je, als Rietje jarig is,
En zij kleedt zich net en frisch,
En zij is niet stout geweest, —
Dan viert heel de wereld feest.

Knechts en meiden zingen schel,
Maatje zwaait de tafelbel,
En Papatjen ook niet dom,
Slaat met lust den turkschen trom.

Neefjes, nichtjes, alle gaar,
Dansen zingend door elkaar;

bundeling van deze pareltjes, die Chap zouden doen kennen en waarderen „als een fijnen snaak vol kinderlijk-koddige ironie”¹³², beleefde in 1930 de voldoening een boekje te zien verschijnen, getiteld: „*Krabbeltjes van Oom Chap, voor zijn zeventigsten verjaardag gedrukt in opdracht van zijn neven en nichten, om bewaard te blijven voor hun kinderen, 1 Juli 1930*”¹³³. Buiten de twaalf in 1893 gepubliceerde gedichten werden in deze bundel nog tweeëntwintig krabbeltjes uit later tijd opgenomen¹³⁴. Thijm was door Chap's kindergedichten dermate bekoord geworden dat hij er, tot in hoge ouderdom, minstens vier van buiten kende. In 1919, schrijvend aan zijn *Causerie over Haarlem*, en toen waarlijk de omstandigheden niet meehebbend, omschreef hij het gedrag van een „ondegende”, d.w.z. een vicieuze, cirkel vergelijkenderwijs met dat van een paling „die, naar de onvergetelijke jeugdgedichten van Dr. Ch. M. van Deventer, aan het andere uiteinde van den verorberer weder komt kijken na verorberd te zijn, en zich dan ombuigt tot aan het gelaat van den verorberer”¹³⁵.

Oompjes, ja, en tantes saam,
Kijken lachend door het raam.

En de kindren van de straat
Komen vragen, hoe 't je gaat;
Gaan zich warmen bij den haard,
Drinken wijn en eten taart.

Ook de burgemeester komt
Met zijn kat, die altijd bromt,
En die zet een hoogen rug,
En vangt muizen, net en vlug.

Als de zaken lustig gaan,
Kijk, dan kom ik zelf ook aan;
Met een mooie groote pop,
En een doosje witten drop.

132. *De Nieuwe Gids*, jrg. 20, 1904 I, 161.

133. Op het omslag staat een tekening van G. W. Dijsselhoff en als voorprent in de bundel een illustratie van dezelfde kunstenaar bij het gedicht *Stadsgezicht*.

134. Sommige blijkbaar in Indië gemaakt of uit Indische herinnering ontstaan.

135. L. van Deyssel, *Werk der laatste jaren*, A'dam 1923, 13. Thijm's herinneringsbeeld is echter ten dele in een fantasievoorstelling veranderd. Het betreffende gedicht toch heet *Slangengevecht in Artis* en luidt als volgt:

Kijk die slangen daar eens vechten,
Waarlijk, dat is niet gering;
Hoe zij zich te samen vlechten,
Wat geworstel en gewring.

De een spert wijd de kaken open,
En grijpt de ander bij den kop,
En verscheurt de duizend knoopen
En zij slokt haar heelemaal op.

Dat moet niet heel prettig wezen,
Om zoo door een andre slang,

Wanneer Thijm en Albert Verwey, in de zomer van 1894, de oprichting van het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* voorbereiden, acht de eerste het – evenals zijn compagnon – vanzelfsprekend dat ook Chap om medewerking zal worden aangezocht. Op 5 juli kon Verwey aan Thijm berichten dat Van Deventer medewerking had toegezegd, op 10 juli reisde Thijm vanuit Baarn, daarbij vergezeld door zijn logé Jan Toorop, naar Amsterdam waar hij, klokslag twaalf uur, in Hotel Krasnapolsky een samenkomst had met Albert Verwey en Chap van Deventer. Over het doel van deze samenkomst tasten wij helaas in 't duister. Wel mogen wij concluderen dat Thijm en Verwey er kennelijk heil in zagen Chap aan deze conferentie te doen deelnemen, al blijkt weer uit Verwey's brief van 16 juli aan Thijm, dat beide redacteuren Chap's medewerking niet al te hoog aansloegen. „Een tiende (vel) mag er dunkt me wel bij”, aldus Verwey, „maar dan moet dat niet met een stuk van Chap gevuld worden, maar met iets moois, 't zij van Gorter (verzen) of van jou (kritiek), of allebei.”

Wat Chap bewoog om op 29 augustus, samen met Van Eeden, bij wie hij logeerde, een bezoek aan Thijm te brengen, blijft weer duister, al staat het vast dat het initiatief daartoe van Chap is uitgegaan¹³⁶, zoals ook vaststaat dat Verwey's vraag, van 7 november '94, aan Thijm, of deze er vrede mee had dat Van Deventer A.J.'s toen recent, bij L. J. Veen te Amsterdam verschenen novelle *Blank en Geel* bespreken zou, Thijm's instemming ontmoet heeft. Het heeft overigens tot maart 1895 geduurd voordat deze, nooit herdrukte, bespreking in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* het licht zag¹³⁷.

„*Blank en Geel*”, aldus Van Deventer, „is een handig geschrevene en onderhoudende novelle. Het is den schrijver wel gelukt, om het excentrieke jonge meisje, dat zich verbeeldt op een Engelschman verliefd te zijn; dat droomt van het wonder in haar leven te gebeuren; dat plotseling in een Chinees haar voorbeschikten echtgenoot ziet –, het is den schrijver wel gelukt dit excentrieke, zelfstandige en bekoorlijke jonge meisje sympathiek te maken. Hij doet het ons zelfs betreuren, dat hij niet altijd zijn boek

Heelemaal opgeslokt te wezen,
Is 't ook voor een uur maar lang.

Maar wat zie ik door de ruiten?
Kijk, daar kruipt het malle beest,
Lachend uit zijn staart naar buiten:
't Was maar voor de grap geweest.

136. Blijkens zijn briefkaart aan Thijm, d.d. 21 augustus 1894: „Amice, Zoudt ge mij Woensdag 29 dezer op koffie-bezoek kunnen ontvangen? Ik logeer in dien tijd bij Van Eeden, en wenschte gaarne U dan ook te bezoeken”.

137. Jrg. I, deel II, maart 1895, 159.

met de toewijding en de zorgvuldigheid heeft behandeld, die hij op verscheiden plaatsen toont.

Ik weet niet veel van jonge meisjes af, maar het schijnt me een weinig zonderling, dat zulk een dromerige en grillige jonge dame als May tevens zulk een bekwaam zelf-psycholoog zou zijn. De beslissende daad van haar leven verricht zij na een kalm en nuchter-kritisch onderzoek van haar eigen karakter, en door het resultaat van dat onderzoek besluit zij te doen, wat zij doet.

De Chinees is een beetje een rare figuur, dat hij zich dat blanke meisje zoo maar laat opdringen. Maar, enfin, studenten en Chineezen hebben nu eenmaal altijd wat raars, en misschien houdt de leeperd zich zoo leuk uit hoogere politiek. Ik ben ten minste niet voornemens over Chineesche psychische motieven te gaan discussieeren.

Summa : als de schrijver deze novelle uit zijn mouw heeft geschud, is hij een benijdenswaardig mensch."

Thijm heeft er zich niet in geschrifte over uitgelaten of hij met deze recensie, die de indruk wekt van zowel kool als geit te sparen, al dan niet gelukkig was. Dat hij aan Chap's bijdragen waarde hechtte, was al eerder, op 9 november '94, gebleken toen hij Verwey liet weten¹³⁸ met misnoegen te hebben waargenomen „dat onze medewerker Frans Coenen iets goeds in *Nederland* (had) en onze medewerker v. Deventer iets¹³⁹ in den *Gids*. Wij zullen pas waarlijk actief redactioneel kunnen handelen, dat wil zeggen, maken dat alle goeye dingen bij ons en niet elders komen, en de menschen aanvuren bij hun werk, als wij maandelijks verschijnen". Chap leefde overigens toch met het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* mee, want op 7 januari 1895 kon Verwey aan Thijm melden : „V. Deventer stuurt een artikel naar Groesbeek. Zijn zes vel zal hij voor dezen jaargang leveren. Heb je ook gehoord dat er sprake van was dat hij naar Indië zou gaan ? Hij wou Dr. Ovink, die in de *Gids* schrijft, animeeren bij ons over Kant te schrijven. Ik heb hem geschreven het te doen zonder plaatsing te beloven in een bepaald nummer". Twee maanden later is er blijkbaar geen sprake meer van Chap's vertrek naar Indië. Verwey schrijft althans op 22 maart '95 aan Thijm : „Aangenomen om zoo mógelijk deze keer geplaatst te worden : Van Deventer en Bierens de Haan, juist twee vel. In geval nu een van deze laatste twee moet uitgesteld, dan ben ik ervoor dat dit B.d.H. is". (...) Ons doel (moet) zijn Van Deventer van de *O.Gids* aftrekken. Daarvoor moet hij het gevoel krijgen dat hij bij ons terecht kan.

138. Maurits Uyldert, *Dichterlijke Strijdbaarheid | Uit het leven van Albert Verwey II*, A'dam 1955, 67.

139. N.l. *Erotische Dialogen van Plato | De Phaëdrus*, in *De Gids* 1894 IV, 267 e.v.

Dit stuk ¹⁴⁰ van hem is bovendien verschillend van zijn gewone, n.l. chemisch".

Wel erg laconiek viel Chap's gelukwens uit aan het adres van Thijm, bij gelegenheid van de geboorte van diens tweede zoon, op 11 april 1895. Chap's briefkaart van 12 april bepaalde zich enkel tot: „Het beste. Ch. M. van Deventer" en contrasteerde aldus bijzonder sterk met lengte en toon van een brief, op 3 mei '95 door Van Deventer aan Verwey gericht en op 7 mei doorgezonden naar Thijm. Omdat deze brief ons inlicht over de positie, door Chap als medewerker aan het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* ingenomen, en daarnaast om – voor zichzelf sprekende redenen – van belang moet worden geacht voor de toekomstige biografie van Van Deventer, moge hij hier volgen in zijn geheel:

Amsterdam, 3/5/95
Amstel 320 III

Amice,

Zoo even heb ik mijn artikel over Antiphon ¹⁴¹ bij Scheltema gebracht, daar ik u er reeds over geschreven heb. De lengte is volgens mijn schatting juist een vel. Wijl met deze bijdrage de termijn van onze afspraak over medewerking verstrikt, ben ik zoo vrij u aan te spreken over de medewerking voor den volgenden jaargang. Ik zie en hoor, dat ge meer copie hebt dan ge bergen kunt, en vrees daarom, dat ge er over denken zult, mij voor de volgenden jaargang niet wederom voor zes vel te engageeren. Mijn vriendelijk en dringend verzoek aan u is echter om dat *wel* te doen, om mij, even als in dit jaar, een plaatsruimte van zes vel te verzekeren, zoodat ik voort kan werken, en rekenen op honorarium voor zooveel werk. Ik verkeer namelijk in lastige omstandigheden. Ik heb in het laatste jaar veel tegenspoed gehad. Verscheidene sollicitaties zijn mislukt, en er is weinig kans dat ik vooreerst weder een betrekking krijg. En ook mijn literaire zaken zien er zeer weinig voordeelig uit. De klassieke verhandelingen ¹⁴² worden weinig verkocht, en van Looy heeft niet veel lust een belangrijk werk er bij op te nemen. In de toekomst van de Kunstwereld ¹⁴³ heb ik niet veel hoop. De Gids kan lang zooveel niet opnemen, als ik verwacht had en de aanvankelijke houding van Van Hall ¹⁴⁴ mij deed

140. N.l. *De legende van Lavoisier*.

141. Verschenen in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift*, jrg. I, deel II, 400 e.v.

142. In de reeks *Klassieke Schrijvers* had Van Deventer in 1893 als no. 5 bezorgd: *Herodotus Muzen*: 1. *Clio*; in 1894 als no. 6-10, *Herodotus Muzen*: 2. *Euterpe*, 3. *Thalia*, 4. *Melpomene*, 5. *Terpsichore*, 6. *Erato*; in 1895 als no. 11-13, *Herodotus Muzen*: 7. *Polyhymnia*, 8. *Urania*, 9. *Calliope*; en bovendien in 1894, als no. 17 en 18, Xenophon, *Herinnering aan Socrates*.

143. Van Deventer was medewerker aan *De Kunstwereld* / Weekblad voor Nederland en België gewijd aan Letteren, Toneel, Muziek, Schilder-, Bouw- en Beeldhouwkunst. Het blad heeft slechts drie jaargangen gehaald: 1894, '95 en '96. Albert Verwey heeft er veelvuldig aan meegewerkt. Ook A. Aletrino, Hélène Swarth, Van Deyssel, August Vermeylen, Piet Tideman en Louis Couperus hebben er in gepubliceerd.

144. Mr. J. N. van Hall, toen redactie-secretaris van *De Gids*.

denken. Het is daarom, dat vermindering in medewerking aan het T.T. een groot nadeel zou wezen voor mijn beurs en mijn studie, en ik u verzoek de zaak op den ouden voet voort te zetten.

Vergun mij u nog een opmerking te maken. Ik meende, dat het tot mijn werk behoorde u te adviseren over ingekomen stukken van wijsgeerigen aard. Ik heb echter nooit een artikel over filosofie ter beoordeeling ontvangen. Mij spijt dit, want ik had u, naar ik mij verbeeld, een enkele maal goed advies kunnen geven. Met name dunkt het mij, dat ge den heer Lotsy meer hebt laten zeggen, dan tot sieraad van uw tijdschrift strekt. Ook de heer de Boer beteekent niet veel. De stukken van Jelgersma vind ik zeer interessant, doch hadden zij niet beknopter kunnen wezen?

Thans geef ik u het advies Dr. Bierens de Haan uit te noodigen een studie te leveren over de uiteenzetting en de beteekenis der Eleatische filosofie, en, niet te vergeten, van de Eleatische paradoxen; ik verzeker u dat ik jaren lang naar helderziendheid op die punten verlang en zoek, maar den man nog niet heb gevonden, die ze eens helder en solide kan behandelen. En ik geloof, dat de meesten het vage besef hebben, dat er iets zeer belangrijks in die filosofie is, maar niet precies weten *wat*. B.d.H. naar het schijnt, is er goed in thuis. Indien ge wilt, zal ik hem zelf schrijven om hem te vertellen, waarom zulk een studie belangrijk zijn zou.

Hebt gij bij geval zijn boek over het Oorzaaksbegrip al aan iemand ter recensie gegeven? Zoo niet dan houd ik mij aanbevolen om het te ontvangen, en er een woordje over te zeggen.

Met het verzoek mij eenig antwoord te zenden,

groetend

de uwe

Ch. M. van Deventer.

Chap's brief viel, gelukkig voor hem, in goede aarde. „Van Deventer heb ik geantwoord”, aldus Verwey op 7 mei '95, „dat 't zich laat aanzien dat ook wij bij de afspr. van verleden jaar zullen wenschen te blijven. Schrijf mij even p.o. naar Haarlem of jij dat ook vindt, dan spreek ik hem in Amsterdam. Heb jij het boekje van Bierens, stuur dat dan aan Chap. Ik heb hem verzocht om dat stuk over die wijsgeeren namens ons te vragen. Het zou wel goed zijn, volgend jaar wat meer van zijn advies gebruik te maken. Ik wou hem daar meteen over spreken”.

Zelf richtte Chap zich op 11 juni '95 tot Thijm met een briefkaart waarop hij verzocht hem andermaal het boek van Bierens de Haan te willen doen toekomen omdat het tengevolge van een verhuizing was zoekgeraakt. „Zaagt ge in de *Mercur*”, zo besluit Chap, „d.F. de *Contes Insensés*?” Hij doelde hiermee op de door Georges de Feure uit het Nederlands vertaalde verhalen van de geheimzinnige en – zo hij al bestaan heeft – waarschijnlijk waanzinnige Joseph van Sluyters, van wie het weekblad *De Kroniek* in zijn nummer van 11 augustus 1895 *Het kleine kruis van zwarten*

steen, en in dat van 18 augustus *Het witte Eendje* publiceerde. Nu hebben wij 't er steeds voor gehouden dat Joseph van Sluijters een mystificatie is, en deze indruk wordt voor ons gevoel nog versterkt door het (misschien opzettelijk) terloopse van Chap's informatie, als was Van Deventer mee in het complot betrokken! Wat Thijm van die *Contes Insensés*¹⁴⁵ gedacht heeft, werd niet door hem geboekstaafd maar zal wel aan de orde zijn gekomen in een gesprek dat Thijm met Van Deventer op 5 juli te Amsterdam had, en anders dan toch zeker op zondag 7 juli, toen Chap – op uitnodiging van Thijm – van 's morgens elf uur tot 's avonds laat bij hem in Baarn te gast was.

Dit bezoek was in ongestoorde harmonie verlopen, getuige Chap's epistel van 23 november '95, waarin Thijm lustig getuoyeerd werd.

„Amice, Ik heb wel een afspraak over plaatsruimte in het T.T. met Verwey en jou, maar jullie hebt gerekend op copie, zooals ik ze gewoonlijk maak. Thans echter heb ik een novellistische schets geschreven, en zend je die ter beoordeeling.

Om de waarheid te zeggen, zoo de schets goed genoeg is voor plaatsing, wou ik je vragen of ze niet als extra-werk kan worden opgenomen. Ik heb nog een paar artikels voor dezen jaargang deels gereed, deels aangevangen, deels in mijn hoofd, die de zestien vel zouden volmaken. En jullie – gesteld dat de schets plaatsbaar is – zult wellicht niet ontevreden zijn met novellistische bijdragen. 't Zou me niet verwonderen, als ik verscheidene zulke schetsen schreef¹⁴⁶. Ik ben in de stemming er voor en heb sujetten genoeg. Ik schrijf over Martha¹⁴⁷, maar niet over de novellen.”

Thijm moet hierop wel per omgaande geantwoord hebben, want reeds op 27 november reageerde Chap :

„Amice, Ik wil je terstond ontheffen van mogelijke bezorgdheid, dat ik in uw schrijven iets onaardigs zou gevonden hebben. Ik waardeer uw vierkante uitspraak, en eveneens uw ongevraagd advies, waartoe ge naar mijn meening, ook als redacteur van het T.T. eenig recht hadt.

Maar ik heb eenigszins het gevoel van iemand die een blauwtje heeft geloopt, en zoo iemand, naar ge weet, moet men wat laten kermen. Laat mij dus ook wat jere mieeren.

Wellicht is het juist geweest om mij niet te kwetsen, maar ik zou meer

145. Joseph van Sluijters, *Contes Insensés* (I *La petite croix de Pierre noire* / II *Le petit canard blanc* / III *Minijs Laan*), in *Mercure de France* no. 66, tome XIV, juin 1895, 269-285.

146. Inderdaad publiceerde Van Deventer in *De Kroniek* van 26 januari en 2 februari 1896 twee schetsen *Van twee doode dieren*. De eerste draagt de ondertitel *Piet R.I.P.* en handelt over de dood van Chap's schildpad, de tweede is opgedragen aan Kobus van Looy en heet *De dood van onze poes*.

147. Over Aletrino's roman *Martha* (1895) heeft Van Deventer geschreven in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* van 1896.

aan uw uitspraak gehad hebben als zij wat meer was toegelicht. Ik weet namelijk niet van welk standpunt uit ge novellistisch beoordeelt. Ik vind het niet onmogelijk, dat ge wat doctrinair zijt, alles veroordeelt waarin niet een spoor lyriek is ; ik vind het niet onmogelijk, dat ge Thackeray en Eliot ook geweigerd zoudt hebben, terwijl beiden groote bewonderingen van mij zijn. Misschien ook denkt gij : laat van Deventer maar bij zijn studies over Plato en de redenaars blijven, daar vertelt hij meer nieuws over.

Ik verzoek u nogmaals, laat mij wat jemieeren. Ik was zelf niet gerust over het vertellende proza, maar ik meende daarin zoo sober mogelijk geweest te zijn, en zoo kort mogelijk te hebben verteld, wat het geval noodig maakte. Ik vind het psychologisch probleem interessant en met openhartigheid onderzocht. Ik dacht dat het dialoog goed was, de personen duidelijk geteekend, en de fantasie niet onverdienlijk. Ik vond er een aardigen rijkdom van menschelijkheid in, en verscheidenheid van indrukken. En ik vond het nogal erg knap, dat de dame van het geval zich voordoet als een levend wezen, terwijl men toch niet weet, welke haar motieven zijn. En ik vind het geheel nog al geaccidenteerd en gestoffeerd met aardige kleinigheden, en knap gecomponeerd.

Of ik er genoeg van zou hebben ? Voor mij zelf heb ik er immers van genoten ; nog nooit heb ik met zooveel plezier gewerkt ; ik heb in alle geval het geestelijk genoeg der constructie gekend, den aangenaamsten roes, dien ik ooit had, en het spijt mij verschrikkelijk, dat ik met (dit) geen deel van mijn arbeid kan maken. Gij weet wel, hoe droog iemand zich menigmaal gevoelt, die altijd aan het studeeren en analyseeren is.

En hier eindig ik mijn jemieade. Ik zal de proef nog eens nemen met een beschaafd mensch die buiten de literatuur staat. En we zullen er misschien nog eens over spreken als ik in Baarn kom, waartoe ik echter dit jaar waarschijnlijk geen gelegenheid zal hebben.

Nog een paar zaaklijke mededeelingen. Aletrino is aan een nieuwen roman bezig. Hij is op het oogenblik evenwel violent gekant tegen het T.T. Indien ge zijn medewerking behouden wilt, zult ge een zekere taktiek moeten volgen om hem te verzoenen. Ik vind in Martha veel schoons, en het voorlaatste hoofdstuk haast zonder interruptie glorieus mooi.

Roosdorp, — ge kent hem misschien, een groot vriend van Erens¹⁴⁸ —, is aan een roman bezig, die weldra gereed zal zijn. Misschien hebt ge lust hem om inzage te verzoeken.

Laast ge de schetsen van Phocius ? De eerste leek mij een verblijdend verschijnsel. Doch wellicht verschillen wij ook hierin.

Moet ge niet eens bazuinen over *l'Esclavage* van Louys in den *Mercur* ? Ik vind het een wonder.

Met vriendelijke groeten aan de uwen,

de uwe
Ch. M. van Deventer.

Wat de door Van Deventer aangeroeerde slotpunten betreft : de correspondentie tussen Thijm en Aletrino onthult nergens waarom

148. Zie *Vervolgen Jaren* (ed. Prick), 253-261.

de laatste tegen het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* gekant zou zijn. De kwestie – zo zij al bestaan heeft – komt daarin eenvoudig niet aan de orde; dat Chap Thijm's aandacht op Frits Roosdorp vestigde, is deze – toen eenentwintigjarige – debutant ten goede gekomen. Daartoe uitgenodigd door Thijm kon hij, op 1 december 1895, het eerste van een reeks schetsen, onder de titel *Kinderen*, aan de redactie van het T.T. doen toekomen. Ook Phocius, schuilnaam waaronder Herman Robbers in 1892 zijn eerste novellenbundel, (bevattend *Een Kalverliefde*, *De Verloren Zoon* en *De Vreemde Plant*) het licht had laten zien, vond baat bij Chap's terloops gestelde vraag. Zij bracht Thijm tot lezing van dit boekje, waarvan hij – in tegenstelling tot Van Deventer – in de eerste novelle geen verblijvend verschijnsel, echter „wel iets aardigs, maar nog veel vaals” bespeurde. *De Vreemde Plant* roemde hij evenwel als „voortreffelijk”¹⁴⁹. Met Pierre Louys was Chap echter bij Thijm volslagen aan het verkeerde adres. „Een aller-grofste en waardeloze schrijver”, zo zou Thijm hem op 29 mei 1899 noemen, daarbij overigens meer 't oog hebbend op de auteur van het *Plaidoyer pour la liberté morale*¹⁵⁰, dan op die van *Aphrodite*, onder welke titel *l'Esclavage* in 1896 verschijnen zou¹⁵¹.

Chap's brief van 27 november was nog niet door Thijm beantwoord, toen hij een volgende, van 2 december, ontving:

„Amice, Ik ben gedwongen u zoo spoedig weer te schrijven, om een zeer bijzondere reden. Het toeval wil dat ik uw artikel *Tot een Levensleer*¹⁵² eerst dezer dagen ging lezen, en ik heb daar zooveel tegen in te brengen, dat het mij opluchten zou indien ik ergens een artikel tégen u geplaatst kon krijgen.

Waarom nu moet ik dit mededeelen? Om het volgende er bij te voegen. Ik weet wel dat gij en ik ons verbeelden gentlemen te zijn, maar ook de zeer verwijderde gedachte dat ge in mijn optreden iets van een neerslag op, iets van rancune tegen uw houding in onze laatste correspondentie zoudt zien, is mij uiterst onaangenaam. Gij hebt royaal uw meening gezegd, ik, naar ik mij verbeeld, heb ze even royaal aangenomen, en ik wil u thans verklaren, dat ik er op reken, dat ge in mijn eventueel oppositievoeren tegen uw stuk niets anders dan een royaal verzet ziet. Zóó zeer reken ik daarop, dat ik mij zelfs vlei met de gedachte, hoe gij, nu ge zelf

149. L. van Deyssel, *Tweede bundel Verzamelde Opstellen*, A'dam 1897, 375.

150. Pierre Louys, *Plaidoyer pour la liberté morale*, in *Mercure de France*, no. 94, tome XXIV, octobre 1897, 7-15.

151. *Aphrodite* werd besproken door Frans Coenen in *De Kroniek* van 5 juli 1896. Louys schijnt hier te lande nogal in de smaak te zijn gevallen, want zekere F. R. schreef in het weekblad *De Amsterdammer* van 27 dec. 1896: „*Aphrodite* van den voortreffelijken Pierre Louys, ligt nu in klein formaat vol plaatjes voor de winkelramen. Die plaatjes zijn heel dikwijls even mooi en delicaat als 't proza”.

152. *Tweemaandelijksch Tijdschrift*, nov. 1895, 340-350. Voor de eerste maal herdrukt in de *Tweede bundel Verzamelde Opstellen*, A'dam 1897, 323-334.

erkent nog in een periode van kentering te zijn, althans van nog niet geheel gevonden-hebben, er u over verheugen zult, zoo anderer gedachten tegenover de uwe gezet worden.

Nog één opmerking naar aanleiding van uw laatsten brief. Ik heb mijn novelle ¹⁵³ aan van Loghem gestuurd, en naar uw advies, hoewel voornamelijk om een andere reden, een pseudoniem aangenomen. Ik wilde u nu dringend verzoeken, dat ge tegen *niemand* over het bestaan dier novelle spreekt, ook niet, om een voorbeeld te noemen, tegen onzen vriend Ising, of Veth of van Eeden, of wien ook. Gij weet er van, en dat moest, maar niemand anders behoeft er van te weten."

Déze brief werd door Thijm, uiteraard nieuwsgierig geworden naar het door Chap aangekondigde artikel, kennelijk per omgaande beantwoord, want op 4 december '95 vernam Thijm al – na een verder weinig ter zake doende uitweiding over Aletrino's „primitief bezwaar tegen het T.T.", – dat Chap's opstel het licht zou zien in *De Kroniek* „waarvan ik met het Nieuwe Jaar medewerker word. Ik sprak er Tak reeds over". Ofschoon het vooruitzicht op een oppositioneel gekleurd artikel van Chap door Thijm zal zijn ervaren als een Sinterklaasurprise van niet bijster aangename aard, slaagde hij er toch in zijn gemoedsrust te handhaven: donderdagmiddag 5 december deed hij het centrum van Baarn aan voor zijn Sinterklaasinkopen, vrijdag 6 december kon hij om half twaalf Albert Verwey begroeten en zaterdagmorgen 7 december kwam Frederik van Eeden bij hem koffiedrinken: „Je morgen is dan toch door Verwey gebroken, de redactiezaken zullen wel afgehandeld zijn en wat mij betreft, zal het mij aangenaam zijn hem te zien, ingeval hij zoo lang blijft", aldus Van Eeden in een brief van 5 december 1895 ¹⁵⁴. Met Verwey en Van Eeden zal Thijm wel gespeculeerd hebben over de vermoedelijke inhoud van Chap's artikel. Die speculaties moeten dan optimistisch zijn uitgevallen, anders had Thijm niet na het vertrek van de vrienden kunnen noteren: „Dezer dagen merk ik op dat het net is of er hogere toestanden dan vroeger in u bewegen. Als een dobberen en in elkaar overschuiven van kristallen vlakken".

Iets van deze hogere toestanden trachtte Thijm te fixeren door op 9, 10 en 24 december '95 voort te schrijven aan zijn op 26 november begonnen *Uit een dagboek* ¹⁵⁵. De daarin op 24 december geboekte passage: „Ik blijf daarom nu in de stilte. Daarin het Geluk te bestreven en te bestendigen en, door er zoveel van te

153. Een onderzoek naar de titel en de plaats van publicatie van de betreffende novelle heeft tot dusver niets opgeleverd.

154. *De Briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deyssel*, enz., 291.

155. Zie L. van Deyssel, *Zesde bundel Verzamelde Opstellen*, A'dam 1901, 82-89.

verhalen als ik kan, anderen den weg er heen te wijzen, is mijn bedoeling"¹⁵⁶, is een herhaling van wat ook in *Tot een Levensleer* betoogd werd. *Uit een dagboek* maakt trouwens in zijn geheel de indruk van een na-preluderen op dat eerdere opstel en daardoor ook van een nagaan, en bij voorbaat verdedigen, van die gezichtspunten welke het mogelijkerwijs in het aanstaande artikel van Chap zouden kunnen ontgelden. Op 21 december toch was Chap Thijm er nogmaals aan komen herinneren dat hem een heftige aanval te wachten stond, zij het dan ook dat dit toen terloops gebeurde, daar Chap's brief in hoofdzaak handelde over de verlening van financiële hulp aan Willem Kloos, die sinds 9 november in een krankzinnigengesticht te Utrecht was opgenomen :

„Amice, In overleg met Boeken en Samson is het plan ontworpen om een bundel uit te geven ten voordeele van Kloos. Het is zeer slecht met zijn financiën en zelfs dreigt het gevaar, dat hij niet in de tweede klasse kan blijven, wat afschuwelijk zijn zou.

Mijn verzoek aan u is om voor dien bundel gratis een onuitgegeven stuk af te staan, niet grooter dan een half vel, en dat – waar het een zaak van verkoop is – niet aanstootlijk is van indecentie.

Ik heb hoop, dat ge voor het idee warm zult worden, zooals ik het zelf ben en onze vriend Tak het ook terstond werd. En zeer verheugd ben ik met deze gelegenheid om mijn vertrouwen in uw royaliteit te bewijzen, wjl ik daardoor te kennen geef dat ik uw persoon hoogacht, al zal ik ook in de *Kroniek* een opvatting van Van Deyssel heftig aanvallen.

De bundel zal geen naam van samenstellers dragen. Voor een titel denk ik over *den Ghulden Winckel*. Behalve aan u schrijf ik aan een twintig anderen, bijna allen medewerkers van het T.T. Indien ge een volledige lijst verlangt, ben ik bereid ze u te geven.

Gaarne ontving ik op dit schrijven spoedig antwoord. Zult ge ons verheugen met uw medewerking, dan wacht ik uw bijdrage bij mij vóór 1 april 96."

Met een toestemmend antwoord hierop heeft Thijm gewacht tot na de verschijning van Chap's bijdrage aan *De Kroniek*. Deze zag het licht op 5 januari 1896 in het 54ste nummer van dat weekblad. In het hoofdartikel onder de titel „*Veel Heil en Zegen*”, waarmee het nummer opende, deelde Tak aan de intekenaren mee dat hij zich verzekerd had van de vaste medewerking van Dr. Ch. M. van Deventer. Diens artikel, *Lodewijk van Deyssel beschuldigd door Ch. M. van Deventer*, brak – in de literaire vorm van een Bataafse rechtszitting – de staf over *Tot een Levensleer*. De beschuldiging luidde in haar geheel :

Aanklacht : Lodewijk van Deyssel misdoet, zijn vrienden smadend en verradend.

Straf : Hij erkenne openlijk schuld.

Niet minder dan gij, o mannen Bataven, verbaas ik mij, dat ik het ben, die hier aanklaag, want menig ander raakt de zaak méér dan mij en ook gij weet dat. Doch dát juist wellicht verhindert genen, en mij is het lichter geheel vrijmoedig te zijn, waar ik anderen meer dan mij zelf wil beschermen. En waar ik niet gewoon was hier te spreken, verwondert u niet zoo ik steun zocht bij de in het woord zeer ervarenen.

En dit verzoek ik u : gelooft niet dat een oude of jonge vijandschap mij thans zoo spreken doet. Zoo weinig was er ooit zoo iets, dat zelfs velen anderen hem haatten om wat mij met rust liet. Zelfs, — want ik moet u gansch de waarheid zeggen —, zelfs wat de ouderen vaak zeiden : Van Deyssel is overmoedig en boersch en smadend, — waarom zij hem haatten —, dat alles maakte mij niet vijandig : want steeds vond ik oprechtheid in hem, in de kunst der woorden was hij sterk, en er was behoefte aan een Diomedes, krachtig van stem. En méér nog, in de rede, waarom ik hem thans beschuldig, in dezelfde rede is veel wat mij vriend moet maken. Want hoe zou het mij niet aangenaam zijn, dat een voormalig naturalist, aanbidder van het Zwijn, naar hij zelf zei¹⁵⁷, thans in groote bekeering den Helleensch den wijsgeer roemt, en droomen dicht gelijkend op den levensdroom des Grooten Meesters ? Geen vroegere vijandschap derhalve is het, o mannen Bataven, doch gelijk ik zelf voorheen en nog thans de oprechtheid zijner woorden beminde, zoo ook zal hij zelf, naar ik hoop, en gij allen oprechtheid en niets anders bij mij zoeken.

Zooveel dan over mijn gezindheid, mannen Bataven. Doch waaróm ik hem beschuldig en beschuldig zoo als ge hoordet, dat verklaar ik u thans.

In zijn laatste rede, *Tot een Levensleer* genaamd, zegt hij het volgende. Of opdat gij mij beter gelooft, niet ik zal het u zeggen, doch een ander het u doen lezen. Lees voor, schrijver. En gij daar, houd het water stil.

BEWIJSSTUK.

„Toen het Naturalisme naar zijn einde boog, en de groote wensch naar weêr een levensleer en levensdoel door de menschheid ging, zijn zij gaan zoeken in het betere leven van lang geleden tijden. En hebben zij gestreefd hun eigen leven aan dat als beter erkende vroegere gelijk te maken.

Hier-uit zijn bijzonder mooye werken voort-gekomen.....”

Houd op, 't is genoeg.

Gaat na, mannen Bataven, wat hij zegt. Het Naturalisme ging ten einde, — opdat ik minder tragisch spreke —, en de menschen zochten weer een levensleer en een levensdoel. De menschen zijn derhalve zij, die hun aanbedding voor het Naturalisme verloren. Let wel, dat zoo de meening is, mannen Bataven : in deze enkele woorden zegt Van Deyssel ronduit, dat

157. N.l. in *De dood van het naturalisme*, in *De Nieuwe Gids*, jrg. 6, deel II, april 1891, 114-122 ; herdrukt in L. van Deyssel, *Derde bundel Verzamelde Opstellen*, A'dam 1897, 140-150. Aldaar, blz. 148 : „Is het prachtigste varken van deze eeuw wel dood ?”

zij alleen menschen zijn, die eerst voor Zola knielden en later, in hun aanbidding ontevreden, een anderen God zochten.

Dat hij het zoo meent, leert ons het verstand, en kan ik u bovendien met getuigen bewijzen. Want om de waarheid te zeggen, mannen Bataven, zóó verbaasd was ik eerst die woorden ziende, dat ik mijn geest niet gelooven kon, en in verwarring naar een bedrog van mij zelf zocht. Want voor zoo dwaas hield ik niemand dat hij in Zola ooit een God zag, noch achtte ik hém-daar zoo snood, dat hij slechts die voor dien God knielden menschen heette, en zijn beste vrienden, kameraads, spitsbroeders en kornuiten, als men zegt, uit de menschen en naar de beesten verbannen zou.

Voor zoo dwaas en zoo snood hield ik niemand, mannen Bataven, en wat men anders het meeste haat, dat men niet goed lezen kan en zich met misverstand bedriegt, dàt verlangde ik toen ten zeerste. En zoekend naar mijn dwaling ging ik verder in Van Deyssel's rede, maar vond niet mijn dwaling, doch zijn dwaasheid en snoodheid. Want bij Zeus, hij meent inderdaad met Naturalisme wat men ook Zolaïsme zou kunnen noemen. Want in waarheid, hij spreekt tot jongeren, die nu in den Indischen en den Aegyptischen en den Middeneeuwschen tijd rondzoeken naar een God, en de zulken zijn jonge gallische schrijvers, óók met Zola ontevreden, en enklen ook hier. En in de gansche rede vindt ge het zelfde en voortdurend spreekt hij tot hen die den Gallischen God verloren en een nieuwen zoeken, en hen slechts beschouwt hij als menschen. Zegt daarom niet, dat ik om weinig woorden véél beschuldig, want die weinige woorden vatten het groote misdrijf der gansche rede saam.

Doch ik was nog niet zeker, en ik zocht verder en praatte met anderen, en vond verscheidenen die mij getuigen konden : het Naturalisme is voor Van Deyssel de kunst van Zola, en ik zal deze getuigen vóór u brengen.

Komt hier gij, en zegt mij en allen aanwezigen : waart gij er bij, nu haast vijf jaar geleden toen hij-daar een rede voordroeg, een Grafrede op zijn Gallischen God, „De dood van het Naturalisme” genaamd ?

Getuigen.

Wij waren er bij.

Gij nu eerst, Wat zeide hij toen ?

Getuige.

Hij sprak : „Het naturalisme is dood. Ze hebben het nu allemaal gezegd ; de kritiekschrijvers, de psychologen, de magiërs en de dichters, en wie er ook meer naar gevraagd zal worden, iedereen zal het zeggen, en ik, na de lezing van l'Argent, zeg het ook : het naturalisme is dood...”

Genoeg.

Let wel, wat hij zegt, mannen Bataven. Na lezing van l'Argent, een epos van Zola, zeide ook Van Deyssel : het Naturalisme is dood.

Gij thans, tweede getuige !

Getuige.

Hij sprak ook : „Als ik zeg, het naturalisme is dood, beteekent dat (want méer kan het voor mij, den minnaar, niet beduiden) : dat een boek als l'Argent...”

Houd op ! Wederom het naturalisme en Zola.
Nu gij !

Getuigé.

Hij sprak ook : „En toch nu die kunst dood is...”

Niet verder ! Die kunst is dus het naturalisme en het naturalisme is die kunst, dat is, de kunst van Zola.

Gij nog !

Getuigé.

Hij sprak ook : „Ja, ik moet dat zeggen, ik wil dat zeggen, dat ik het prachtig en heerlijk en ten uiterste te beminnen vind, die verlatenheid... waarin de kunst van Zola sterft...”

Houd op ! Het naturalisme is de kunst van Zola.

Meer behoef ik niet en misschien gaf ik reeds meer dan noodig was, want misschien twijfeldet gij niet, mannen Bataven, wat voor hem-daar het Naturalisme is. Doch om mijn dwaling te zoeken zocht ik ijverig, en vond den volkomen zin van Van Deyssel's woorden.

Hij beweert dus, – ik geef u den zin zijner woorden –, dat de menschen vroeger allen voor Zola knielden, en thans dien God verloren hebben. En dit dan is duidelijk : voor hem-daar zijn zij *geen* menschen, die vroeger *niet* voor Zola knielden, die vroeger in hem geen God, in het Naturalisme *niet den* Godsdienst zagen, en thans niet èn dien God èn dien Godsdienst verloochnen.

Dit is duidelijk, en duidelijk dus is ook, dat mijn aanklacht juist is. Want zoo Van Deyssel's vrienden noch Zola noch zijn kunst ooit vergootten, zelfs niet een weinig, hoe dan kan het anders of hij telt hen als menschen niet ?

Opdat ik u niet te spitsvondig schijne, hoort nog eens goed wat hij zegt. Hij spreekt van hen die Zola vergootten en later hem verloren, en dezulken noemt hij menschen, en tot dezulken alleen spreekt hij in zijn rede als menschen. Niet dus spitsvondig, doch gansch naar de naakte waarheid zeg ik : die niet van Zola ondergingen wat hij daar in zijn rede zegt, die telt hij als menschen niet.

Zoo is het, mannen Bataven, en dit is vriendenverraad. Want ik, die het zeggen mag, ik zeg het u luid : geen zijner vrienden ondervond van Zola ooit wat hij-daar ondervond, en geen hunner dus noemt hij menschen. Dit laatste zegt het verstand, maar het eerste ik ; en ik mag het zeggen, want ik kende hen allen en van allen weet ik, hoe zij dat nooit van Zola ondergingen. En een naam wekt licht haat, doch ook zonder namen kan ik zeggen, hoe het is.

Want er waren er bij, die hun Goden hadden vóór zij Zola kenden. Dichters waren het, en zij knielden voor de grooten van alle eeuwen : de een voor Homerus en Sophokles en Plato en Goethe en Shakespeare en vooral Shelley en zooveel andere in Britannië, en de ander knielde voor vele der zelfde goden, en beiden ook voor vaderlandsche. En zoo weinig wilden zij Zola in hun tempel toelaten, dat zij zonder de overreding van hem-daar ter nauwernood genen hadden aangezien. En voorzeker, dóór die overreding zagen zij aan en bewonderden, doch nooit zoozeer, dat zij met

den geringsten hunner heroën hem gelijk achtten, zoo weinig zelfs, dat een van beiden hem weldra geheel verliet.

En er was een ander¹⁵⁸, die gedichten gaf, en sproken en redenen ook in voetschrift. En hem verging het nog erger dan de vorigen. Want altijd, van den aanvang af, haatte hij Zola, en niet dan met moeite wilde hij deugd van woord in hem zien. Zóó sterk, naar ik meen, was die haat, dat deze man, steeds van den aanvang zoekend zijn eigen God, in zijn haat tegen Zola den weg beter vond dien hij gaan moest. En nog een ander was schrijver van redenen over kunst en staat¹⁵⁹. En voor hem was Zola niet meer dan een groot schrijver, gelijk de Godheid, wie zij ook is, er ons velen schonk, — doch zeker zoo groot als Shakespeare niet.

Twee moet ik er nog noemen. Eén die in dit land met Van Deyssel misschien Zola het meest aanbad¹⁶⁰, en wellicht, gelijk men al spoedig een groot man een God of een half-god noemt, wellicht zou ook hij Zola gaarne een God heeten, maar geenszins meenende dan, dat Zola hem een leider was in zijn denken over leven en menschen, doch niet meer dan een betooveraar der ziel met de kracht van het woord. En de tweede¹⁶¹, ook hij bewonderde Zola, gelijk een kunstenaar een groot kunstenaar bewondert, en niet zal hij ontkennen van Zola èn veel genoten èn veel geleerd te hebben, doch hooger, véél hooger achtte hij Rembrandt.

Zóó, mannen Bataven, zóó waren Van Deyssel's beste vrienden. Zij allen zijn u bekend als mannen door u gewaardeerd, en heb ik iemand vergeten dien ik noemen moest, ik vraag vergeving, want zonder opzet misdeed ik en voor mijn doel heb ik genoeg. Van Deyssel's beste vrienden ondergingen geen van allen, wat volgens zijn rede een ieder onderging die mensch mag heeten, en géén menschen acht hij hen dus. En niet te veel zei ik, zulk een uitspraak verraad noemend.

Doch ik vergat twee dingen. Van Deyssel zelf heeft zich niet naturalist genoemd, het is vreemd voor u om te hooren, mannen Bataven, maar mijn aanklacht vervalt daardoor niet. Want toch knielde hij voor den Gallischen God, en in zijn laatste rede doet hij tòch wat ik zeide.

En één van den bond moet ik nog noemen, wijl hij mij leerde hoe het gaan kon met de aanbidding van Zola. Een jonge man was hij, minder in jaren dan de meeste anderen, en met wat gestoorde opvoeding opgevoed¹⁶². Van wat de meesten op school leeren, kende hij weinig, en hij vond in Zola álles wat hij hebben wou : kunst, en niet kunst alleen, doch ook weten. En hij aanbad hem. En niet te verwonderen is het, mannen Bataven, dat iemand hèm aanbidt, van wien hij schoonheid en wijsheid beiden kreeg, doch dwaas meent hij, meenend dat ook alle anderen het-

158. Bedoeld wordt Frederik van Eeden. Vgl. diens afwijzing van Zola in de bekende bespreking van Van Deyssel's *Een Liefde*, onder de titel *Een onzedelijk boek*, in *De Nieuwe Gids*, jrg. 3, deel II, april 1888, 61-79.

159. Bedoeld wordt Frank van der Goes.

160. Bedoeld wordt Frans Netscher.

161. Bedoeld wordt Jacobus van Looy. Vgl. zijn brief d.d. 3 februari 1888 aan Van Deyssel, door ons gepubliceerd in *Maastricht*, jrg. 1, aug. 1953, 261-263, en voorts *Na het lezen van Zola*, in Jac. van Looy, *Gedichten 1884-1925*, Leiden, 1932, 11.

162. Waarschijnlijk wordt Israël Querido bedoeld.

zelfde ontvingen. Maar die jonge man, hij prees Zola als denker, als vinder van schoone en wijze spreuken. En toen ik vroeg, wat dan die spreuken waren —, het is om te lachen, mannen Bataven, als ge het hoort : het waren spreuken, lang vóór Zola's komst aan haast ieder bekend, spreuken die men, ten onrechte wellicht, den Britschen God Darwin toekent, Darwinistische spreuken, gelijk men zegt, redekunstig opgesierd : strijd om het bestaan, leven dat zich voedt met den dood, en dergelijken. En over die wijsheid was de jonge man opgetogen, en om die wijsheid ook prees hij Zola. En toen reeds begreep ik, dat de Zola-aanbidding niet de goddelijkheid van Zola bewees.

Maar hoe dan namen die jonge lieden Van Deyssel tot zich, en werden zij kameraads en spitsbroeders ? Omdat, mannen Bataven, zij allen in hem een schoonen aanleg erkenden, zijn ijver liefhadden, de kunst der woorden hem allerminst ontzegden en gaarne hem schoone redenen gunden te schrijven. Zij allen ook, het zij hier met vrijmoedigheid gezegd, zij allen ook hadden ijver om met nieuwe woorden oude te verslaan, en een sterke van stem was welkom in hun bond. Doch niet verborgen zij hem hun meening over zijn aanbidding, en een hunner zelfs heeft in het openbaar hem luid zijn meening over den Gallischen God gezegd.

Voorwaar, mannen Bataven, als Zola een god is, hij is er een, die zijn aanbidder verdwaast om hen te meer te verderven. Want is het geen verderven iemand na luttele jaren hulpeloos alleen te laten ? En is het geen verdwazen om als wijsheid te doen noemen, wat een knaap van achttien jaar als belachelijk erkent ? Herinnert u, mannen Bataven, wat Zola zijn geloovigen heeft voorgelegd. Hij beweerde toch, als hij een epos dicht, dan maakt hij de daden zijner menschen niet met zijn verbeelding, doch hij neemt menschen, plaatst hen in zekere voorwaarden, en laat hen dan uit zichzelf verder voort leven : wat zij dan doen, dat schrijft hij op. Hij dicht niet, zegt hij, hij *experimenteert*. Zeer zeker, mannen Bataven, die Gallische God zegt het : hij dicht niet, hij experimenteert. En toch, dit weet iedere jonge man van gewone beschaving, dat experimenteeren gansch het tegendeel is van wat Zola in waarheid doet. Experimenteeren toch is het als men menschen of dingen buiten zijn verbeelding in voorwaarden plaatst en hen dan laat doen, wat zij uit zich zelf doen, en daarentegen, of die God daar wil of niet, zijn menschen zijn dichtingen zijner verbeelding, en in zijn verbeelding werken en leven zij voort. Juist dus wat een experimenteereend man ten zeerste vermijdt, dat juist doet Zola. Maar de spreuk was nu eenmaal gezegd : niet dichten doch experimenteeren, en zij werkte. Want vele jonge lieden werden dronken van die nieuwe wijsheid en zij riepen : „nu is het epos wat het nu zijn moet ; onze tijd is de tijd van het experiment, en nu is het epos ook experimenteel”. En lacht luid zoo ge lachen wilt, mannen Bataven, want haast twintig jaar lang heeft niemand harder kunnen lachen dan Zola, als hij in den spiegel zag. Want haast twintig jaren duurde het, voor de jonge lieden hun verdwazing vonden.

En niet om Zola te smaden zeg ik dit, want ik bewonder hem zeer. Want menig groot en schoon epos maakte hij, en zoo hij wetens of onwetens bedroog, niet mij zult ge hem nòch zeer groote kunst, nòch zelfs

wijsgeerigheid zien ontnemen. Die Zola nooit vergoedden, zij zullen hem ook thans niet haten, want niet hun deel is het bij zich zelf een dwaasheid te ontwaren, en Zola daarvan de schuld te heeten. Zij bewonderen hem nóg. Zij bewonderen niet zoo sterk meer ieder epos der laatste jaren, doch genieten nog altijd van hun herinnering, en ook hêrlezend menig epos van vroeger tijd. Zij, die hem nooit tot God maakten, zij blijven hem eeren als een Groot Mensch en een Groot Kunstenaar van het woord. Het klagen is slechts aan hen, die eerst te veel aanbaden, en nu eerst bij zinnen komen. Doch voorwaar, een slechte bezinning is het zich om zijn eigen dwaling een waar mensch te noemen, en vriendenverraad te plegen, — en zoo is het Van Deysssel gegaan, gelijk ik u ten klaarste bewees.

Maar wellicht zegt Van Deysssel, dat ik het Naturalisme niet neem voor wat hij het in zijn laatste rede gaf? Wellicht is het voor hem thans geen Zolaïsme, doch alleen een zekere meening over mensch en wereld, tegengesteld aan wat men Supranaturalisme noemt?

Als hij zóó meent, mannen Bataven, hij meent wat beters, doch redt zich niet. Vooreerst: zijn straf mag geen andere zijn, dan die geeischt werd, want zijn schuld is het zoo men in zijn Naturalisme ziet, wat ik u zei. Ten tweede: zijn verraad blijft. Want ook dit zij gezegd: de mannen hier genoemd, een enklen wellicht uitgezonderd, geen andre van hen was wat men noemen kan naturalist of materialist van wijsgeerige gezindheid, want zij allen vonden in hun denken en gevoelen en dichten een aanwijzing op iets buiten de Zwijnen-wijsgeerigheid gelegen.

En niet ook zou ik hem raden zoo zwakke redenen te kiezen, waar hij om zoo sterke in nood is. Want mijn aanklacht reikt thans slechts tot vriendenverraad, doch méér zullen wij allen hem mogen schelden, zoo hij thans geen schuld bekent. Zijn rede toch smaadt ons allen, mannen Bataven, u en mij, want zij is het woord van een Tyrannisch Man, slaaf van Hybris, grooter dan welke er geen belediger op aarde is.

Schaamt ge u niet, Lodewijk van Deysssel, dat ge allen veracht die minder dwaas waren dan gij? Daar ge uw dwaling erkent, waagt ge het hên te schelden, die niet dwaalden? Zij zijn geen menschen, die niet het bedrog ondergingen dat gij ondergingt? Wat Tyrannie is walglijker dan welke hêm slechts mensch noemt, die even dwaas was als de Tyran zelve? Wat recht anders dan het recht des Tyrans, wat ander recht hebt gij uw beetren te smaden? Terwijl gij u begroeft in Zola, toen, — ik vrees thans namen niet —, terwijl gij u begroeft in Zola, toen leefde Kloos op Elysium met Homerus en Plato en Vondel en Shelley en Shakespeare; terwijl gij knieldet voor den Gallischen Sofist, was Verwey in hooge luchten met Shelley en Goethe; terwijl gij u rondwenteldet in het slijk vóór het Zwijn, zag Van Eeden het licht reeds scheemren, wegwijzer voor zijn bestaan. En omdat gij dwaas waart en bemodderd, waart gij mensch? En die niet dwaalde, geen mensch? Uw gebreken moesten wij voorheen eeren, en thans, nu ge u bekeert, noodigt ge ons weder om u als den waarachtigen Mensch te bewonderen! Uw gebreken zelfs moeten wij eeren, dat verlangt ge, dwingeland, uw luimen verdragen, dwingeland, uw heen en weer gezwiep, dwingeland, uw nabauwen van wijsgeerige woorden voor profetiën houden, o Tyranniekste van allen! Thans looft ge God en Plato, doch

morgen zult ge misschien Satan verheffen en het Bordeel, en wederom zullen we u dan den Waren Mensch moeten prijzen, of zelf geen mensch zijn. Dat is de eisch van een Tyrannisch Man, en hadt ge de macht, voorwaar ge zoudt het uiterste van slechtheid niet ontgaan, en inderdaad Tyran worden.

Tegen deze woorden zoudt ge u moeten verdedigen, zoo ge uw vrienden-verraad ontkent – doch ik hoop, ge zult *niet* ontkennen.

Want wij, mannen Bataven, wij zullen wijzer zijn dan hij-daar, en niet ophouden hem mensch te noemen, al is hij een zwak mensch en tegen den drang van Hybris niet sterk ; wij zullen iets geven aan de weifelingen zijner ziel en zeggen dat het wankel gemoed den geest verwacht. Wij beschouwen hem als mensch, en weten dat menig mensch onopzettelijk een ander schade aandeed. En daarom zeg ik u : geeft hem geen zwaarder straf dan die ik voorstelde : laat het hem openlijk erkennen, dat hij ten onrechte zijn vrienden schade aandeed.

En gij, Van Deyssel, gij weet, dat ik niet voor mij zelf spreek, en niet den Man aanval, doch de Zaak. Nooit was ik de beste uwer vrienden, doch genoeg vriendschap was er steeds en is er nóg, dat ik bij Philia u bezweren kan – eer hen die ge smaaddet en erken schuld.”

Hoe heeft Thijm nu op Chap's artikel gereageerd ? Deze vraag laat zich niet gemakkelijk beantwoorden omdat Thijm's reactie in minstens drie stadia anders is uitgevallen. Van Deventer heeft enkel Thijm's reactie in haar eerste stadium gekend. Waar die eerste reactie klaarblijkelijk zeer gunstig was, zoals de nog te volgen documenten kunnen staven, terwijl wat wij gemakshalve zullen noemen de tweede en derde, niet openbaar gemaakte, reactie in toenemende mate negatief gekleurd waren, kan de indruk, door Van Deventer van Thijm's reactie gekregen, achteraf niet anders dan misleidend onjuist worden genoemd. Helaas bezitten wij wéér niet Thijm's brief aan Van Deventer, waarin die eerste reactie vervat is geweest, maar uit Chap's brief van 7 januari 1896 blijkt zonneklaar dat er bij Thijm van enige verstoordheid geen sprake was :

„Amice, Het verheugt mij zeer, dat ge mijn aanklacht zoo royaal opvat. Ik mag niet zeggen, dat ik anders verwacht had, maar de zekerheid over uw gezindheid is mij zeer aangenaam.

En zoover neem ik uw royaliteit gelijk gij ze aanbiedt, dat ik thans in de zaak van den *Ghulden Winckel* u om uw steun verzoek. Ik heb een aanvankelijk succes bereikt in tien à twaalf schoone toezeggingen, – o.a. van Maeterlinck –, maar om tot de daad te komen is een nader overleg noodig met eenigen die hun toezegging deden, en condities en ideeën aanbrachten, waarover gesproken moet worden. In die besprekingen ben ik zeer gaarne gesteund door uw advies en medewerking, terwijl uw wonen in Baarn het u waarschijnlijk geen te groote moeite zal geven om aan de uitvoering der gedachte deel te nemen.

Met name is het Gorter, die een bezwaar opwierp, waardoor de uitgave verhinderd zou worden, indien het geldig is. Mijn wensch zou zijn om een vergadering te houden van eenige toezeggers, waarbij gij en ik tegenwoordig zijn, en dan de bezwaren te bespreken terwijl wij ons tevens verzekeren van de volmacht die wij noodig hebben om met ieders goedvinden verder te handelen. En mij dunkt dat uw huis, al is het klein, groot genoeg is om de zes à zeven personen, die confereeren moeten, in één kamer bijeen te brengen. Ik denk aan : van Eeden, van Looy, Veth, Gorter, u en mijzelf. Misschien is Gorter's huis een betere plaats. Wees zoo goed, mij over deze kwestie bericht te zenden.

En ook dit wil ik u nog zeggen. Jan Veth heeft beloofd een portret van Jacques Perk te geven. Mij komt voor, dat niemand beter dan gij in staat is een artikel over Perk te maken. Ik herinner mij, dat ge de Mathilde zéer bewonderdet. Misschien hebt ge er lust in, en ik beveel dat onderwerp aan uw aandacht aan.

Met vriendelijke groeten aan uw vrouw,

de uwe

Ch. M. van Deventer

De conferentie, waarover in deze brief sprake is, werd vastgesteld op 18 januari '96. Succesvol is zij niet verlopen, want Van Eeden, Veth en Gorter waren verhinderd, zodat enkel Chap, Thijm en Van Looy vergaderden. In de betrekkingen tussen de gastheer van die middag en de man die het initiatief tot deze samenkomst genomen had, was toen al een bedenkelijke verschuiving gaande, die evenwel geheel en al voor Chap verborgen bleef, maar die de van nature overgevoelige Thijm heel die vergadering lang moet hebben geënerveerd. Aan deze vergadering toch was voorafgegaan allereerst een stuk van Andrew de Graaf in *De Kroniek* van 12 januari, een *Ongevraagd pleidooi ter verdediging van Lodewijk van Deyssel, tegen de beschuldiging van Ch. M. van Deventer*, vervolgens een brief van P. L. Tak aan Thijm, d.d. 14 januari, waarin hij – de artikelen van Van Deventer en De Graaf memorerend – opmerkte :

„Ja, men ontkomt aan de glorie niet, en uw artikel moest wel sommigen prikkelen, vooral tot zelfonderzoek. Nu komt deze week Diepenbrock meê-praten, die met wat De Graaf zegt, allerminst tevreden is en hem een brief zendt met eigen inzicht.

Blijft, afgezien van deze meer directe dingen, het blad u interesseeren ? Ik meen dat Jan Veth mij eens een vrij gunstig oordeel van u meêdeelde. Is dit zoo, en vallen er nog eens kruimkens van uw tafel, zend mij dan nog eens wat. Wie weet, uit deze discussie ?”

Het lijkt er veel op dat Thijm (door deze bijval van Tak, het artikel van De Graaf en het nog te verschijnen stuk van Diepenbrock) zich eerst in dit stadium ernstig is gaan bezinnen op Van

Deventer's beschuldiging. Het is overigens onduidelijk of hij toen al, gedachtig Tak's vraag, voornemens was aan de discussie deel te nemen. Wel bracht hij op de ochtend van 18 januari enkele regels tegen de 's middags bij hem vergaderende Chap op papier, maar een goede start voor een polemisch artikel konden die twee, drie alinea's onmogelijk genoemd worden. Men oordele: „Daar gij van Deventer zijt en ik van De Yssel, zoo blijf ik hopen op een Grieksche vereeniging van ons tweën, evenals die rivier zich huwt aan het oude stadje.

Gaaft gij der Muze echte koek van Deventer? Of waart ge een vrijer van taai-taai, gij, De venter van koekoek één zang?

Hoe vindt ge deze Gooische moppen?”

Thijm heeft deze vraag, de hemel zij dank, niet aan Chap voorgelegd. Wel vroeg hij hem – wat onder deze omstandigheden, wij bedoelen: met deze Gooische, maar ook zouteloze, moppen in de la van zijn schrijfbureau – haast even vreemd moet heten, om op zondag 26 januari zijn vrouw en oudste zontje tot gids te strekken bij hun bezoek, 's morgens aan het aquarium van Artis, en 's middags aan het Panopticum in de Amstelstraat, en zo er tijd overbleef ook nog aan het Rijksmuseum” om het prinsje te zien”. Met „het prinsje” bedoelde Thijm het schilderij waarop Anthonie van Dijk Willem II van Oranje en Maria Stuart, als kinderen, vereeuwigd heeft.

Of Chap zich van deze taak met enthousiasme gekweten heeft, vermeldt de historie niet. Het lijkt niet aannemelijk, gezien de gebeurtenissen die aan deze sight-seeing waren voorafgegaan: op 5 januari toch had Van Deventer in *De Kroniek* een amende honorable van Thijm geëist: „eer hen die ge smaaddet en erken schuld”. Een openbare reactie was uitgebleven. Wel was Andrew de Graaf, een vurig maar ietwat onhandig bewonderaar van Van Deyssel, in *De Kroniek* van 12 januari tegen Van Deventer's aanval in verzet gekomen. Op 13 januari had toen Alphons Diepenbrock een artikel geschreven *Over Lodewijk van Deyssel*¹⁶³, als open – en tevens corrigerende – brief *Aan A. de Graaf*, bijgedragen aan *De Kroniek* van 19 januari. Zeker, Diepenbrock was Van Deventer gedeeltelijk bijgevallen, maar Chap had ook moeten vernemen: „Het is waar, ontelbaar velen zijn er die nu door Van Deyssel leven, en door Van Deventer wellicht niemand. Dit is niet te verwonderen, want Van Deventer kent slechts de gedachten van anderen en de wijze waarop zij die gedachten hebben

163. Herdrukt in de *Verzamelde Geschriften van Alphons Diepenbrock*, bijeengebracht en toegelicht door Eduard Reeser in samenwerking met Thea Diepenbrock, Utrecht-Brussel 1950, 124-132.

ontwikkeld" ¹⁶⁴. Overigens was Diepenbrock's opstel ten aanzien van Thijm niet alleen uitermate complimenteaus, het gaf ook blijk van een ongewoon helder begrip voor de intenties en de daarmee bereikte resultaten van zijn neef en vriend. Thijm zelf oordeelde, in een op 19 januari aan Diepenbrock gezonden dankbetuiging ¹⁶⁵, dat er nog nooit zo alomvattend over zijn werk geschreven was. Aan Van Deventer is dit heel en al ontgaan, zoals duidelijk wordt uit zijn daarop gevolgd geharrewar *Tegen Alphons Diepenbrock*, in *De Kroniek* van 2 februari, waarop de componist weer replieeerde met een artikel over *De waarheidsliefde der Ouden* ¹⁶⁶. Ook Van Eeden heeft Diepenbrock's eerste artikel niet naar waarde weten te schatten, al trof hij wel de roos in het hart toen hij, terugblikkend op de polemieek in haar geheel, tegenover Thijm opmerkte, in een brief van 4 februari '96 :

„Het geschrijf over je stuk heeft me vrij koud gelaten. Ik vond het uitkauwen van bijzaken. Wat doet het er toe of je wat veel voor jezelven spreekt. Dat doet ieder en dat weet ieder.

De invloed van het naturalisme heeft zich bij de meesten onzer meer bepaald tot het literair procédé. Op onze levensbeschouwing, ten minste op de mijne, heeft het nooit eenigen belangrijken invloed gehad.

Ik zelf meen aanspraak te kunnen maken op de prioriteit in zake van verzet er tegen, en van de huidige wending der gevoelens. Maar ik zal mij wel wachten daarvan iets in 't openbaar te laten blijken. Wat doet het er toe ?" ¹⁶⁷

Wat doet het er toe, zo heeft wellicht ook Thijm geredeneerd, toen hij op 28 januari '96 besloot niets te publiceren van de bladzijden, op 20, 21 en 22 januari, door hem – contra Van Deventer – op papier gebracht en hem stellig ingegeven door de meeslepende lectuur van Diepenbrock's *Over Lodewijk van Deys-sel*. Op 9 januari had Thijm trouwens aan zijn neef doen weten dat diens artikel hem „dermate ontstoken" had, „dat ik er, terwijl het in mij voort-melodiet, bijna niet epistolair over kan schrijven en telkens naar het komponneerende word geheven". Het toen weldra „gecomponneerde" moge hieronder volgen :

164. A.w., 124.

165. Volledig afgedrukt in : Alphons Diepenbrock, *Brieven en Documenten*, bijeengebracht en toegelicht door Eduard Reeser, II, 's-Gravenhage 1967, 401-402.

166. In *De Kroniek* van 9 febr. 1896 ; herdrukt in de *Verzamelde Geschriften*, enz., 133-137.

167. *De Briefwisseling tussen Frederik van Eeden en Lodewijk van Deyssel*, 299.

APOEH ACADEMISME !

Proeve van Executie van den WelEdelen Zeergeleerden Heer Doctor Carolus Marius van Deventer, geboren te Athene.

Een echt karakter doet meer voor een zaak dan een stipt bepaler der begrippen, zoo als een echt en goed literair werk zekerder invloed heeft dan een hoogeschool.
Dr. August Vermeulen.

Ik heb de eer mij zelf, zeer geachte Heeren van de Kroniek, aan u voor te stellen als zijnde het knechtje van den Heer L. van Deyssel, belast met het schoen-poetsen, messen-slijpen en het van-de-deur-houden van (*doorgehaald* : landloopers en straatvlegels) allerlei slag verlopen lieden, tot schoolmeesters toe. Ja, een mensch beleeft wat als hij in betrekking is !

Ik heb het dof-vrijmoedige, duf-goedlachsche, geborneerd-eigenwijze geredekavel van dit schunnig (*doorgehaald* : geestje) boefje (*doorgehaald* : in wien het classicisme aan den lageren wal der pieterige) met zijn, niet helder maar glazig, aandacht-gebedel, gehoord.

En ofschoon mijn meneer niet hoort wat de arme kerel zegt, verveelt het geluid hem toch en moet ik hem, voor de rust van mijnheers werk en dat van mijnheers genooten, nu hij aandringiger is mèt geweld uit de laan gooyen. Een aalmoes hééft-ie. Een van mijnheers beste vrienden, meneer Kloos, gaf hem die eens in een noot¹⁶⁸, als een Sint-Niklaas-surprise !

Hoe echt is deze redevoering, wel het fraaiste in toon wat het mannetje ooit sprak, — hoe is zijn ware aard hier duidelijk zichtbaar ! Hoe sterk is hier de geur ! Hoe wee, bevangend wee, riekt het naar (*doorgehaald* : traditioneel nooit geluchte schoolzalen) 't ongeluchte schoolvertrek, hoe bedwelmend slaat de schimmel-stank u tegen uit den mond van dit graf, waarin na eeuwen van verhaspeling, 't geraamte te vermolmen ligt waar eens de schoonste menschheidsziel in leefde. Het helderste kleinood in zóo veel stof vergaan ! Een zoo waggelend karikatuur van de edelste gestalte ! Het puurst aroom van menschheids-zielezomer (*doorgehaald* : verduurzaamd en verdroogd) vergaan tot dezen vunzen lijkendamp.

Bij een maatschappelijke omwenteling, als alles het onderste boven wordt gekeerd, ziet men vaak (*doorgehaald* : de meest) hideuse figuren, laatste nakomelingen van geslachten van misdadigers en idioten, uit hun

168. Dit slaat op de noot (blz. 147 in *Veertien jaar literatuur-geschiedenis*, deel II, vierde vermeerdeerde druk, A'dam 1925) bij de passus : „Maar het meeste van alles is de heer A. Aletrino gevoelig voor weer en wind. Hem ontroeren en bekoren de allergeeringste atmosferische veranderingen, hoe het licht ligt naast het donker, de schemering langzaam moordend het zonlicht, tot er geen stukje van overblijft, regen en hondenweer, en de schijnende maan. Voeg hierbij zijne gave om de ruimten zijner artistieke visie te beschrijven, door een verbeeld bewegen van het licht dat hij er ziet, en wij hebben dezen aangenamen auteur compleet”.

De noot zelf luidt : „Dit is niet begrepen door den anders gewetensvollen en zorgvuldigen en styleerenden beoordeelaar dezer schetsen in de Wetenschappelijke Bladen. Zie W.B. Nov. 1889”.

krochten te voorschijn, de zonnige levenspleinen (*doorgehaald* : , ja) en de eere-trappen der paleizen betreden ¹⁶⁹.

Zoo is ook, na de dissociatie van de Nieuwe-Gids-regeering, stijve Klaas van Deventer, dat verschrompelde bijloopertje, meer voor den dag gekomen en eischt zijn plaats in de openbare aandacht.

Nooit heeft (*doorgehaald* : deze weinig bekoorlijke geleerde) dit ongracelijke schepsel, deze oude-jonge-jufvrouw, deze soort van mannelijke tante, deze (*doorgehaald* : dorre) bejaarde mentinee, tot de Nieuwe-Gids-groep-eigenlijk-gezegd behoort ¹⁷⁰. Hij was daar slechts eene grande utilité, zoo als men aan het Tooneel zegt, geschikt voor père-noble-, duègne- en deurwaarders-rollen.

Zo was Vosmaer, hoe zeer ook verschoold, dus levenloos, ook hij, zonder twijfel een beter Graecus dan (*doorgehaald* : Van Deventer) onze vriend, in dién zin dat het bleeke en zwakke plantje Nanno, het Grieksche *leven* nader is dan al de dorre bladen van Van Deventer.

Nu leze men Kloos' oordeel over Vosmaer... ¹⁷¹. Men behoeft dan niet meer te vragen in welke betrekking onze leuke Klaas-Vaak tot de Nieuwe-Gids-groep stond.

Naargeestig naïef is dat onze kweekeling op zekeren toon oreert tegen iemand van wien hij zegt (ik zeg het niet, god beware mij, mijn meneer zoù me een schop geven) dat deze „droomen dicht gelijkend op den Levensdroom des Grooten Meesters (Plato)“.

En van het dichten zulker droomen – kornuiten, proest niet uit, risum teneatis – zegt onze diender, dat dit hèm „aangenaam is“ !

Blijkbaar is hij er niet ver van af te meenen dat zulk dichten iets gemeen heeft met zijn eigen werkje. Arme, àrme, àrme vent...

Alle Grieksche vogelen in mijnheer's ziel hebben verschrikt de vlucht genomen, toen mijnheer op zijn laatste wandeling langs het veld bleek te komen waar deze rare gedaante stond.

Zijne toespraak is een waarlijk professorale oratie, iets uit Lugdunum Batavorum uit den academischen tijd van 1820. Men kan hierbij nu weér eens duidelijk het onderscheid tusschen klassiek en academisch waarnemen.

Klassiek is een geschrift waarin een door den schrijver persoonlijk doorleefde gedachte zoo hoog en onbewegelijk in toon is gezet dat zij er het karakter van Eeuwige Waarheid door verkrijgt.

Academisch is een geschrift, waarin het uitwendige van de manier der antieken even bedriegelijk is nagebootst als een wassen-beeld het een mensch doet.

Het klassieke ideaal is dus, bij voorbeeld, door sommige schrijvers van

169. Vergelijk de eerste paragraaf van *Aeolie of de wind door den Gulden Winckel*, in L. van Deyssel, *Zevende bundel Verzamelde Opstellen*, A'dam 1904, 67 e.v.

170. Noot van L. van Deyssel : „Van een 'tot zich nemen' van mijn meneer door de N.G.-heeren is geen questie geweest. Eerst is mijnheer gevraagd het tijdschrift meê op te richten, daarna twee maal om lid van de Redactie te worden. (Ik luister wel niet aan de deuren, maar een mensch kan toch geen slot op zijn ooren leggen)“.

171. Bedoeld wordt Willem Kloos, *Vosmaer en de moderne Hollandsche literatuur*, in *De Nieuwe Gids*, jrg. 6, deel I, dec. 1890, 293-310.

de Romantiek en het Naturalisme dichter genaderd dan door die van het begin -19e eeuwse Academisch.

Want een vuile straatjongen komt het type van schoonst menschenleven nader bij dan het meest gladde en keurig geproportioneerde wassen-beeld.

(*doorgehaald* : Wat is polemiek toch een hachelijke zaak ! Men moet ook dáarin zoo ervaren zijn, om zich niet bloot te geven. De Heer Van Deventer is in zijn pleidooi een enkele maal onbehoorlijk geweest. Het zoude ons tot een fraai krakeel voeren indien ik hem hierin wilde volgen ! Of wat zoude hij wel meenen)

Wat meent de arme drommel nu wel als ik zijn verwijt aan mijnheer van „wijsgeerige termen na te bouwen” beandwoord met de evidente opmerking, dat juist hĳ, – zoo als voor vulgariseerende onderwijzers trouwens kenmerkend is – zoo lang hij van zich laat hooren nooit iets anders heeft gedaan dan dit, en dat in één gedichtje uit Verlaine’s *Sagesse* of *Bonheur* of iets anders van dien aard hooger, aan het Grieksche analoge, leven te vinden is dan in stapels verhandelingen over Plato of het Parthenon.

Hoe zoude hij wel opkijken als ik, in zijn manier voortgaande, zeide : „Menschen als Van Deventer hebben, in tegenstelling met heeren als Mozes, Christus, vele leden der Shakespeare-groep en vele mystici, Molière, Swift, Roussau, Multatuli, Potgieter, Thijs Maris, die níet bepaald eene gesoigneerde opvoeding behoeften, – eene goede opvoeding van noode. Van Deventer zoû dan ook geschikt zijn voor professor, indien zijne opvoeding wat beter geweest ware. Maar hij kent, schijnt het, noch Sanskriet, noch Arabiesch, noch Hebreeuwisch, noch Russisch, noch Spaansch, zelfs geen Italiaansch. En niet alleen is hij onwetend de Duitsche filosofen, maar, – gij zoudt het niet gelooven – zelfs Spinoza moet hij niet gelezen hebben !”^{171a} Modern Fransch spreekt hij als een Vlaamsche dorper en in de wijsbegeerte in ’t algemeen is hij nooit dieper doorgedrongen dan tot de dialektische spelingen der oppervlakte, dat is : de grammatica van het denken”.

Indien ik zulke (*doorgehaald* : dwaasheden nederschreef) onbetamelijke dingen zeide, zoû de „geachte opponent” daarin ongaarne maar noodzakelijk den terugslag op zijn eigen redekaveling herkennen. Hij late zich dus door de levendigheid der Helleensche eloquentie niet meer medevoeren om te kaatsen met ballen, die hij niet gaarne te-rug verwacht.

(*doorgehaald* : Het geheele geval van deze gedachtenwisseling tusschen een soort schoolmeester en een huis- en tuinknechtje is alleen de moeite waard, – ja er zit meer achter mij dan je denken zoudt, en ’t is met een

171a. Kennelijk wist Thijm, door een mededeling van Herman Gorter of van Albert Verwey, dat de eerste aan de tweede geschreven had, op 20 juni 1895 : „Ik sprak eergisteren Thijm ; die zei mij dat van Deventer de Sp(inoza) vertaling maar moest bespreken in het Tw. Tijdschrift ; maar ik zou het, als ik jou was, liever zelf doen. Al ken je de Ethica misschien niet geheel, jou oordeel zal toch veel meer waard zijn dan van Chap, al meent hij het nog zoo goed. Bovendien had hij de Ethiek nooit gelezen, ten minste kort geleden nog.” Brieffragment, ontleend aan de *Herman Gorter Documentatie | over de jaren 1864 tot en met 1897*, samengesteld door Enno Endt, A’dam 1964, 376-377.

kop vol kennis dat ik achter den kruiwagen loop – maar toch durf ik alleen een oogenblik bij u gehoor vragen, zeer geachte Heeren van de Kroniek, om dat ik, ziet u, dan maar bij Piet den Smeerpoets¹⁷² ga staan –; het geheele geval is alleen de moeite waard, zeg ik, als het gezien wordt in zijn verband met het beschavingsconflict waartoe het behoort.

Daar is in deze wereld, ziet u, de kunstenaar of, laten wij liever zeggen : de poëet, èn, daar is : de geleerde.

Het kan voor den poëet dikwijls geen kwaad tevens geleerde of erudiet te zijn¹⁷³. Aktief góed kan het echter maar zelden, want het kenmerk der poëzie is uit den lusthof der levende *ziel* te wellen, met den verstandswinkel heeft zij niet van doen en met het pakhuis van lagere geheugenverrichting, dat geleerdheid of kennis wordt genoemd, staat zij zéker niet in betrekking.)

En hiermede, zeer geachte Heeren van de Kroniek, neem ik wèl mijn pet voor UE. af. Ik heb alleen een oogenblik gehoor bij u durven vragen om dat ik immers weet dat u ook een schoene-poets zijn woordje niet misgunnen zoû.

Dag, Heeren.

Reyndert Hovius Fzn.¹⁷⁴

Zooals wij reeds hebben meegedeeld : op 28 januari besloot Thijm dit, trouwens ook vrij matte en zeker bijzonder brokkelige, stuk in portefeuille te houden. In plaats daarvan zond hij diezelfde dag *Een woord van verklaring* naar P. L. Tak. Dit stukje werd vorstelijk gehonoreerd – Thijm had er twintig gulden voor bedongen¹⁷⁵ – en afgedrukt in *De Kroniek* van 2 februari 1896. Over Van Deventer werd door Thijm met geen woord gerept, maar de eerste alinea was zó gesteld dat zij tot tevredenheid kon strekken zowel van Van Deventer, als van Alphons Diepenbrock en Andrew de Graaf, al wilde Thijm uiteraard enkel Diepenbrock complimenteren :

„Ik ben dubbel gelukkig met mijn laatste geschrift, nu het aanleiding heeft gegeven tot zoo fraaie schriftuur als er onlangs in „De Kroniek”

172. Piet den Smeerpoets, het pseudoniem waaronder André Jolles *Brieven* bijdroeg aan het weekblad *De Kroniek*.

173. Noot van L. van Deyssel : „Prof. Dr. Moltzer b.v. préés in mijn mijnheer diens belezenheid. Men denke daartegenover echter aan Multatuli's meening over belezenheid.” Waarschijnlijk heeft Thijm deze noot achteraf aangebracht, want de door Prof. Dr. H. E. Moltzer nagelaten rede *Het Kunstbegrip der Nieuwe Gids-school* (rede die Moltzer, ware hij in leven gebleven, zou hebben uitgesproken als Rector-magnificus van de Utrechtse Universiteit, op 26 maart 1896) verscheen eerst begin mei 1896.

174. Het zooveelste pseudoniem van Thijm, in figuurlijke zowel als in letterlijke zin verwant aan de in 1881 in 1882 gebruikte pseudoniemen F. Hovius en Louis Hovius.

175. Blijkens een bewaard gebleven kopie van Thijm's brief aan P. L. Tak, d.d. 28 januari 1896.

over verschenen is. Indien er dan al schuld bij mij mocht zijn, zoo is het een *felix culpa*.

Het komt mij voor dat van de schrijvers, die met 1880-'85 zijn opgedaagd, en van hen, die zich daarbij onmiddellijk aansluiten, nauwelijks een enkele steeds geheel buiten den invloed van het naturalisme gebleven is: Kloos, de sublieme dichter, wat zijn verzen aangaat wèl, wat zijn overige intellektueele leven en waardeering aangaat, niet.

In den ter sprake gebrachte volzin van mijn laatste geschrift heb ik met het woord „Naturalisme” den algemeenen geest, de richting willen aanduiden, welke, in de achttiende eeuw reeds ruim gevolgd, in het midden en tot in het laatste kwart der negentiende heerschend is geweest in de wijsbegeerte, de staathuishoudkunde, de natuurwetenschappen, de letteren en de kunst.

Het woord „Naturalisme” lijkt mij het meest omvattend, om deze algemeene levensbeweging te benoemen.

Het Naturalisme kenmerkt zich, in der daad, door de afwezigheid van een levensleer en een levensdoel.

Het bestaat uit het leven en genieten des levens door de zintuigelijke verrichtingen en daarmee korrespondeerende reflexen, en het, ter regeling, onderzoeken des levens door de zintuigen en de lagere redewerkingen.

Dat hieruit schilder- en letterkundig werk van zeer hoogen rang kan ontstaan, weten wij thans voor-goed.

Hoe zeer ook in een gedeelte van mijn werk aan het Naturalisme vermaagschapt, heb ik steeds, van daar uit, naar het andere gestreefd en in een mijner eerste geschriften den weg aangegeven dien ik zoû volgen.

Hoe gelukkig men zich overigens gevoele op de wijde hoogvlakte der vrede-rijke aanschouwing, — men kan niet nalaten te erkennen dat bij het woeste rotstoppen-bestijgen van den aanval en de worsteling, een wellicht evenhooge laag in den levensaether werd bereikt.”

Stipte Dr. O. Noordenbos in zijn, in 1944 in *De Gids*¹⁷⁶ verschenen, essay over *De Kroniek van P. L. Tak 1895-1907* de hier gereleveerde polemiek slechts vluchtig aan, Walter Thys stond er in 1956 iets langer bij stil en concludeerde toen terecht dat deze artikelenreeks een belangrijke bron kan zijn voor wie over het naturalisme schrijven wil¹⁷⁷.

Voor Charles van Deventer behoorde de hele aangelegenheid al vlug tot 't verleden. In zijn op 5 maart '96 aan Thijm gezonden brief kwam hij er met geen woord op terug.

„Amice, Daar ge u bereid hebt verklaard in zake den *Ghulden Winckel* van advies te dienen, ben ik zoo vrij om een raadgeving bij u aan te kloppen.

176. *De Gids* 1944 I, 53-68, 105-118; 1944 II, 3-13. De polemiek wordt aangestipt op blz. 112.

177. Walter Thys, *De Kroniek van P. L. Tak*, A'dam-Antwerpen 1956, 84.

Ik heb in Groningen en in Dordrecht een voordracht gehouden over Grieksche huwelijksliefde, waarvan de hoofdschotel was een huwelijks-idylle van Xenophon. Naar mij voorkomt is deze didaktische idylle zeer in den smaak gevallen, en wijl zij, voor zoo ver ik kon nagaan, in Duitsch, Engelsch en Hollandsch niet vertaald is, heb ik gedacht of het niet goed zou zijn, ze met een korte inleiding in den Gh.W. te plaatsen. Een paar andere onderwerpen, waarover ik dacht, zijn misschien minder aantrekkelijk voor een groot publiek.

Nu vraag ik aan u echter, of ge vindt, dat ik mij tegenover de andere medewerkers er wat goedkoop af maak, zoo ik met een vertaling aankom. Ik ben naar mijn eigen gevoel daarin gerechtvaardigd, wijl ik er over denk om die idylle zoo zij niet in den Gh.W. komt, in een bundel opstellen te plaatsen, die in het najaar uitkomt en ik ze dan goed genoeg voor publicatie vind. Gaarne echter vernam ik uw meening over deze zaak.

Niet zonder bevreemding las ik uw oordeel over Phocius. Mijn indruk was juist het tegendeel van den uwen. De eerste schets goed, de tweede minder, de derde niets."

Op 14 maart '96 had Thijm deze brief nog niet beantwoord, zodat Chap hem op die datum een rappel moest sturen. Een toen terstond verzonden epistel van Thijm bleef niet bewaard, maar een briefkaart van Chap d.d. 21 april '96 berichtte aan Thijm dat de *Ghulden Winckel*, wgens gebrek aan deelneming, niet zou doorgaan.

Had de decembermaand van 1895 aan Thijm een Sinterklaas-surprise bezorgd in de vorm van Chap's brief van 4 december, Arnold Ising Jr. zorgde ditmaal – met zijn brief van 7 december '96 – voor een nagekomen, ook weer met Van Deventer verband houdende en even onwelkome, verrassing. „Chap wil ruzie tegen je maken”, aldus Ising, „omdat de *Levensleer* in je bundel werd overgenomen. Hij is gek! en begrijpt er veel minder van dan ik. De *Nieuwe Gids* wordt er, dunkt mij, niet in genegeerd. Die was toch niet alléén naturalistisch, en waarom zou jij niet je stuk overnemen, al heeft Chap er tegen geredekaveld!” Ising doelde hiermee op de herdruk van *Tot een Levensleer* in de *Tweede bundel Verzamelde Opstellen*, waarvan het titelblad wel als jaar van verschijning 1897 vermeldt, maar die in werkelijkheid het licht zag op 13 november 1896.

De mededeling van Ising, in Baarn ontvangen met de ochtendpost van 8 december, bezorgde Thijm wel geen slapeloze nacht, maar moet hem toch flink hebben dwarsgezeten blijkens de op 9 december uitgevaardigde maatregel dat in het vervolg de ochtendpost tot 's avonds zes uur voor hem moest worden weggeborgen! Intussen bracht hij de 10e december met „puur luyeren voor de schrijftafel” door, maar vier dagen later had hij zich weer

zó hervonden dat hij *alvast* deze tweede aanval van Van Deventer ging beantwoorden ! Een wel uitermate merkwaardige gang van zaken, waar hij immers over geen andere gegevens beschikte dan de nu niet direct heldere, hem door Arnold Ising verschaft. Hij wist bovendien niet of Chap aan zijn voornemen wel gevolg zou geven, en zo ja, in welk blad dit dan gebeuren zou : in *De Kroniek* of in het weekblad *De Amsterdammer* ? Niettemin barstte hij op 14 en 15 december los als volgt :

„Gij hebt mij door uwe tweede toespraak tot mij, mijn waarde Van Deventer, – vergun mij het u te bekennen – waarlijk een weinig in verlegenheid gebracht.

Want och, ik ben u goed gezind. Ik heb u altijd als een nuttig werker, en in de laatste jaren als een bekwaam veelschrijver en nijver vulgarisator beschouwd. Uw gemeenzaamheid met de Nieuwe-Gids-groep en haar produktie had u trouwens een nu wel niet zoo heel diep gaand en steeds beperkt-intellektueel, maar toch deugdelijk, inzicht in de nieuwere Nederlandsche literatuur verschaft en gij wist ook over dit onderwerp uw lezers nu en dan ijverig te onderhouden.

Uw opstel aan Allard Pierson over Aristophanes' *Wolken* in der tijd ¹⁷⁸, waarin gij ook over mij spreekt ¹⁷⁹, had mij doen vermoeden, dat gij ook toegankelijk waart voor het door mijn werk en houding vertegenwoordigde levensbegrip. Ik dacht dus dikwijls zoo : kijk, daar heb je nu een goed bruikbaar opperman bij het gebouw van schoone literatuur dat wij oprichten. En ik had dus een vriendelijke meening over u.

Maar toen zijt gij mij op-eens komen bevreedden met uw artikel in de *Kroniek* van voor eenigen tijd, waarvan uw laatste een herhaling is.

Nu staat gij plotseling tegenóver mij en, – zoo... klein, in het licht mijner oplettendheid, vergeef mij, zoo... zoo, en nu moet ik u bekijken en er aan denken wat gij eigenlijk wilt... en nu ben ik bepaald in een (*doorgehaald* : niet geringe) kleine moeilijkheid.

Gij geeft eenigszins uw karakteristiek van mij, een antwoord daarop zou mijn kenschets van u moeten wezen, en...

Beste Van Deventer, laat ons hiermeê niet verder gaan. Ik zal het u maar zeggen, op gevaar af van u aanmatigend toe te schijnen : toen ik uw artikel in de *Kroniek* gelezen had, was mijn voornaamste gewaarwording er eene van ... genegenheid jegens u, van (*doorgehaald* : medelijden) meêwarigheid, om dat ik (*doorgehaald* : in mijzelf) gevoelde (*doorgehaald* : aan) wêlke (*doorgehaald* : polemische kracht) duiveltjes in mij gij (*doorgehaald* : u), argeloos, (*doorgehaald* : waart komen bloot stellen) bijna in beweging had gezet.

En gij, die mij daar „hulpeloos” noemdet, ofschoon gij, de Platonist, in de zelfde „rede” juist, met in der daad veel te veel en door mij

178. Zie noot 93.

179. Inderdaad schreef Van Deventer (*De Nieuwe Gids* jrg. 6, deel II, 286) : „(De Nieuwe Gids) heeft met iederen jaargang een kleine reprise gegeven van de *Wolken*, die heetten : Verwey, Kloos, Stemming, van Deyssel, nog eens van Deyssel en Gorter”.

onaanvaardbaar pathos, beweerd had dat ik nu „droomen dichtte, gelijkend op den levensdroom des grooten Meesters (, Plato)”, – gij had die „rede” in een aandoenlijk-korrekten, schoolsch gedramatiseerden vorm samengesteld, zoo werkzaam, zoo verdienstelijk, ... kortom, het was om er de tranen bij in de oogen te krijgen.

Ik heb u toen nauwelijks geandwoord om dat ... wat noopt gij mij tot onaangename verklaringen ! ... de kring van personen, die ik in 't openbaar zoû kunnen te woord staan, uiteraard wat beperkt moet blijven. Ik bedoel : indien zij, zoo als gij deed, optreden met een houding, waarin eene uitnoodiging besloten is aan den toegesprokene om zich met hem te meten.

Waar, immers, waren, voor dit geval, uw adelbrieven ? Ik zal u niet zoo als Kloos eens aan iemand deed, vragen welke onsterfelijk gestyleerde bladzijde gij hebt aan te wijzen, die u recht gaf te spreken op dezen toon. Want gij zoudt u misschien, – en dit wil ik niet – onsterfelijk belachelijk maken door er eene te noemen. Maar waar is een getuigschrift van een dergenen, die bij ons het hooger geestelijk leven vertegenwoordigen, dat u zoû dekken ?

(*doorgehaald* : De Heer Bierens de Haan heeft uw werk onlangs volkomen juist beschreven. Voor mij behooren de opstellen van den Heer Bierens de Haan tot de poësis, een werkje als de inaugurele oratie van den Heer Bolland tot de syntaxis, en het beste gedeelte van úw werk tot de grammática van het denken)

Ik ken over u de meening onzer dichters en schilders. Zij komt met de mijne overeen.

Ik wijs u dus af. Ik weiger de discussie met u. Ik gevoel, dunkt mij, dat ik waar en waardig spreek, als ik zeg dat ik u wil sparen.

Maar ik zal met genoegen u even wijzen op de essentiële (*doorgehaald* : vergissing) fout in uw *Kroniek*-rede.

De zin van dat opstel komt in 't kort hierop neêr : aan de eene zijde staat, in leven en kunst, de disharmonische, revolutionaire individualist-naturalist ; aan de andere : de harmonische, altruïstische, kommunistische, spiritualist. En, in de toepassing hier, stonden de andere leden van de Nieuwe-Gids-groep (*doorgehaald* : met name Kloos en Van Eeden,) aan den tweeden kant en ik aan den eersten. Nú ben ik echter ook naar den tweeden kant overgegaan en dat zonder te bekennen, dat ik dus in mijn eerste levensperiode ongelijk heb gehad en dat de andere leden van de groep, waartoe ik behoor, reeds lang het levenslicht kenden, dat míj nú pas is verschenen. –

Deze uit-een-zetting nu, waarde vriend, der geestelijke levensgeschiedenis onzer groep is zeer onjuist gesteld. Gij beseft wel iets, maar uw besef is zeer troebel.

Dat het sentiment in mijn stukje *Tot een Levensleer* van een ander gezicht op het Leven blijkt geeft dan het in een groot gedeelte van mijn vorig werk praedomineerend sentiment, dát, maar ook alleen dát, is wáár. Al het overige is klaar gespeeld in het verstand van het aapje, – het oude, drooge, glazige, akademische, (*doorgehaald* : gepromoveerde) Plato-aapje, dat bij deze gelegenheid uit uw mouw is komen kijken.

Zoo kan men, bij voorbeeld, niet revolutionair en naturalistisch als van zelf bij elkaar passende voorstellen. Integendeel gold, indien wij aan het naturalisme in andere sfeer, als stelsel van wetenschap namelijk, denken, eenige jaren geleden een man, die niet-naturalistisch was, nog voor revolutionair.

Voords hebt gij volkomen voorbijgezien dat ik nooit predikte : „Zola en diens stelsel, het naturalisme, dát moeten wij hebben, als levensbeschouwing, als kunst, als alles”. Integendeel, heb ik juist *van het begin af aan* gezegd iets anders te bestreven, heeft een zeer groot gedeelte van mijn werk feitelijk met het naturalisme niets te maken en toonen zelfs sommige mijner lyrische verheffingen uit die dagen meer verwantschap met het werk van degenen, die gij tegenóver mij stelt, dan met naturalistiesch. Ik heb alleen Zola geprezen als den grootsten kunstenaar van zijn tijd, en dit des te uitbundiger naarmate hij *toen* ten onzent minder hoog werd geschat. Ik heb echter dichters uit vroeger tijd te gelijk met hem genoemd, juist om zijn hoogte aan te duiden. Wel een bewijs dat ik niét een bespottelijke minachting voor die vroegeren had.

Trouwens, mócht er al een te hooge stijging van bewondering voor dien Franschman bij (*doorgehaald* : waar te nemen) zijn geweest, — zoo reken ik die overdrijving tot de rijkdommen van mijn verleden, die ik zeker niet zoû willen derven. Zoû het mij berouwen eens bijna verdronken te zijn toen ik de waardeloze zakdoek van mijn liefje uit het water ging opduiken ?

Dat zijn de dwaasheden der liefde¹⁸⁰, die echter tot een orde van heroïesche redelijkheid behooren. Ik zal niet trachten u dit duidelijk te maken, mijn jongen, want indien gij voor iets hiervan toegankelijk waart, zoudt gij, nu onlangs nog, liever uw pen hebben stuk gedrukt dan de stof-en-ach uwer nietige waardeering over het beeld van uw vereerden Sofokles te strooyen.

Dit zijn evenwel de bijzaken. De hoofdzaak is, dat er zijn : twee houdingen : eene, waarin het individu in harmonie is met het Leven, dat als schoon ziet en zich zelf heerlijk deel daarvan gevoelt ; de andere, waarin het individu staat tegenover het Leven, dat als leelijk ziet en alleen zich zelf als schoon, in contrast daarmee.

De laatste is dan de revolutionaire en individualistische.

Nu geeft uw *Kroniek*-rede, globaal, den indruk alsof ik alleen, in de Nieuwe-Gids-groep, de laatste houding had.

Dit is geheel valsch. De houding der geheele Nieuwe-Gids-groep was in wezen revolutionair en individualistiesch. En het beste werk van haar voornaamste lid, Willem Kloos, is misschien het meest essentieel en absoluut revolutionaire en individualistische dat in de wereld bestaat. Zoowel de theorieën en beweringen in het Proza als het sentiment in de Poëzie. Ieder weet het. Ik kan bewijzen achterwege laten.

De kern van uw betoog : dat ik in *Tot een Levensleer* tot een inzicht of geesteshouding zoude zijn gekomen, die mijn kameraden van den be-

180. Zie Harry G. M. Prick, *Lodewijk van Deyssel / Dertien close-ups*, A'dam 1964, 11.

ginne af aan waren toegedaan, en dit ten onrechte niet heb vermeld, vervalt dus klaar-blijklijk.

Nu waant gij allicht, dat ik tóch met u in gedachtenwisseling ben gekomen.

Dit is in der daad een dwaling. Want de vraag, waarover de *gedachtenwisseling* eigen-lijk gezegd zoude moeten gaan, is deze :

Is de theorie der „Stemming” de ware formule voor het Leven (Geestelijk Leven : Poëzie-Wijsbegeerte (Individualisme, Dandysme, Dilettantisme)) óf die der „Overtuiging” (Synthese, Objektiveering) ?

Daar ik u niet reken tot de geestelijk levenden met wie hierover een gedachtenwisseling kan plaats hebben, zal ik dan deze terechtwijzing, mijn openbaar spreken tot u, als hiermede geëindigd beschouwen.

Dec. '96

L. v. Deyssel.

Dit fraai en met gloed¹⁸¹ geschreven stuk, waarvan betreurd moet worden dat het niet onmiddellijk na Van Deventer's „beschuldiging” van 5 januari '96 geschreven en gepubliceerd werd, is in portefeuille gebleven en móest trouwens daarin blijven nu Van Deventer's tweede artikel zo geheel anders van inhoud uitviel dan Arnold Ising Jr. gemeend had te kunnen profeteren. Dit tweede artikel toch was een bespreking van Van Deyssel's *Tweede bundel Verzamelde Opstellen*, door Van Deventer gepubliceerd in het weekblad *De Amsterdammer* van 20 en 27 december 1896, onder de titel *Van Deyssel's nieuwe Bundel*. Het op 20 december verschenen eerste gedeelte van deze nooit herdrukte, bespreking luidde als volgt :

„Ik stel voorop, dat ik twee uitvoerige stukken uit dit werk buiten beschouwing laat, *Akëdysseril* bedoel ik en *Apokalyps*. Met beide werken kwam ik nu eerst in aanraking, en het komt mij voor, dat men ze slechts beoordeelen kan, zoo men ze herhaaldelijk gelezen en langdurig overwogen heeft.

En ten tweede : men behoort den heer Van Deyssel te meten naar den maatstaf van een zeer groot schrijver. Hij zelf stelt de hoogste eischen aan anderen, en in veler meening behoort hij tot de grootste auteurs. Om welke beide redenen ik wellicht gedwongen zal zijn meer op hem aan te merken, dan ik op een letterkundige van veel minder waarde zou doen.

Want dat de heer Van Deyssel een literator van grooten naam is en dat zijn bestaan voor de letterkunde van den dag als een zeer verheugend feit moet beschouwd worden, daar gaat niets van af, en daarvoor levert deze nieuwe bundel bewijzen in overvloed. Maar of hij zoo groot is, als hij van anderen verlangt, en anderen hem maken, dat is een tweede kwestie.

Misschien heeft de neiging om weer eens te bundelen den heer Van Deyssel parten gespeeld. Men wil graag in zoo'n geval een behoorlijke

181. Onder het schrijven noteerde Thijm trouwens een heerlijke „wergloeying” in het hoofd waar te nemen.

dikte aan het boek geven, een dikte, die van buiten althans het recht van publiceeren rechtvaardigt ; men heeft een zekeren voorraad goede stukken, maar men wil er nog wat bij hebben, en snuffelt onder oude opstellen, en denkt dan : kom, dat kan er wel bij, 't is wel zoo prachtig mooi niet, maar het gaat toch nog al, en het publiek is nu eenmaal zoo welwillend wat belang in mij te stellen, welnu, laat ik dan wat dingen er bij brengen, die een overzicht van mijn ontwikkeling geven.

Zóó, verbeeld ik mij, heeft de heer Van Deyssel gedacht, en er bij overwogen, dat anderen desgelijks denken en doen, en zelfs de groote Zola, toen hij aan het bundelen ging, een uitvoerige studie heeft herdrukt, die hij zelf ver beneden haar onderwerp achtte. En daarom wellicht bracht de Heer Van Deyssel artikels in zijn bundel, die hij tot verhooging van zijn literairen roem er liever had moeten uitlaten. De opstellen over *Torquemada*, *Leven en Lied*, over *M. Coens*, *Alphonse Daudet* en anderen, zijn wellicht kostbare bouwstoffen voor den toekomstigen biograaf van Lodewijk van Deyssel, zeer belangrijk als kritiek en stijlstudie zijn zij niet. Vergeet niet, mijnheer van Deyssel, als gij doorgaat met groot en schoon werk te leveren, dan komt er wel met der tijd de een of ander die uw *Verspreide en Nagelaten Opstellen* uitgeeft, en dan hebt gij het niet op uw rekening, zoo er kaf onder het koorn gebracht wordt.

Misschien echter hebben wij ook reden om dankbaar te zijn voor des bundelaars overwegingen. Misschien toch waren zonder zulk een overleg enkele stukken weggebleven, die er nu zijn, en den heer Van Deyssel in een kwaliteit toonen, om welke almede zijn bestaan een verblijdend feit is : ik bedoel de stukken, waarin zijn eigenaardige humor, zijn jolige geestigheid uitkomt. Er is vroolijke satire in *De Keulsche Dame* ; er is meer kluchtige kritiek in *Een Tooster*, en er is een zee van heerlijke vroolijkheid in *De oude Garde en de jongste School*. Misschien vindt de heer Van Deyssel deze stukjes maar vodjes, — artisten oordeelen soms zoo raar over hun eigen werk, — en had hij ze achtergehouden, zoo hij niet zijn bundel wat dikker had willen maken, en dus moeten wij niet te veel over dien wensch mopperen. En verwant aan den humor reken ik de jeugdige opgewektheid die in de Nieuwsjaarsdag-ontboezeming zoo weldadig uitkomt.

Humor en frischheid zijn twee schoone zaken, een ander is de beminlijkheid : zij openbaart zich in twee opstellen : *Eenzame Bloemen* en *Jac van Looy*. In het eerste laat de auteur met schoone aandoenlijkheid een jonge dichteres het woord voeren en haar vertellen, welk gevoel haar bevangt als zij gedichten maakt ; in het tweede spreekt de auteur zelf een zeer hartelijk woord tot zijn kameraad in leven en literatuur, den heer van Looy. Beide artikels zijn zeer fraaie geschenken en wij mogen den schrijver danken dat hij ze ons weder aanbiedt.

En is ook niet de oprechtheid een schoone deugd ? Welnu, men vindt ze ook hier. De heer Van Deyssel heeft den moed om openlijk met zijn bewondering voor den dag te komen, ook als hij gelooven moet, dat critici wier oordeel hij zelf waardeert, anders denken dan hij. Hij spreekt met opgewondenheid over Vosmeer de Spie, hij verbergt zijn ingenomenheid met Couperus' *Extase* niet, en in het laatste geval geeft hij zich veel

moeite om te verklaren, waarom hij *wel* en zijn vrienden voor het boek *niet* zoo gunstig gestemd zijn. Tegenover Marcellus Emants bewijst hij werk zeer te kunnen waardeeren, waartegen hij toch groote bezwaren heeft.

Ik noemde reeds drie voorname deugden, en zeg nog een vierde : de denkkraft. Ik beweer niet dat de heer Van Deyssel altijd gelijk heeft ; ik geloof zelfs dat hij niet de man is om over verzen een beslissend oordeel uit te brengen ; ik geloof ook, dat hij vaak te ver gaat in zijn bewonderingen ; ik bedoel, dat hij menigmaal een belangrijk talent toont om een kwestie te ontwarren. Men ontwaart dit talent in de reeds genoemde artikels over Couperus en Emants, maar op zijn schoonst zie ik het in dat eene opstel over Multatuli, waarin de schrijver nagaat, hoe hij de meeningen van Van der Goes en Swart Abrahamz en zijn eigene over den schrijver der *Ideeën*, met elkander in harmonie kan brengen¹⁸². Ik wijs met nadruk op het merkwaardige feit, dat de heer Van Deyssel, bij velen bekend als een overdreven woord-werkman, als een lachende wildebras, en als een literaire *amokmaker*, de eigenaar blijkt te zijn van een stel hersens, dat gezien mag worden.

Dan, niettegenstaande al deze deugden, die ik tracht naar behooren te bewonderen, lijdt deze bundel, naar mijn meening, aan een kardinaal gebrek : Hij is geen groote literatuur. Ik herhaal, dat men den heer Van Deyssel én om wat hij zelf zegt, én om wat anderen van hém zeggen, met een grooten maatstaf meten moet, en dan is het resultaat der meeting : de heer Van Deyssel is géén groot auteur. Al heeft zijn werk ook de verdienste, — ik noem hier deugd nommer vijf — dat men er in lezende zich gevoelt, als is men in tegenwoordigheid van eenforsch-sprekend man, het is geen goed literair werk, wijl de stijl der periode, de rhythmie, te weinig verzorgd is. Van de beelding ben ik minder zeker ; ik vrees dat zij menigmaal te veel op effekt gaat, — maar over periode en rhythmie heb ik mijn meening, en ik vind dat de Heer van Deyssel ten achter staat bij verscheidenen van den vroegeren en van dezen tijd. Die onverzorgdheid is niet artistieke virtuositeit, zij is eenvoudig óf slordigheid, óf onbekwaamheid en lijkt in de verte op nog iets anders. Want inderdaad, de booze gedachte heeft mij menigmaal bezocht, dat de heer Van Deyssel geen respect genoeg heeft voor zijn eigen werk ; vaak meende ik het inzicht te ruiken : „ik schrijf er maar op los ; wat goed is, is winst, en wat minder goed is, dat merken ze toch niet”. En indien dit inzicht niet bij den heer Van Deyssel bestaan heeft, het is al erg genoeg, dat hij ons er aan denken doet.

Wat, mijnheer van Deyssel, een zin als deze alinea ! „Schrijvers van vroeger zouden allicht zelf niet beweerd hebben tot eene school te behooren, en dat ten eerste, wijl zij de geschiedenis niet zoo kenden als wij dat doen en de hoogste menschheidsuitingen niet zoo rubriceerden, ten tweede, wijl zij, onzen graad van bewustheid niet bereikt hebbende, toch dat stelsel van rubriceering niet op het tegenwoordige hadden kunnen toepassen” —

182. Hier is Van Deventer in tegenspraak met wat hij Thijm schreef op 7 september 1890.

wat, mijnheer van Deyssel, mag een groot auteur zulk een strompelende frase voor het publiek brengen? Ik geloof, dat gij in uw verliefdheid op treffende woorden, te zeer vergeet hoe er ook zoo iets is als reeksen van woorden, en dat het literaire kunst is door het hanteeren van woordenreeksen een zuiver effect te bereiken.

Als zuiver literator en als accuraat artist in proza, is de heer Van Deyssel de mindere van Huet uit de vorige, van Kloos, Verwey en van Looy uit deze periode. Indien dit het gevolg is van een zekere verblindheid, wel, dan raak ik aan den preek, dien ik tot de volgende week wil uitstellen en die tot tekst heeft: de heer Van Deyssel zij voorzichtig met zich zelf."

Van Deventer's artikel kwam op 21 december 1896 onder de ogen van een toen juist sinds 16 december zijn tijd in „ledige mijmering" verdoende Thijm. „Als ik mij", zo noteerde hij op 18 december, „steeds uitmuntend gevoelde en de levensregeling, waarmee ik nu zoo tob steeds van zelf in orde was, — dan zoû ik dingen kunnen doen zoo als de grootste menschen gedaan hebben. Ik zit hier met die zeer groote vermogens, maar zij kunnen niet werken, omdat het levens-sap, de machine-olie, ontbreekt". Tot overmaat van ramp raakte hij op 21 december ook nog snipverkouden, zodat het artikel van Van Deventer zowel in figuurlijke als in de meest letterlijke zin van 't woord werkelijk het laatste was dat nog aan zijn ellende ontbrak! Hoe hard die bespreking bij Thijm aankwam, wordt duidelijk uit zijn dagboeknotities die gewag maken van een gevoel van algehele verwarring en daaruit voortvloeiende uitputting, van een overdag, tot begin januari 1897 voortdurende, alsmaar „slaapwaards neigende moeheid" en van een „warrige zenuwwakkerheid" in de nachtelijke uren. De verpletterende uitwerking van Van Deventer's kritiek manifesteerde zich ook in de twee, op 22 december '96 achter elkaar aan Arnold Ising verzonden brieven, waarvan de eerste luidde:

Beste Vriend,

1e: Hierbij een verzoek, misschien wat bout, zéker zonder overleg gedaan, en waarvan de niet-inwilliging mijn genegenheid voor U met geen haarbreedte zal doen verminderen:

Het stuk van Chap in het *Weekblad* is ridikuul, maar óok perfide. Ik zal, als gij 't goed vindt, het genoegen hebben U dat in den breede te verklaren als wij elkaâr ontmoeten.

Indien gij nu mij aanmerkelijk meer bemint dan hem, — laat hem dan stikken. Wat hebt gij, die omgeven zijt door zulke uitnemende intellektueelen en gevoeligen met dezen affreuzen dorren geleerde te maken!

Door de weinige omvangrijkheid van uw woning is van zelf het samen-zijn daar steeds min of meer intiem. Daarom moet dat een delicatessé van fijne vriendschap en uitgelezen geestelijk verkeer wezen. En wat doet in dat aquarium van gemoedsdistinktie dan deze gedroogde academische schellevisch.

Het komt mij voor dat dit geval absoluut anders is als toen Witsen U zeide, dat gij van zijn huis niet naar het mijne kondt gaan.

Gij kunt dit verzoek ook als een fantazie beschouwen. Maar neem er in elk geval uit aan het geschenk mijner jaloerschheid.

Ik zeg U in vertrouwen, dat Chap mij scherp heeft geráakt. Zijn handeling draagt buitendien het karakter van een poging tot sluipmoord om dat ik mij niet verdedigen kan. —

(Mijn vertoon van onverschilligheid voor aanvallen, in ons gesprek laatst, blijkt ietwat snoeverij te zijn geweest ; maar ik dacht toen niet zoo zeer aan een aanval, oogenschijnlijk min of meer uit eigen kamp voortgekomen). —

2e : Wilt gij ons het genoeg doen een der drie Kerstmis-Zondagen hier te komen, liefst den eersten of den derden dier drie, daar ik vermoed dat den tweeden bezoekers zullen dagen.

Met hartelijke groeten

Karel

N.B. Mijn gade bericht mij zoo juist dat indien je den 1en Kerst-dag kondt komen, de disch met een door ons ten geschenke ontvangen haas prijken zal.

De tweede brief luidde :

Baarn 22 December 1896.

Amice,

Het komt mij voor dat ik je een eenigszins zonderlingen brief heb geschreven. Maar bedenk, dat : ik ben niet schoon (!), ik ben niet rijk, ook kan ik niet schoon het klavier of eenig ander instrument bespelen, ik ben noch een eerste zwemmer, noch een fietser, noch danser, en niet om lenigen zwier gezien bij de jonge-meisjes en de dertigjarige vrouwen. Ik ben geen kalligraaf, geen staatsman, geen ingenieur, geen koopman. Ik ben maar één ding en ik heb maar één ding. Dat is mijn bestaan en mijn alles, dat is mijn liefde, en ook moet ik dáarvan leven, met vrouw en kinderen.

Komt er nu iemand, die dat ééne aantast, dan heb ik niet iets anders om mij toe te wenden.

Is dat iemand, die buiten de letterkundige groep, waartoe ik behoor, staat, — dan komt het er niets op aan.

Maar is dat iemand, die gerekend wordt tot de Nieuwe-Gids-groep te behooren en ook dáárom vooral geacht wordt het te kunnen weten, dan is het ernstig.

Had hij nu gezegd : „Van Deyssel is een goed schrijver, maar heeft die en die fouten, waarop ik opmerkzaam maak”, — dan was het goed geweest. Maar hij zegt : „Van Deyssel is geen goed schrijver”. Hij zegt woordelijk : „het is geen goede literaire kunst”, — en tast daarmee, juist met die eenvoudige, duidelijke uitdrukking, mijn met hard werken eerlijk verdienden naam, het éénige wat ik heb tegenover de buitenwereld, in het hart aan.

Het éénige wat ik heb tast hij aan, en 1e, hij die geacht wordt het te kunnen weten, 2e, in een blad gelezen door menschen, het z.g. groote-publ., bij wie hij gezag heeft.

Dit is nog allemaal niet de perfidie, die ik in mijn vorig schrijven bedoelde en die ik je mondeling hoop mede te deelen.

Maar dit zal toch mijn vorigen brief eenigszins verklaren. —

Ik voel wel, dunkt mij, dat mijn wensch zoo uit te spreken onbehoorlijk is, en dat ik, zwijgend, dit aan jou behoorde over te laten.

Maar het is mijn genegenheid voor je, die dit hartstochtelijke in mij deed opkomen. Ik zal het niet in mijn hoofd krijgen het zelfde aan nog iemand anders te vragen.

Hartelijk gegroet,
K.

Nog voordat deze brieven geschreven werden, had Thijm al een eerste opbeuring gekregen in de vorm van Verwey's mededeling van 20 december :

„Oók vandaag heb ik een eenigszins principieel stukje opgesteld aan Chap naar aanleiding van zijn bespreking van je bundel. Ik stuur het vanavond naar het Weekblad en hoop dat je 't niet vervelend vindt". Dit stuk, een artikel van anderhalve kolom, verscheen, onder de titel *Van Deyssel's Proza. / Aan Dr. Ch. M. van Deventer in De Amsterdammer* van 27 december¹⁸³. Erkennend dat de betreffende bundel niet Van Deyssel's beste werk bevat, vroeg Verwey zich toch af of Van Deventer niet had moeten glimlachen toen hij, uitgaande van het feit dat Van Deyssel's proza zich in rythme en zinsbouw onderscheidde van dat van anderen, tot de conclusie kwam : Van Deyssel is geen groot auteur. Verwey deelde die conclusie niet, achtte eveneens Van Deventer's redenering onjuist en vond bovenal betwistbaar Van Deventer's karakteristiek : *de stijl der periode, de rythme is te weinig verzorgd*. Verwey becritiseerde eerst Van Deventer's slordig vereenzelvigen van „stijl der periode" met „rythme", gaf vervolgens een heldere uiteenzetting over de stijl van de klassieke zin, „de stijl van den evenmaat, van den door schoonheidsbesef gekroonden en door rede gevoegden volzin." Maar „wie dien evenmaat voelt zónder schepingsdrift, wie niet ruimte van gezichtsveld heeft en rijkdom van geestelijke elementen, blijft met al zijn evenmaat koud en leeg als een skelet". Verwey gaf toe, dat Van Deyssel niet over die evenmaat beschikte, dat hij zich doorgaans niet de man van de klassieke volzinstijl betoonde. Maar omdat hij al het andere wél bezat, hadden zijn tijdgenoten hem lief. En nu was *dit* het opmerkelijke :

„Van Deyssel's volzin mag klassisch of niet wezen, hij mag zelfs zooals de eene die je hebt aangehaald, hortend, stotend zijn (want „strompend" is hij niet), maar zelden schrijft Van Deyssel een volzin die niet

183. Nooit herdrukt geworden.

leeft, ademt, straalt, zooals maar iemand van ons het begeert. En zulk een rythme zou niet verzorgd wezen? Zulk een volzin die het leven zelf is zou niet dubbel te prijzen zijn, daarom dat hij het leven van zijn meester ook hierin uitstraalt dat hij geen schepsel is van serene rust?"

Verwey, die uiteraard de *Kroniek*-polemieek gevolgd had, kon niet nalaten aan Van Deventer te vragen:

„Heb je niet opgemerkt dat het lichaam van Tot een Levensleer, dat werkelijk in een illusie van zulke rust geschrevene, ook werkelijk de innige zoetheid heeft die kan bloeien, bij sommige, alleen groote, schrijvers, om een versprietng van evenmaat? Ik vind dat die opmerking had moeten gemaakt worden, omdat zij voor Van Deyszel de waarachtigste lofspraak is, en voor hém, den mensch die daarachter leeft, het verblijdendst symbool.”

Deze constatering van Verwey, uit 1896, coïncideert met die van Thijm, vervat in een dagboekantekening van 15 maart 1925:

„Une certaine suavité de ton qui se trouve dans quelques-uns de mes écrits, — je ne sais plus lesquels étaient sentis présents dans les arrière-espaces de l'esprit sans être aperçus clairement par la mémoire, lorsque j'y songeais dernièrement, mais cela doivent être les pages „Vers une Doctrine de Vie” et de pareilles — laquelle suavité, ou sérénité, me les fit trouver ressemblants à de certains écrits français du 19ème siècle, dont je voyais en imagination les pages imprimées mais ne me souvenait pas des titres et noms d'auteurs, — cette suavité a comme ancêtre une prose délicate et unique du dix-septième siècle français, la meilleure pièce de son auteur, dont je me rappelle seulement qu'il s'appelle Fontenelle ou bien Fénélon¹⁸⁴. Je crois que c'est un traité sur l'Éducation ou sur les bien-séances, de Fontenelle.”

En zij coïncideert eveneens met de door Jansonius gegeven kenschetsing van de overpeinzing *Tot een Levensleer* als „even stil en etherisch als het licht van de Baarnse herfst van 1895, waarbij zij werd neergeschreven”¹⁸⁵.

De open brief van Verwey aan Van Deventer besloot intussen met een allesbehalve irenische volzin: een venijnige tik op de vingers van Chap, die de laatste eerder van Thijm dan van Verwey verwacht zal hebben. „(Het) moet me werkelijk van het hart dat als iemand van ons eigen geslacht, van onzen eigen vriendenkring er toe in staat is het leven dat onder zijn handen beeft als een lijk

184. Een moeilijk oplosbare kwestie. Van Fontenelle heeft Thijm in 1912 o.m. de *Entretiens sur la pluralité des mondes* (1686) gelezen („een aangenaam werk, edel en geestig”); als zeer mooi waardeerde hij op 29 april van dat jaar Fénélon's *Discours de réception à l'Académie française* (1639) en de *Dialogues sur l'éloquence en général et celle de la chaire en particulier* (1718). Fénélon's *Traité de l'éducation des Filles* (1687) vond hij „leesbaar maar niet mooi”.

185. F. Jansonius, *Lodewijk van Deyszel*, Lochem, z.j. (1954), 128.

te beduimelen met zijn theoretischen maatstok, het tijd wordt dat onze warme, lachende, lovende monden de logenstraffing worden van dien dood”.

Van Deventer reageerde in dezelfde *Amsterdammer* als volgt :

„Amice, voorlopig dit slechts. Ik dacht, dat het vanzelf sprak : wat door mij over Van Deyssel gezegd werd, gold hem voor zoover hij de schrijver was van den thans besproken bundel. Maar ook dunkt het mij gerechtvaardigd om te zeggen : als een auteur een bundel uitgeeft met een zwakke kwaliteit, dan is hij geen artist van den eersten rang.

Overigens is het jammer, dat ge met uw brief niet gewacht hebt tot mijn artikel voltooid was. Doch misschien is het niet jammer. Want wellicht wilt ge nog eens schrijven, en noch het publiek, noch ik zullen ons daarover beklagen.”

Onmiddellijk hieronder volgde het tweede gedeelte van Van Deventer's bespreking van Van Deyssel's nieuwe bundel :

„De heer Van Deyssel zij voorzichtig met zich zelve. Want hij werd een leider van velen, en zoo hij voor zich zelve niet hoedt, hij zal velen een *misleider* zijn. En niemand zal dit onaangener wezen dan den heer Van Deyssel.

Wanneer hij er zich kalm toe zet om over de vaderlandsche literatuur van zijn generatie na te denken, dan weet hij zoo goed als de beste hoe het met de wording dier literatuur is toegegaan, en kan hij de voornaamste figuren er uit waardeeren. Maar niet altijd denkt de heer Van Deyssel zoo kalm, menigmaal is hij de slaaf van zijn stokpaardje, en dan komen er rare dingen voor den dag.

Want wanneer hij onbewaakt naar zijn gemoed te werk gaat, dan ziet hij in de literatuur van zijn tijd enkel het naturalisme en het sensitivisme, en bestaat voor hem de letterkunde van Holland alleen voor zoover zij met naturalisme en sensitivisme iets te maken heeft. Iets anders ziet hij er dan niet in, en naar dien blik beoordeelt hij den gang der zaken.

En in zulk een onbewaakt oogenblik is hem het volgende zinnetje ontsnapt :

„... de toenmalige N(ieuwe) G(ids)-schrijvers, essentieel verschillend in geestelijke genealogie en konstitutie, hadden alleen het negatieve gemeen : de ontkenning der voorafgaande literatuur”.

Is dit dan niet een onschuldig zinnetje ? vraagt iemand misschien. Neen, waarde lezer, dit zinnetje loopt over van zonde, en ik zal het bewijzen.

Eilieve mijnheer Van Deyssel, wat beteekent dat : *de ontkenning der voorafgaande literatuur* ? Toch wel niets anders, dan dat men geen waarde toekent aan de literatuur van vroeger tijden ? En tot de literatuur van vroeger tijden plegen sommige armzalige schoolmeesters te brengen : Homerus, Dante, Shakespeare, Goethe, Milton, Shelley, Vondel ; dat weet ge toch ook wel. Kom zeg toch eens, waar en wanneer hebt ge uw kameerads hooren beweren, dat deze poëten geen verdienste hadden ? Zeg het gerust als ge het weet, maar het zal u niet lukken, want al die namen waren

in eere, en velen er van voor uw bentgenooten namen van afgoden. Uw vrienden maakten wel eens een aanmerking op Vondel, maar meer uit tegenzin tegenover overdreven en doctrinaire bewondering dan omdat zij zelf niet zeer, zéér veel schoons in hem vonden. Potgieter's *Florence* was in discussie, maar niet bij Kloos en Verwey, — ge weet wel dat deze heeren de belangrijkste leiders waren —, doch bij anderen van den kring, en voor Kloos en Verwey was *Florence* belangrijk en schoon werk.

Doch misschien bedoelt ge slechts de Hollandsche literatuur van '30 tot '80? Maar ook dan is uw bewering fout. Ik noemde *Florence* reeds, en kan er bij noemen Multatuli en Huet. Ik weet zeer goed, dat er vaak en veel over Huet gemopperd werd, maar men kan over iemand mopperen, en toch hem eeren, en wie hebben de schoonste hulde aan Huet gebracht? Is Van der Goes niet door verdriet over Huet's dood tot zijn schoonste aandoening gebracht? ¹⁸⁶ Zijn Kloos' Kronieken niet rijk aan bewondering en liefde voor dien zelfden Huet? En waar hebben uw vrienden toch gezegd, dat Multatuli niets waard was? *Ik* kan het niet vinden, en gij?

Neen, de heeren van de *Nieuwe Gids* hadden veel positiefs gemeen. Bewondering voor de poëten reeds genoemd, erkenning van vele prozaïsten, en het vertrouwen in Willem Kloos. En nu weet ik wel, dat de heer Van Deyssel zelf niet al die bewonderingen en erkenningen deelde, maar het gaat toch niet aan....

Ja, juist het gaat niet aan, dat de heer Van Deyssel doet, alsof de jonge literatuur van '80 alleen om naturalisme en sensitivisme dacht. Want als dát waar was, dan was het zinnetje redelijk in orde, maar 't is niet waar, en dus deugt het zinnetje niet, en dus mag ik het zeggen: in een onbewaakt oogenblik hebt ge er iets toe bijgedragen om het misverstand te bevorderen, dat de *Nieuwe Gids* een naturalistisch orgaan was, en gij er de groote man van waart.

Want zeker ware het veel beter, zoo gij dit misverstand tegenging. Want er loopen onjuiste geruchten over u, en ge zult dat wel weten. Kortgeleden heeft er in de *Gids* ¹⁸⁷ gestaan, dat gij na Huet *de* criticus der eeuw zijt, — waarschijnlijk in Holland dan? Maar niemand weet beter dan gij zelf, als ge eens even naturalisme en sensitivisme er buiten laat, dat dit oordeel onjuist is. *De* criticus na Huet is Willem Kloos geweest, en gij zelf hadt de eerste moeten zijn om den heer Acket tegen te spreken.

En dit allemaal nu om een klein zinnetje dat ik zelf op rekening van een onbewaakt oogenblik schrijf! Maar ik wil hier bewijzen, dat de heer Van Deyssel een gevaarlijk mensch is, als hij zich zelf niet bewaakt, en dat kleine zinnetje is zeer karakteristiek. En het blijft niet bij die enkele regels. Er is een groot stuk in den bundel, waarin men ook maar al te duidelijk ontwaart, dat de heer Van Deyssel instinctmatig geneigd is zijn eigen geschiedenis als die van de menschheid en de nieuwe Hollandsche

186. Bedoeld wordt Van der Goes' artikel over Huet, eerst verschenen in het weekblad *De Amsterdammer* van 9 mei 1886, herdrukt in *De Nieuwe Gids*, eerste jrg., deel II, juni 1886, 163-166.

187. Noot van Van Deventer: „In de *Gids* van okt. '96 blz. 42". Van Deventer heeft op 't oog de bekende studie door J. M. Acket, *Lodewijk van Deyssel*, in *De Gids* 1896 IV, 37-80.

literatuur te beschouwen. Ik bedoel het stuk genaamd *Tot een Levensleer*. Er komt zeer veel schoons in deze confessie, maar mij wordt het genoegen daarvan bedorven vooreerst wijl ik het zeer onbetamelijk en dus zeer hinderlijk vind, dat de heer Van Deyssel den toon van een leeraar aanslaat, waar hij zelf erkent erbarmelijk gedwaald te hebben; ten tweede, wijl ook dit stuk door een onvergeeflijke slordigheid veel misverstand in de wereld zal brengen.

De zaak is deze. Als de heer Van Deyssel over Naturalisme schrijft, denkt natuurlijk iedereen iets over de kunst van Zola te vernemen. Voor eenige jaren had Van Deyssel een artikel over *De Dood van het Naturalisme*, en dat ging over de kunst van Zola. Thans echter, — het is indertijd gebleken —, bedoelt de heer Van Deyssel met het woord Naturalisme niet een kunst, doch een beschouwing van wereld en leven¹⁸⁸. Wat nu is de onvergeeflijke slordigheid? Deze, dat de heer Van Deyssel dit zelf er niet bij zegt, terwijl hij weet, dat menigeen hem verkeerd verstaan zal. Want hij weet dat.

Er is over dit artikel in het begin van het jaar veel te doen geweest, en de heer Van Deyssel heeft toen verklaard dat het Naturalisme, in *Tot een Levensleer* besproken niet is een kunst, doch een beschouwing van leven en wereld. Waarom nu werd dit thans niet door hem herhaald? Hij heeft toch gezien, hoe er waren die hem in zijn terminologie niet begrepen. Waarom moet hij alweder iemand doen denken, dat hij het over Zola heeft, en alleen Zola *cum suis* als de artiesten der eeuw beschouwt; dat hij de kunst van zijn land óm zich niet ziet, en zijn literaire kameraads dood-zwijgt? Het is toch niet geheel zonder belang, mijnheer Van Deyssel, of er al dan niet onjuiste voorstellingen in de wereld komen, en waarom hebt ge niet met een enkele aanmerking het gevaar van misverstand voorkomen?

En ik zie nog een slordigheid. Ik althans kan niet gelooven, de heer Van Deyssel zou ernstig meenen, dat vóór weinige jaren alle menschen naturalistisch waren, en alle menschen thans iets anders willen. Als hij zoo iets te kennen geeft, bewaakt hij wederom zich zelf niet, noch het stokpaard. Niemand of bijna niemand is geheel buiten den invloed van het naturalisme gebleven¹⁸⁹, beweert ge wellicht, mijnheer van Deyssel, doch dit is het eiereten niet. Want geen verstandig man zal het naturalisme geheel verwerpen; de experimenteele idee is te groot een winst van onze cultuur, dan dat wij ze zouden weggooien, en een wijs man, strevend naar een levensleer, neemt naturalisme en experiment als groote en schoone vondsten in zijn overwegingen op. Maar nooit is *de menschheid* naturalistisch geweest, en evenmin is zij thans geheel *niet-naturalistisch*.

En waar wij in een booze wereld leven waag ik mij aan een onbescheidenheid: Ik verzoek den lezer dringend mij op mijn woord te gelooven, zoo ik hem verzeker dat geen persoonlijke geraaktheid of vijandschap mij hier tegen den heer Van Deyssel doet optreden. Een heftiger aanval dan deze heeft niet tot een breuk geleid, en ook thans hoop ik het beste. Doch ook aan een vriend mag een vriend het in het openbaar zeggen, zoo gene in het openbaar dwaalt en dwalen doet."

188. Noot van Van Deventer: „In de *Kroniek* van 2 Febr. 1896”.

189. Noot van Van Deventer: „Vergel. hetzelfde nummer v. d. *Kroniek*”.

Van Deventer's hoop is ijdel gebleken. Zijn bespreking was al ter zetterij toen Thijm hem per, een aanhef missende, brief van 25 december 1896 berichtte :

Ik doe u weten, dat gij uw persoonlijke vriendschappelijke betrekking tot mij als afgebroken hebt te beschouwen.

Voor alle zaken, die het Tweemaandelijksch Tijdschrift betreffen, hebt gij u in 't vervolg tot mijn mederedakteur te richten.

K. Alberdingk Thijm

Een dag eerder had Thijm de hele affaire doorgesproken met Arnold Ising Jr., aan wie hij toen ook zijn laatste repliek aan het adres van Van Deventer had voorgelezen. Ising moest hem beloven de omgang met Chap te beëindigen. Spijts zijn eigen bezwaren tegen Van Deventer, was Ising daartoe toch weinig geneigd, zoals aan 't licht trad in zijn brief van 9 januari 1897 :

„Beste Karel, Hoewel ik niet zoo absoluut tegen Chap wilde optreden, heeft hij er toch plezier van gehad. Ik heb hem eerst op een Zaterdag afgetelegrafeerd. Toen kwam hij bij mij aan den Schouwburg en vroeg waarom ik hem niet had kunnen ontvangen. Ik zei : „Omdat ik mij aantrok wat je tegen Karel hebt gedaan”. Hij antwoordde iets van dat die taak in de Groene hem nu eenmaal was opgedragen en dat men hem niet mocht kunnen beschuldigen van partijdigheid en Camaraderie enz. Op Nieuwjaarsdag kwam hij even feliciteeren, en ik bleef stroef tegen hem. Daarna nog één ontmoeting, en toen begon ik er weer over. „Ik weet dat je daar vol van bent,” zei hij. „Ja, Karel niet samen bij mij ontvangen. Als hij mocht komen, moet ik jou verzoeken weg te gaan.”

Mij dunkt dat hij nu, wat mij betreft, zijn streken thuis heeft, en ik heb geen plan even vriendschappelijk als vroeger met hem te blijven omgaan.

In het Weekblad van heden, verklaart hij n.b. niet in *schoolschen* maar in anderen zin de dingen te bedoelen. Ik heb hem verteld dat ik niets kon en wilde begrijpen van al zijn beweringen en hij vindt dat wij slecht lezen.”

Ising doelde hier op Van Deventer's artikel *Over Stijl, Periode en Rhythme*, gericht „Aan den heer Albert Verwey” en verschenen in het blijkbaar een dag eerder uitgekomen weekblad *De Amsterdammer* van 10 januari 1897. Dit nummer is in het Van Deysseel-archief bewaard gebleven. Op het groene omslag staat in het handschrift van Thijm : „Over v. Deysseel. Gunstig slot van het Van-Deventer-incident.” Het gunstige van dit artikel zal Thijm niet zo zeer hebben aangetroffen in de eerste kolom : een uitvoerige toelichting van de door Van Deventer gebruikte technische termen (stijl, periode, rhytme, antithese) – „er blijkt uit deze toelichting, dat ik geen schoolmeesterachtigen, doch een zeer libe-

ralen maatstaf nam". Nee, de balsem puurde Thijm uit de staart waarin anders zo graag het venijn pleegt schuil te gaan. In de beide slotalinea's toch krabbelde Van Deventer een behoorlijk eind terug :

„Eén ding geef ik u gaarne toe, waarde heer. Mijn overgang van een oordeel over één bundel op een oordeel over den schrijver in het algemeen was overhaast, al was hij niet zoo sterk uitgedrukt, als gij meendet te lezen. Maar ik heb mij bedacht, dat van Rembrandt zelfs schilderijen bestaan, door zijn bewonderaars niet bewonderd ; ik herinner mij, hoe een Beethovenaanbidder het jammer vond, dat sommige van zijn werken gepubliceerd waren, en ook op Plato zal wel hier en daar wat aan te merken zijn. Men kan dus een groot, een zeer groot, een artist van den eersten rang zijn, en toch niet volmaakt.

Vergun mij hieraan nog een paar opmerkingen toe te voegen, die u wellicht niet aangaan, doch anderen misschien wel. Want ik heb sommigen hooren beweren, dat mijn beschouwing over Van Deyssel niet royaal was, wijl ik ze grondde vooral op twee volzinnen, waarvan er een genomen was uit een lyrisch brok. Doch gij, waarde heer, hebt het gezien, hoop ik : beide zinnen werden gebruikt als illustratie van een algemeene opmerking, en de tweede was niet genomen uit een lyrische episode, doch uit een zuiver theoretisch en historisch, verstandelijk verklarend hoofdstuk."

Op Ising bleef Thijm intussen verstoord. Hij liet diens brief van 9 januari '97 onbeantwoord, zodat zijn Amsterdamse vriend zich op 21 januari genoopt voelde hem te schrijven o.m. :

„Beste Vriend, Op een mooien morgen, toen ik in Breda voor een waschtafel stond, bedacht ik dat ik misschien verkeerd deed met Chap te zeggen, wat Gij mij, uit vriendschap voor mij, niet uit vijandelijkheid tegenover hem, gevraagd hebt. Ik deed dit om hem een knauw te geven, nu ik hem niet terstond en uit eigen beweging den omgang met mij had ontzegd. Mocht ik er je verdriet mee hebben gedaan, vergeef het mij dan, en schrijf mij eens hoe het je vrouw gaat. Chap is al dien tijd ééns bij mij geweest."

Deze brief liet Thijm enkele dagen liggen – toen hij op 24 januari Amsterdam aandeed, bracht hij niet, zoals gebruikelijk, ook een bezoek aan Ising –, om dan op 26 januari te antwoorden :

Waarde Vriend, Vergun mij nog eenigen tijd het stilzwijgen te bewaren. Als een uitjouwen van mijn portret klinkt mij al uw samen-spreken en samen-lachen op uw kamer met den persoon, waarvan tamelijk ver verwijderde kennissen het ééns zijn, dat hij jegens mij een „gemeene-streek" heeft uitgehaald.

Men geeft wel niets om het oordeel der menigte ; maar als een vriend van U, van een teér beminde bruid aan uw stadgenoten de gemeenste dingen gaat vertellen, dan wordt gij toch woedend en breekt met dien vriend.

In-tusschen, het is heel en al een quaestie van onmiddellijk gevoel. Het is volkomen nutteloos en bepaald verkeerd, geloof ik, er over te redeneeren.

Ik vind nu ook eigenlijk verkeerd, dat ik U er over geschreven heb ; maar deed dit in de veronderstelling, dat gij van de zaak onkundig waart.

Maar toe eenmaal het oogenblik uwer kennismeming van zijn daad voorbij was en hij, wel verre van met een gebroken poot onder aan de trap te liggen, vriendschappelijk met u bleef zitten redeneeren, — toen was het voor al tijd zoo gebeurd en was verder elk woord er over eigenlijk overbodig.

Van den anderen kant beschouwd, — zoû het niet dwaas zijn te breken met iemand dien gij dikwijls ziet, om een ander, dien gij soms in lange tijdperken heelemáal niet ziet.

Dáarom... „van den éenen kant beschouwd” of „van den anderen kant beschouwd” ... het is iets, waarover niet geredeneerd kan worden. —

Na eenigen tijd zal het gesleten zijn. Mijn genegenheid voor U zit zeer diep en kan, geloof ik, door niéts in den kern worden aangetast. Hebben wij niet met onze hoeden samen geklónken toen wij elkaár voor het eerst ontmoetten, dat zooveel als een Trouwheidsbond voor het leven betee-kende !

Mijn vrouw gaat goed vooruit en wandelt nagenoeg dagelijks. De kindertjes zijn ook gezond op 't oogenblik. Eenige dagen is mijn kamer onbewoonbaar geweest, met die Noord-Oostenwind. Nu is hij van tocht-randen voorzien.

Vaarwel. Zeer gegroet van

Karel.

Thijm zou op deze 26ste januari waarschijnlijk ongelovig hebben opgekeken wanneer hem toen voorzegd was geworden dat binnen vijf maanden alles gesleten zou zijn, zowel tussen hem en Ising als tussen hem en Van Deventer. Toch vond al op 16 mei 1897 een verzoening plaats die zich, door de omstandigheden, langs schriftelijke weg moest voltrekken : Chap stond toen name-lijk op 't punt om naar Java te vertrekken, benoemd als hij was tot leraar aan het gymnasium *Willem III* te Batavia¹⁹⁰, en Thijm verbleef sinds 8 mei in het *Grand Hôtel Rosenbad* te Aachen-Burtscheid. Daar ontving hij met de ochtendpost van 18 mei Chap's uit Hilversum verzonden brief van 16 mei :

„Amice, Met groot genoegen heb ik vernomen, dat ge thans zonder vijandige gezindheid aan mij denkt, en waart ge zelf niet op reis gegaan, ik had gezorgd u op de een of andere wijs te ontmoeten.

190. Een wel niet ter zake doende maar voor ons toch niet onaardige bijzonderheid is gelegen in het feit dat gelijktijdig aan de „K.W. III” benoemd werd onze oom Dr. F. P. H. Prick van Wely (1867-1926). Deze benoeming geschiedde op voorspraak van Dr. G. J. P. J. Bolland, die daarvóór als leraar Engels aan dit instituut verbonden was. Waarschijnlijk heeft Bolland ook de benoeming van Van Deventer bemiddeld. Blijkens briefkaarten van Van Deventer aan Thijm, van 6 en 17 juli 1894, behoorde Bolland toen al tot Chap's relaties.

Thans kan ik niet anders doen dan u schriftelijk vaarwel zeggen, en schriftelijk u het beste wenschen voor uw gezin en voor u zelf. Uw eigen gezondheid is, naar ik tot mijn vreugde, verneem, in de laatste tijden zeer vooruit gegaan, en mijn hoop is, dat uw vrouw uw voorbeeld volgen zal.

Met verzoek mijn groeten aan uw vrouw over te brengen, nogmaals het beste,

de uwe

Ch. M. van Deventer.

Hierop antwoordde Thijm, d.d. 19 mei :

„Amice, Tot kalmte gekomen, had ik u juist in een eenigszins uitvoerig schrijven de reden mijner geraaktheid willen uit-een-zetten ; maar uw vertrek naar Indië wijzigt de verhoudingen en maakt mijn plan overbodig, een zeurige mosterdpap na den maaltijd.

Ontvang dus mijn afscheidsgroet en voorspoedswensch.

t.t.

K. Alberdingk Thijm.

Al te hartelijk viel dit epistel niet uit en ook bleef er bij Thijm nog iets nadreinen ten aanzien van Chap. Merkwaardigerwijs kwam dit, voor de derde achtereenvolgende maal, rond Sint Nicolaas tot uiting, en wel op vrijdagmiddag 3 december 1897, toen Thijm, verslag uitbrengend over zijn Sinterklaasinkopen, onder de door hem geziene banketbakkersheerlijkheden ook melding maakte van „taai-taai Van Deventer”¹⁹¹ en „stapels van Halletjes, erg strooperig” : speldeprikken aan het adres van respectievelijk Charles van Deventer en de *Gids-redacteur* Mr. J. N. van Hall !

Te Batavia was Van Deventer medewerker geworden aan de *Javabode*, later ook aan de *Locomotief*. Hij besprak in die bladen de moderne literatuur van het moederland. Deze betrekkelijk uitvoerige en nog altijd prettig leesbare kronieken – onderhoudend zelfs wanneer ze handelen over volkomen in vergetelheid geraakte auteurs als Jeanne Reyneke van Stuwe, Cornelia Huygens, Jeanette Nijhuis, Anna de Savornin Lohman, of Marie Marx-Koning –, werden verzameld in twee bundels *Hollandsche Belletrie van den dag*, verschenen in 1901 en 1904 bij H. D. Tjeenk Willink te Haarlem. Thijm komt in beide boeken nogal eens aan de orde, meest in gunstige zin. In een kroniek van 11 januari 1899 heet het : „(Men) moge met de heeren van Deyssel en van Eeden dwepen of niet, feit is, dat beiden velen in het land hebben gevoed, zoo niet opgevoed ; de heer van Deyssel vooral door zijn

191. Zie L. van Deyssel, *Het leven van Frank Rozelaar* (ed. Prick), Zwolle 1956, 141 en 318.

schitterende opstellen"¹⁹²; op 2 oktober van dat zelfde jaar besprak Van Deventer in afkeurende zin Henri Borel's *Een Droom*¹⁹³. Nu was Borel's *Het Jongetje* al op 14 mei, in *De Amsterdammer*, weggehoond geworden door Van Deyssel¹⁹⁴, zodat het voor die onfortuinlijke literator dubbel verdrietig was nu nóg eens van Van Deventer te moeten vernemen dat hij te wedijveren had met Van Deyssel, Van Looy en Aletrino. „Met dezen moest Borel vechten, en hij werd verslagen. (...) Van de drie genoemde Hollandsche auteurs is zonder twijfel Van Deyssel meester in den rhythmus. Aan hem is de macht om zinnen te bouwen, golvend en gedragen; met wendingenforsch of zacht, glijdend of schokkend; zinnen, ingezet met aandrang en naar den aandrang afgewerkt; zinnen steigerend en klotsend en snel en fel. – Bij Van Deyssel dan is dit talent te vinden, – en bij Borel niet.”¹⁹⁵

Uitermate welwillend was de, eerst in *De Locomotief* van 5 maart 1900 verschenen, bespreking van de tweede, gekuiste druk van Van Deyssel's *Een Liefde*¹⁹⁶. Zeker, onverdeelde bewondering kon Van Deventer niet voor deze roman opbrengen, maar hij brak er toch meer dan een lans voor. Over „het fameuse brok avondbeschrijving” aan het eind van het boek – wij hadden juist verwacht dat dit sensitivistisch gekleurde impressionisme Van Deventer niet zou liggen – liet hij zich zeer waarderend uit: „Bij een eerste lezing ietwat verbijsterend, omvangt het u bij nieuwe studie zoowel door zijn techniek als door zijn schoon. Ge kunt niet nalaten de kracht te bewonderen, waarmee de beschrijving is volgehouden, maar uw gevoel is niet enkel bewondering voor een *tour-de-force*, ge ondergaat wel degelijk de reeks van stemmingen, die de schrijver aangaf, en de duizend bijzonderheden van uitdrukking doen hun werk, want zij werken op u”¹⁹⁷. Wel ontveinsde Van Deventer zich niet dat er voor zulke kunst altijd slechts een klein publiek is: „Verhaal verlangen de meesten, verhaal en dramatisering; voor karakteranalyse zijn er ook vele belangstellenden, maar om die bladzijden te genieten die Van Deyssel waarschijnlijk zelf de belangrijkste vindt, daarvoor is bij den lezer een medewerking noodig die weinigen zullen schenken”¹⁹⁸. Beminnelijk klonk de aanhef van de slotlinea: „Eigen-

192. *Hollandsche Belletrie van den dag / Kronieken*, Haarlem 1901, 38.

193. A.w., 61-67.

194. Herdrukt als *Over Kunst, of eigenlijk over den Heer Henri Borel* in L. van Deyssel, *Vijfde bundel Verzamelde Opstellen*, A'dam 1900, 45-48.

195. *Hollandsche Belletrie van den dag / Kronieken*, Haarlem 1901, 63-64.

196. A.w., 130-136 (*Een tweede druk*).

197. A.w., 134 en 135.

198. A.w., 135.

lijk zou ik nu in een kritiek van de zwakkere gedeelten moeten treden". Wel berichtte Van Deventer op 11 maart 1900 vanuit Weltevreden aan Thijm : „In mijn recensie in de Locomotief vond ik geen plaats voor de volgende opmerking, waaraan ge toch iets hebben kunt. Ge laat Felix doen en spreken als een kind van twee jaar, terwijl hij volgens den loop van 't verhaal niet ouder kan zijn dan een maand of acht. Dit staat wat raar in een boek, waarin anders de realiteit zoo geëerd wordt.”¹⁹⁹

Een wel lijnrecht tegenover al deze vriendelijkheid indruisend geluid werd op 10 mei 1901 aangeheven : „Uw kritiek is een schande, een schande voor u, een schande voor uw tijdschrift, een schande voor de literatuur van uw land.” Wij ontlene dit citaat aan Van Deventer's *Bevangen kritiek*²⁰⁰, waarin hij zich fel keert tegen Van Deyssel („Dwaas, lichtvaardige, blinde !”) naar aanleiding van diens afwijzende kritiek²⁰¹ op *De stille kracht* van Louis Couperus. Waar Van Deventer's en anderer verontwaardiging over deze bespreking aan een uitvoerige beschouwing werd onderworpen in de Nijmeegse dissertatie van Karel Reijnders : *Couperus bij Van Deyssel / Een chronische konfrontatie in beschouwingen, brieven en notities*, A'dam 1968, 288-297, staan wij bij deze kroniek van Van Deventer thans alleen stil met een verwijzing naar dit boek.

Weer heel wat vriendelijker luidde een in juli 1901 gemaakte opmerking, in een bespreking van Herman Heyermans' *Op Hoop van Zegen*²⁰², waaraan Van Deventer een uiteenzetting vastknoopte over *De suggestie van het geschreven woord* :

„Men herinnere zich, hoe voor eenigen tijd Van Deyssel aan een viertal korte tooneelwoorden bladzijden van subtiële kritiek verbond²⁰³. Het was enkel met beroep op de suggestie dat hij zoo doen kon. De woorden suggereerden hem niet enkel een tooneelogenblik, maar zelfs een tooneelstijl, een zekere school van acteren met de daarbij behorende conventie van gevoelen, en op deze kritiek was enkel dit aan te merken, dat Van Deyssel te doctrinair was in zijn waardeering van de suggestie, en voorbijzag, hoe een acteur door gebaar en intonatie gansch iets anders kan bewerken dan onze suggestie voorspelt.”

De kroon, tenslotte, spande de kroniek, onder de titel *Een geniaal schrijver*, op 19 maart 1902 aan Van Deyssel's *Zesde bundel*

199. Indirect heeft Thijm op deze opmerking gereageerd. Zie E. d'Oliveira Jr., *De mannen van '80 aan het woord*, A'dam z.j., 21.

200. *Hollandsche Belletrie van den dag / Kronieken / Nieuwe bundel*, Haarlem 1904, 54-63.

201. L. van Deyssel, *Zevende bundel Verzamelde Opstellen*, A'dam 1904, 3-10.

202. *Hollandsche Belletrie* enz., Haarlem 1904, 94-103.

203. Dit slaat op Thijm's beschouwing van de woorden „Braaf zoo lieve dokter”, in zijn bespreking van Heyerman's *Het zevende gebod*. Zie L. van Deyssel, *Zevende bundel Verzamelde Opstellen*, A'dam 1904, 25-38.

Verzamelde Opstellen gewijd²⁰⁴. Deze bespreking werd gesplitst in vier paragrafen. De eerste daarvan wijdde aandacht aan Van Deyssel als humorist; bedoeld werd: als auteur van de *Heroïesch-individualistische Dagboekbladen*. Van Deventer wist daarmee kennelijk geen raad, want waardeerde deze *Dagboekbladen* als een kluchtig filosoferen over een vorm van snobisme, „bewerkt met Sterne's behagen in de uitspinnerij van nietigheden, Sterne's talent om die nietigheden tot zaken van gewicht voor het praktische leven te verheffen”²⁰⁵.

Van Deyssel's lyriek is het onderwerp van de tweede paragraaf: het is de lyriek „van een grooten meneer, gewoon aan een leven van groote gedachten en groote gevoelens. (...) Het is een groote meneer en een prachtlievend man; onwillekeurig denken wij aan de portretten van edellieden der 16e en 17e eeuw met rijkversierde mantels, gouden halsketens, en een hoeveelheid temperament, waarbij wij ons zelfs nietig gevoelen en armzalig”²⁰⁶.

Is de derde paragraaf weer minder te spreken over Van Deyssel als epicus („het werk is ernstig, knap, sterk, geniaal, zoo men wil, maar meerendeels niet schoon”), de vierde zet in met de samenvattende mededeling: „Een auteur als Van Deyssel moet men een schat voor zijn land noemen. Hij brengt veel nieuws aan, en in dat nieuws is veel goeds. En wel nieuw en goed in de zeer ernstige beteekenis van origineel en geniaal. Hij vat veel aan, en in bijna alles vindt men vonken van een rijk en scherp vernuft, striemen licht over duister-nissen geslagen, opspattingen uit een diep en krachtig gemoed”²⁰⁷. De restrictie dat wij ons niet moeten laten bedwelmen door het besef van Van Deyssel's genialiteit, doch „met een steeds wakkere kritiek” dienen klaar te staan, vermag aan Van Deventer's ongeveerinsde lofspraak niets af te doen. In het verre Baarn moet ze warm geapprecieerd zijn geworden. Toen Van Deventer in de zomer van 1903 met Europees verlof kwam, vertrok er dan ook een uitnodiging naar hem om op 4 oktober Baarn aan te doen, uitnodiging die door Chap op 29 september 1903 vanuit de Riouwstraat 128 te Den Haag als volgt werd beantwoord:

Amice, Eerstdaags ga ik voor eenigen tijd bij mijn zuster logeeren. Tot mijn leedwezen moet ik dus de vriendelijke invitatie van uw vrouw en u afslaan. — Ik leid uit uw voorstel af, dat ge u wel gevoelt en verheug mij daarin.

Groetend

Ch. M. van Deventer.

204. *Hollandsche Belletrie* enz., Haarlem 1904, 211-219.

205. A.w., 212.

206. A.w., 214.

207. A.w., 218.

Een jaar later ving Thijm nogmaals bot toen hij Van Deventer om medewerking vroeg aan de, na de breuk met Albert Verwey, voortaan door Van Deyssel alleen te redigeren *Twintigste Eeuw*. Op 14 september 1904 luidde toen Chap's bescheid: „Amice, Waar ik het niet zeer waarschijnlijk acht, dat ik, zoo ik iets te publiceeren heb in een tijdschrift, ik het aan uw redactioneel oordeel zal onderwerpen, verzoek ik u beleefd mijn naam niet te plaatsen op de lijst der medewerkers aan de voortgezette Twintigste Eeuw.”²⁰⁸

In 1905 vertrok Van Deventer andermaal naar Indië waar hij tot 1909 zou blijven. Voortaan publiceerde hij o.m. in *De Beweging* en in *De Gids*. Bij zijn definitieve terugkomst in patria wees hij een benoeming tot hoogleraar aan de Technische Hoogeschool te Delft van de hand, huwde in 1912 met de kunstzinnige Katherina Henriette Perk, de tweede van de vier zusters van Jacques Perk, en werkte enkele jaren lang samen met Prof. Dr. Ernst Cohen in diens laboratorium te Utrecht. In deze stad bewoonde hij een bovenhuis aan de Poortstraat 14 bis. Dit was maar 'n bescheiden bovenhuis in een zijstraat. Niettemin geviel het dat Thijm, toen hij daar op 3 januari 1916, om 5 uur in de namiddag, aanschelde „twee, zoo niet drie, eerste-rangs vrouwelijke dienstboden” de trap zag afdalen om hem tegemoet te komen, een evenement waarvan hij dermate onder de indruk raakte dat hij op 12 november 1942, dus zesentwintig jaar later, bijna een volle pagina druks nodig had om tot een bevredigend antwoord te geraken op de vraag wat uit sóort en áantal van het dienstponeel van Mevrouw van Deventer-Perk mocht worden afgeleid²⁰⁹. Overigens trof Thijm Van Deventer toen niet thuis. Een herhaling van zijn visite heeft Thijm niet beproefd, vermoedelijk omdat Chap's briefkaart van 18 januari 1916 daartoe volstrekt niet animeerde. „Ik heb u nog te danken”, aldus Chap, „voor de vriendelijke gedachte van uw bezoek, mag 't echter niet te zeer betreuren, dat ge mij niet troft: ik ben nl. sinds eenigen tijd zeer sterk hardhoorend, en zoo was geen sprake geweest van een vlot onderhoud, zoo ik u al had durven ontvangen. Of hadt ge wellicht iets zakelijks te behandelen? Dan moet ik u raden het per brief te doen”.

Dit laatste gebeurde in december 1916. Thijm had toen bij geruchte vernomen dat van Deventer zich per 1 mei 1917 zou gaan vestigen in Amsterdam. Waar Thijm toen juist een tijdelijke

208. Per omgaande schreef Thijm op een niet afgemaakte en dan ook onverzonden briefkaart, gedateerd Baarn, 14 Sept. 1904: „Waarde Van Deventer, Ik vrees dat één-zijdige voorlichting omtrent de quaestie der *XXe Eeuw* van invloed is op uw besluit, en dat gij het daarom later wellicht zult betreuren.”

209. *Gedenkschriften* (ed. Prick), 497.

vestiging te Utrecht overwoog, schreef hij hierover aan Chap maar ontving op 16 december bericht dat er al een nieuwe huurder gevonden was. In één adem voegde Chap daaraan toe: „Gisteren overleed mijn schoonvader²¹⁰, aan uw geachten vader en ook aan u zelf welbekend. Hij was maar even ziek en leed haast niet”.

In Amsterdam wijdde Van Deventer zich naar hartelust aan zijn literaire en historisch-chemische studies. Deze laatste stelden hem in staat in de cursus 1922-1923 voor studenten aan de Utrechtse Universiteit een reeks voordrachten te houden, in 1924 samengevat in zijn, volgens de deskundigen, even kritisch als originele boek *Grepen uit de historie der Chemie*. Tegenover dit lijvige boekdeel deed Chap's briefkaart bij gelegenheid van Thijm's zestigste verjaardag, op 22 september 1924, allermagerst aan: „Ch. M. van Deventer, met gelukwensch”; schraller kón 't niet! Thijm zal dan ook verbaasd hebben opgekeken toen hij in juni 1925 een vier kantjes tellend epistel van Chap ontving in antwoord op een brief van Thijm, die bij Anna Veth geïnformeerd had naar de gezondheidstoestand van haar man Prof. Dr. Jan Veth. Namens Anna Veth lichtte nu Chap, op 28 juni 1925, Thijm omstandig in over de door Veth ondergane galblaasoperatie, om te eindigen:

„Ik hoor nog al eens van Frans Erens, die klaagt over het klimaat van Savoye en over een lastige bronchitis; zijn verhuizing naar dat gewest deed hem veel kwaad, beweert hij. Het zal u ook wel bekend zijn, dat Van Looy weder in een periode van inzinking is. Hij voelt zich zeer gedrukt, maar aan Titia lijkt deze aanval minder erg dan die van vroeger.

Het is een slechte tijd.

In de hoop, dat het u zelf goed gaat. Steeds Ch. M. van Deventer.”

Het zelfde hartelijke „steeds” keerde terug op een briefkaart van 29 juni – met nog een en ander over de toestand van Veth – én op een kaartje van 1 juli 1925, dat de tijding bracht van Veth's overlijden in de vroege ochtend van die dag.

Nog eenmaal hebben Chap en Thijm elkaar weergezien: op de begrafenis van hun beider vriend Jan Veth²¹¹. Op 27 augustus 1931 ging ook Van Deventer, in de ouderdom van 71 jaren, voor altijd heen. Voor zover wij dit konden nagaan, behoorde Thijm niet tot degenen die Chap op zijn laatste gang naar de Oosterbegraafplaats, aan de Kruislaan, begeleidden²¹².

Elf jaar later, op 2 september 1942, overleed te Alkmaar Chap's weduwe, Mevrouw C. H. van Deventer-Perk. De rouwannonce in

210. Ds. Marie Adrien Perk overleed op 15 dec. 1916 te A'dam.

211. Blijkens J. Huizinga, *Leven en werk van Jan Veth*, Haarlem 1927, 21, is Van Deventer levenslang een van Veth's beste vrienden gebleven.

212. Vast staat dat Thijm een rouwbrief ontving.

De Telegraaf herinnerde Thijm na zoveel jaren opnieuw aan Van Deventer. Het duurde toch nog tot 12 november voordat hij, in zijn mémoires, Van Deventer met zes alinea's bedacht. Aan Thijm was toen al sinds lang bekend dat wijlen zijn intimus Frans Erens Chap beschouwde als de meest universele geest die hij ooit ontmoet had²¹³. Misschien was hem ook nog bijgebleven dat Prof. Dr. Ernst Cohen destijds – om het universele van Chap's geest te beklemtonen – er o.m. op gewezen had dat „wie op den eersten Januari 1897 den traditioneelen Nieuwjaarswensch door Mevrouw Pauwels van Biene als Pieternel en den Heer C. Schulze als Thomasvaer” had horen uitspreken, nauwelijk zou willen geloven dat die wens aan dezelfde pen was ontvloed „als een origineel leerboek over Physische Chemie, dat in Duitsche vertaling in tien jaren drie uitgaven mocht beleven, als talrijke belangrijke verhandelingen over de Thermodynamica der oplossingen en op het gebied der phasenleer, als de Platonische en de Helleensche Studiën, de Hollandsche Bellettrie van den Dag, en de bundel kinderversjes”²¹⁴. Hoe dan ook, Thijm beschreef Van Deventer nu als „veelzijdig ontwikkeld” en voegde er in een adem aan toe dat hij „een opmerkelijk, klassiek georiënteerd, toneelwerk”²¹⁵ schreef. Met dit laatste doelde hij op het, in latere jaren, aan *De Gids* bijgedragen toneelspel in vijf bedrijven: *De gevloekte beker*, waarover ook Frans Erens in zijn herinneringen vol waardering te spreken kwam²¹⁶. Erens' kenschetsing van Chap als „een fijn artiest” werd evenwel niet door Thijm herhaald²¹⁷, al kende hij wel aan Van Deventer „een geheel van buiten-gewone gelaats-trekken” toe, „waarin fijne edelheid lag uitgedrukt”. Niet altijd had Thijm zo gunstig over die gelaatstrekken gedacht. Van Deventer's ware aard was lang voor hem verborgen gebleven, zo gaf hij toe. Hij weet dit aan de, in het geheel der verschijning, zo grote en tevens maskerende werking van Chap's bril. Zo kon Van Deventer's ware aard zich eerst aan Thijm openbaren nadat hij hem eens zonder bril mocht waarnemen. „Ik had hem langen tijd nooit zonder den bril gezien en kende hem daardoor als den een of anderen schoolvos, dèrmate, dat het bevreemdde, als van dít gelaat uit een bijzondere opmerking of fijne geestigheid naar ons toe kwam”²¹⁸.

Met deze „een of anderen schoolvos” zijn wij weer helemaal

213. *Vervolgen Jaren* (ed. Prick), 232.

214. *De Telegraaf*, 29 aug. 1931, Avondblad, Tweede blad.

215. *Gedenkschriften* (ed. Prick), 495.

216. *Vervolgen Jaren* (ed. Prick), 232 en 233.

217. Wel noemde hij Van Deventer een der figuren „van tachtig”, „omtrent wie tot nu toe niet een volledige en voldoende waardeering werd gepubliceerd”.

218. *Gedenkschriften* (ed. Prick), 498.

terug bij de „schoolmeestersnatuur” van juli 1886, bij de „redeneer-oefeningen” van februari 1889, bij de „wetenschappelijkheid van zijn (Chap’s) aanmerkingen” van april 1890, bij de „vrijer van taai-taai” van jan. 1896 en bij de daarop (in dezelfde maand) weer ten tonele gevoerde schoolmeester, ja zelfs kwekeling, bij – tenslotte – „het oude, drooge, glazige, akademische Plato-aapje” van december 1896. Dit schoolmeesterstemperament – al omstandig gehegeld in de van 1886 daterende brochure *Over Literatuur* – werd nu eenmaal van meet af aan door Thijm ervaren als het volstrekt tegenovergestelde van het „sterk sprekend, ontstellend temperament” van een jeugdige radicaal in de letterkunde. Dat hij van dit type niets verwachtte, ja dat ’t hem welhaast fysiek tegenstond, blijkt uit de door hem gereleveerde bevreemding als vanuit dit type iets acceptabels tot hem kwam !

Feitelijk heeft heel de betrekking tussen Thijm en Van Deventer, vooral van de kant van Thijm, gestaan in het teken der „incompatibilité d’humeur”. Van een toenadering kon alleen sprake zijn nadat de eerste bezweken was voor de, zich vooral in de kindergedichten manifesterende, geestigheid van de tweede, terwijl een blijvende grondslag van verstandhouding eerst mogelijk werd nadat de, in de ogen van Thijm redelijke, hiërarchie hersteld was. Dat betekende in dit geval : nadat de schoolmeester erkend had zich nietig en armzalig te voelen, vergeleken bij de prachtlievende grandseigneur wiens leven meer dan eens – en soms op pijnlijke wijze – het zijne gekruist had.